

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marjana Stajnko

**Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja kmetič:
primer naselja Cven**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marjana Stajnko
Mentorica:izr. prof. dr. Zdenka Šadl

**Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja kmetic:
primer naselja Cven**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvaljujem se za strokovno pomoč pri pisanju magistrske naloge mentorici,
izr. prof. dr. Zdenki Šadl.

Fundaciji Dr. Antona Trstenjaka hvala za vso podporo in pomoč.

Zahvala velja tudi mojim najdražjim, ki so mi stali ob strani, me podpirali ter spodbujali.

Hvala cvenskim kmeticam za sodelovanje v intervjujih.

USKLAJEVANJE POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA KMETIC: PRIMER NASELJA CVEN

V naselju Cven je usklajevanje poklicnega in družinskega življenja kmetic eden pomembnejših pogojev za enakovredno delitev dela med spoloma ob upoštevanju osebnih, poklicnih in družinskih potreb. V magistrskem delu sem raziskala tiste kmečke družine, ki svoj glavni vir dohodkov pridobivajo primarno iz kmetijstva, delno pa iz dopolnilnih dejavnosti ali zaposlitve izven kmetije. Z dopolnilno dejavnostjo ali zaposlitvijo izven kmetije je kmetica postala ekonomsko neodvisna, a še vedno je pri porabi dohodka podrejena družini. Veliko odločitev s partnerjem že sprejemata skupaj. Delitev dela na cvenski družinski kmetiji je še vedno tradicionalno deljeno na moška-strojna opravila in ženska-ročna opravila, tudi zvečer, v soboto in nedeljo glede na lepo vreme. Po opravljenem plačanem delu, cvenska kmetica še tradicionalno skrbi za neplačano-družinsko delo, ki je še vedno spolno določeno, zato je dvojno obremenjena in pod stresom. Dolg delovnik, težko delo in pomanjkanje časa, ki ne omogoča daljšega dopusta, so omejitve današnje kmetice na Cvenu, ki skuša s svojo večfunkcionalno vlogo prispevati k napredku in inovacijam.

Ugotovila sem, da želi samostojna kmetica z usklajevanjem doseči ravnotežje, ki je najboljše zanjo. Primer naselja Cven, v katerem življenje dobiva razsežnosti urbanega, je primer usklajevanja poklicnega in družinskega življenja kmetic, ki danes niso več vzdrževane gospodinje, ampak moderne podjetnice na trgu in aktivne partnerice na družinski kmetiji. Če želijo biti svobodne in uspešne, se morajo nenehno izobraževati in spoznavati nova tveganja in negotovosti, zato pa potrebujejo veliko spodbud partnerja, lokalne skupnosti in države. Upam, da bo magistrska naloga pripomogla k izboljšanju vsakdanjega življenja kmetic v naselju Cven in da bo imela kmetica enake možnosti kot partner pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja.

Ključne besede

Kmetica, usklajevanje poklicnega in družinskega življenja, delitev dela, družinska kmetija.

BALANCE OF WORK AND FAMILY LIFE OF WOMEN FARMERS: EXAMPLE VILLAGE CVEN

In the village Cven, the balance of work and family life of women farmers is one of the important conditions for an equal division of work between the genders in regard to personal, professional and family needs. This master thesis investigates those farmers families whose main source of income derives primarily from agriculture and partly from supplementary activities or employment outside the farm. With supplementary activity or employment outside farm women farmers become economically independent, but still income is intended for family usage. Many decisions are made jointly with partner. The division of work in family farm in village Cven is still traditionally divided into male-machine works and woman-manual works, including in the evening, on Saturday and on Sunday, depending on a good weather. After completing paid work, woman farmer in village Cven is traditionally also caring for the unpaid family work, which is still gender defined, therefore she carries double load and stress. Long hours, hard work and lack of time, which does not allow longer holidays, are the limitations of today's woman farmer in village Cven, who seeks with her multi-functional role to contribute to progress and innovation.

In this master thesis, I came to the conclusion that independent woman farmer wants to achieve the balance which is best for her. Study of the village Cven, where life is getting urban dimension, is an example of balancing work and family life of women farmers, who are today no longer dependent housewives, but modern entrepreneurs in the market and an active partner on the family farm. If they want to be free and successful, they must continually educate themselves and learn about new risks and uncertainties, so they need a lot of incentives from their partners, local communities and the state. I hope that this master thesis will contribute to the improvement of daily life of women farmers in village Cven and that the women farmer will have equal opportunities as her partner in the balance of work and family life.

Keywords

Women farmers, balance of work and family life, division of work, family farm.

Kazalo vsebine

1. UVOD	7
2. USKLAJEVANJE POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA NA DRUŽINSKI KMETIJI.....	13
2.1 DRUŽINSKA KMETIJA KOT DEL KMETIJSKEGA GOSPODARSTVA	14
2.2 KMEČKA DRUŽINA KOT DEL DRUŽINSKE KMETIJE	20
2.3 KATEGORIJE KMETIC	23
2.4 DELO IN DELITEV DELA NA KMETIJI	26
2.5 IZOBRAŽEVANJE KMETIC	31
2.6 PROSTI ČAS KMETIC	33
2.7 SOCIALNA VARNOST IN SOCIALNA IZKLUČENOST KMETIC.....	36
2.8 POKOJNINSKO IN INVALIDSKO TER ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE KMETIC.....	38
2.9 STARŠEVSTVO, VZGOJA IN VARSTVO OTROK, POMOČ ČLANOM_ICAM KMETIJE	40
2.10 KAKOVOST ŽIVLJENJA KMETIC	45
3. RAZISKAVA O USKLAJEVANJU POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA KMETIC NA CVENU	48
3.1 NAČRT IN IZVEDBA INTERVJUJEV.....	50
3.2 VEČFUNKCIONALNOST NASELJA CVEN	51
3.3 ANALIZA EMPIRIČNIH PODATKOV	54
3.3.1 <i>Družinska kmetija kot del kmetijskega gospodarstva v naselju Cven.....</i>	<i>55</i>
3.3.2 <i>Kmečka družina kot del družinske kmetije v naselju Cven</i>	<i>61</i>
3.3.3 <i>Delo in delitev dela med partnerjema v naselju Cven.....</i>	<i>62</i>
3.3.4 <i>Družinsko delo cvenske kmetice</i>	<i>67</i>
3.3.5 <i>Odločanje in odnosi cvenske kmetice</i>	<i>71</i>
3.3.6 <i>Izobraževanje in ekonomska neodvisnost cvenske kmetice.....</i>	<i>73</i>
3.3.7 <i>Prosti čas cvenske kmetice.....</i>	<i>75</i>
3.3.8 <i>Pokojninsko in invalidsko ter zdravstveno zavarovanje cvenske kmetice.....</i>	<i>78</i>
3.3.9 <i>Starševstvo, vzgoja in varstvo otrok, skrb za starejše člane_ice cvenske kmetice.....</i>	<i>80</i>
3.3.10 <i>Kakovost življenja cvenske kmetice</i>	<i>83</i>
4. PRAKSA USKLAJEVANJE POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA CVENSKIH KMETIC.....	84
5. SKLEPNE UGOTOVITVE IN PREDLOGI	86
6. SEZNAM LITERATURE	94

1. Uvod

Po mnenju avtorice Črnič Istenič (2000, 7) je »kmečka družina raznolika družinska forma, ki se spreminja glede na prostor, kulturni kontekst in čas«. Družinski odnosi so tradicionalno opredeljeni z vodilno vlogo kmeta ter se le počasi demokratizirajo. Položaj kmetič še vedno označujejo delo, prosti čas, socialna izolacija, premalo informacij, samozavesti in dohodka.

Kmetice si želijo, da bi bila delitev dela v starševskih in gospodinjskih obveznostih med partnerjema enakopravnejša. Po statističnih podatkih so leta 2010 za gospodinjska dela, varstvo otrok in podobno v običajnem tednu moški porabili povprečno precej manj časa (11 ur/teden) kot ženske (24 ur/teden). Delo na družinski kmetiji se prilagaja individualnim potrebam in željam, čeprav se opravila po tradiciji še vedno delijo na ženska, moška in skupinska. Starši usklajujejo čas, ki je namenjen delu na kmetiji s časom, ki ga posvečajo skrbi za družino, otroke in pomoči potrebne člane_ice.

V letu 2012 je v kmetijskih dejavnostih delalo 8 % vseh delovno aktivnih prebivalk Slovenije. 60 % med 33.000 je bilo takih, ki so imele status pomagajočega družinskega člana, kar pomeni, da za svoje delo niso prejemale plačila, ampak so s svojim delom prispevale k blaginji gospodinjstva. 5.000 kmetič je poleg osnovnega dela opravljalo še dodatno delo v kmetijski dejavnosti; za to delo so v povprečju porabile še 19 ur. Običajno so na teden izvajale osnovno delo okoli 36 ur. 92 % teh žensk dela včasih ali običajno tudi ob sobotah, 83 % tudi ob nedeljah, 71 % pa jih včasih ali običajno dela tudi zvečer (Svetin 2013).

O odnosih med člani_cami kmečke družine v Sloveniji ter njihovem usklajevanju poklicnega in družinskega življenja je opravljenih malo raziskav. Zbrani pa so empirični podatki in opravljena je raziskava o tipih kmečkih družin (Barbič 2005). V Barbičevi tipologiji kmečkih družin (2005) so družine zajete: 37 % vitalno demokratični tip, prav tako 37 % vitalno tradicionalni tip ter 25,5 % propadajoči tradicionalni tip. Raziskava potrjuje dejstvo, da ima na večini kmetij odločilno besedo še vedno nosilec kmetije, kar pa pomeni v družini tradicionalne in hierarhičen odnos.

Zaradi družbenoekonomskih sprememb pa se vloga, pomen in vpliv kmečke družine spreminjajo. Izboljšuje se tudi odnos okolja in družbe do kmetic, prav tako se izboljšujejo tudi odnosi med člani_cami družine. Kmetice imajo več možnosti izbire, zakonsko imajo urejeno zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, matere pa lahko koristijo tudi porodniški dopust in dopust za nego otroka.

Odgovornost, ki jo prinaša starševstvo povzroča, da se kmetice ne počutijo več varne na poklicnem in družinskem področju ter obenem sposobne za vzgojo in nego otrok. Še vedno je prisotno tudi tradicionalno idealiziranje materinstva, ko gre za nego in skrb za otroke ter opravljanje del znotraj družinske kmetije.

Opazna je tudi razlika v prostem času, saj moški namenijo več časa svojim hobijem, športu, gledanju televizije in družabnemu življenju kot ženske.¹

Avtorica Ondersteijn je z raziskavo na Nizozemskem (Ondersteijn v Pinterič 2005) dokazala, da so izobrazba in odločitve na kmetiji močno povezane. V letu 2012 je bilo v kakršno koli obliko izobraževanja vključenih samo 13,4 % kmetic (Svetin 2013). Pri članih_cah kmečkih družin, ki imajo višjo stopnjo izobrazbe, kmetijska dejavnost tudi hitreje napreduje, je bolj intenzivna ter bolj usmerjena.

Na opredelitve praks usklajevanja poklicnega in družinskega kmečkega življenja pomembno vplivajo tradicionalne kulturne norme, ki pa skrb za otroke in pomoči potrebe člane_ice pripisujejo v glavnem kmeticam. To povzroča in utrjuje marginalizacijo kmetic na trgu dela in omejuje ter otežuje njihovo individualizacijo in emancipacijo v zasebnosti in družini.

Ustrezno usklajevanja poklicnega in družinskega življenja bi pomenilo določen premik tudi na področju skrbi za otroke. Statistični podatki kažejo, da v Sloveniji ženske z otroci starimi največ 6 let preživijo 2 uri 23 minut, moški pa le 56 minut dnevno (Černigoj Sadar in Kanjuo

¹ Barbič (2005) ugotavlja, da so društva tradicionalna prostočasna dejavnost na podeželju, 51 % kmetov in 45 % kmetic so vključeni vsaj v eno društvo.

Mrčela 2005). Po raziskavah Eurostata pa ženske v Sloveniji aktivni skrbi za otroke namenijo v povprečju 24 minut dnevno, moški pa le 10 minut (Reiner, Švab, Humer in Žakelj 2005).

Kmeticam je potrebno zagotoviti izboljšanje kakovosti življenja. Glede na njihov poklicni in družinski urnik, potrebujejo boljše informacije o izobraževanju, pomoč institucij pri dostopu do zaposlitve, kvalitetne socialne in zdravstvene storitve ter promocijo spolne enakosti v zasebnem in javnem življenju.

Na področju usklajevanja poklicnega in družinskega življenja so torej potrebne spremembe javnih politik, institucij in pomoč medijev pri promoviranju. Sodelovanje lahko dosežemo le, če se povežejo javne socialne politike ter organizacijski programi socialnih partnerjev. V tej perspektivi je potrebno spodbuditi ministrstva in razne organizacije, da se bolj posvetijo problematiki kmetic in reševanju njihovih potreb pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja.

V magistrskem delu izhajam iz domneve, da je za lažje usklajevanje dela in starševstva pomembna sodobna definicija netipične oblike kmečkega dela in načinov doseganja učinkovitosti v smeri, ki upošteva potrebe kmeta_ice, presega dominacijo plačanega dela nad vsemi drugimi oblikami dela in pripomore h kakovosti delovnega življenja, ki pa je v interesu obeh partnerjev na družinski kmetiji.

Kmetice imajo v sodobni družbi v okviru svojih družinskih in poklicnih vezi večfunkcionalno vlogo. Izhajam iz domneve, da jim ravno ta raznolikost vlog in tudi višja izobrazba omogočata, da pomembno prispevajo k napredku in inovacijam v kmetijstvu ter k večji kakovosti življenja na podeželju, z uporabo podpornih storitev in infrastrukture, ki morajo biti cenovno dostopne in dosegljive.

V magistrskem delu bom preučila usklajevanje poklicnih in družinskih obveznosti kmetic, ter vprašanje, ali se med člani_cami kmečke družine uveljavljajo bolj demokratični delovni, družinski in medgeneracijski odnosi.

Zanimajo pa me tudi naslednja vprašanja:

- ali se kmetice počutijo dovolj varne na poklicnem in družinskem področju in obenem sposobne za vzgojo in nego otrok ter ostarelih članov_ic družinskega in sorodstvenega omrežja;
- kako kmetice zaznavajo spreminjanje kmečke družine in kaj v zvezi s svojo vlogo pričakujejo v prihodnje;
- kako sta kmetijsko gospodarstvo in kmečka družina organizirana, predvsem njihov urnik ter to, ali obstaja ločnica med kmečkim družinskim življenjem ter poklicnim delom in
- kako se na podeželju izvajajo javne in podporne storitve za zagotavljanje usklajevanja poklicnega in družinskega življenja na družinski kmetiji.

Magistrsko delo sem razdelila na dva dela: v teoretični in empirični del. V prvem delu sem uporabila deskriptivno raven analize. Na podlagi relevantne domače in tuje literature in virov s področja socioloških študij usklajevanja poklicnega in družinskega življenja sem podala opredelitve osnovnih pojmov in postavila teoretični model obravnave usklajevanja poklicnega in družinskega življenja. V drugem, empiričnem delu sem odgovore na temeljna raziskovalna vprašanja pridobila s kvalitativno raziskavo specifične družbene skupine, ki je bila izvedena v naselju Cven in prilagojena študiji kmetič. Orisala in analizirala sem specifično problematiko usklajevanja poklica in družine s stališča kmetič v naselju Cven.

Za temeljno raziskovalno metodo sem izbrala poglobljen intervju. Poglobljen intervju, pogovor o vnaprej določenih temah je dovolj odprt, da sogovornicam omogoča osebno izražanje njihovih mnenj in videnj. Uporabljamo ga predvsem takrat, ko želimo pridobiti mnenje strokovnjaka glede določene teme, trendov na izbranem področju, ali pa, če želimo zgolj podrobneje spoznati dano tematiko, temo pogovora. Prednosti poglobljenih intervjujev so: možnost pridobivanja poglobljenih informacij, kot so vzroki za določen pojav ali dejanja in identificiranje specifičnih čustev (Metode kvalitativnega raziskovanja 2009). Vprašalnik, ki sem ga pripravila, je bil polstrukturiran z vnaprej pripravljenimi glavnimi vprašanji, ki pa dopuščajo bolj spontana podvprašanja (Ritchie in drugi 2003).

Enote v vzorec sem zbrala po načelu snežne kepe oz. vzorčenja preko socialnih mrež. Vzorčenje po načelu snežne kepe je specializiran tip vzorčenja, ki se uporablja, kadar druge metode iz praktičnih razlogov niso uporabne. Vzorčenje po načelu snežne kepe deluje na principu napotitve med osebami, ki delijo za raziskavo relevantne lastnosti ali stanja - začetni respondenti podajo kontakte naslednjih, ki so primerni za sodelovanje v raziskavi (Biernacki in Waldorf 1981, 141). Po metodi snežne kepe sem na začetku izbrala manjši vzorec žensk, ki so odgovorile na vprašalnik, te pa so k izpolnjevanju obenem povabile svojo znanko.

Problem usklajevanja poklicnega in družinskega življenja in sposobnost prilagajanja sem raziskala na vzorcu tistih družin, ki svoj glavni dohodek pridobivajo iz kmetijske dejavnosti, delno pa iz dopolnilnih dejavnosti v naselju Cven ali pa zaposlitve izven družinske kmetije.

V vzorec intervjuvanih sem zajela 8 kmetic in izvedla serijo osmih poglobljenih osebnih intervjujev s kmeticami iz naselja Cven. Ker je za izvedbo intervjujev potrebna določena mera zaupanja, sem se odločila prav za naselje Cven, ki je rojstni kraj moje mame. Pogovore s kmeticami sem zapisala.

Sogovornice sem spraševala o razporeditvi delovnega časa, družinskih obveznostih in prostočasnih aktivnostih. Prakse usklajevanja kmečkega poklicnega in družinskega življenja sem analizirala z vidika pridobljenih stališč o spolnih vlogah, družini, delitvi dela ter stališč do enakopravne vključenosti obeh spolov v družinsko življenje ter vključenosti v kmetovanje.

Posebej sem preverila, ali se usklajevanje kmečkega poklicnega dela in družinskega življenja razlikuje glede na spol s stališča članice družine, žene, gospodinje, matere in skrbnice upoštevajoč osebne, poklicne in družinske potrebe.

V magistrskem delu sem upoštevala naslednje kazalce usklajenosti poklicnega in družinskega življenja kmetic:

1. običajen obratovalni čas javnih storitev (vrtec, pošta, upravna enota) in trgovin;
2. kmetice in kmetje na starševskem dopustu ter porazdelitev koriščenja dopusta;
3. otroci v dnevnem varstvu (zunaj družine) in

4. porabo dnevnega časa kmetice (plačano delo, prevoz, družinsko delo) in delitev po spolu in starosti.

Z magistrskim delom želim, na primeru naselja Cven, prispevati k poznavanju specifične problematike usklajevanja poklicnega in družinskega življenja kmetic ter spremeniti stališča o nezdržljivosti kmečkega dela in družine, v katerih partnerji enakopravno delijo delo.

Rezultate raziskave bom predstavila tudi kmeticam v naselju Cven, s čimer bom poskušala zlasti razširiti zavest o problematiki njihovega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja.

2. Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja na družinski kmetiji

V vsakdanjem življenju se kmetice soočajo s težavami pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja. Med 33.000 ženskami, ki so v letu 2012 delale v kmetijskih dejavnostih, je bilo največ takih, ki so imele status pomagajočega družinskega člana – kar 60 %. To pa pomeni, da za svoje delo niso prejemale plačila, ampak so s svojim delom prispevale k blaginji gospodinjstva (Svetin 2013). Kmetice, ki so delale samo na družinski kmetiji, so povprečno delale več kot 39 ur/teden. Tiste, ki pa so delo na kmetijskem gospodarstvu opravile kot dodatno delo, pa so delale povprečno 35 ur/teden osnovnega dela in še dodatnih 18 ur/teden na kmetijskem gospodarstvu (SURS 2014).

Delo kmetice vpliva na kmečko družino in tudi družinske obveznosti vplivajo na kmečko delo. Pri tem doživlja kmetica nenehne konflikte. Greenhouse (Greenhouse v Šadl 2006, 38) opredeli tri konflikte vlog, ki veljajo tudi za kmetice:

1. konflikt vloge zaradi pomanjkanja časa, kjer kmetica ne more uskladiti poklicne in družinske vloge, ker ji zmanjka časa;
2. konflikt zaradi preobremenjenosti, kjer kmetica opravi poklicne obveznosti, ne zmore za učinkovito opraviti še druge vloge oz. družinskih obveznosti ter
3. konflikt zaradi vedenja, kjer prihaja do dveh posebnih načinov vlog, v katerih pa se kmetica ne more ustrezno vklopiti.

Posledice neusklajenosti zahtev dela in družinskega življenja se po navadi kažejo v stresu kmetic in manjšem življenjskem zadovoljstvu. Kmetice težko prehajajo iz ene vloge v drugo, saj imajo težave z razporejanjem časa in so tudi čustveno vpete med delom in družino.

Tudi velika pričakovanja kmetic glede dela na kmetiji lahko zmanjšajo delovno uspešnost in povečajo verjetnost za razvoj raznih bolezni in zmanjšanje zadovoljstva. Raziskava Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela (2005) potrjuje povezavo med zelo velikimi obremenitvami pri delu in boleznimi. Prav zdravje pa je za kmetice, poleg osebnega razvoja in zadovoljstva, motiv za njihovo učinkovito usklajevanje poklicnega in družinskega življenja na družinski kmetiji.

2.1 Družinska kmetija kot del kmetijskega gospodarstva

Statistično (SURF 2010) je kmetijsko gospodarstvo skupen pojem za kmetijska podjetja in družinske kmetije, ki se ukvarjajo s pridelavo na kmetijskih zemljiščih in gozdovih.

Organizacija in poslovanje kmetijskega gospodarstva zajema tudi zgradbe, opremo in delovno silo. Vodi ga lahko družinski član_ica ali nekdo izven kmetije. Če vodi kmetijsko gospodarstvo družinski član_ica in imajo skupno dobiček, izgubo, delovno silo in stroje, potem je to kmetijsko gospodarstvo določeno kot eno kmetijsko gospodarstvo.

Za avtorico Barbič (2005, 245) je družinska kmetija le, če je čista ali mešana kmetija. Pri čisti kmetiji so člani_ice zaposleni na kmetiji, pri mešani pa en član_ica dela na kmetiji in si izbere kmetovanje kot poklic.

Fizična ali pravna oseba lahko vodi kmetijsko gospodarstvo in ga ima v lasti. Zadnji popis kmetijstva je SURF izvedel v letu 2010 po metodologiji Evropske unije. Pridobljene rezultate o kmetijskih gospodarstvih v Sloveniji tako lahko primerjamo z rezultati o kmetijskih gospodarstvih v drugih državah Evropske unije (gre za 27 držav članic).

V letu 2010 je kmetijsko gospodarstvo v Evropski uniji v povprečju obsegalo 14,6 ha kmetijskih zemljišč v uporabi, medtem ko v Sloveniji obsega 6,4 ha kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU)².

Na kmetijskih gospodarstvih v Evropski uniji so povprečno redili 20 glav velike živine, medtem ko v Sloveniji povprečno redijo 5,6 glav velike živine (GVŽ)³.

² KZU so kmetijska zemljišča v uporabi (njive, vrtovi, travniki, pašniki, sadovnjaki, oljčniki, vinogradi, drevesnice, trsnice, matičnjaki), ki jih obdeluje kmetijsko gospodarstvo - ne glede na to, ali so lastniške ali jih imajo v najemu.

³ GVŽ je število glav velike živine, da vemo, koliko domačih živali se redi na kmetijskem gospodarstvu. Upoštevani so koeficienti pri izračunu - 500 kg žive mase živali je osnova za izračun.

Pridobljeni podatki za Slovenijo v letu 2010 za kmetijska gospodarstva v povprečju so naslednji:

- 74.646 kmetijskih gospodarstev;
- 6,4 ha kmetijskih zemljišč v uporabi in
- 5,6 glav velike živine.

Pridobljeni podatki za Slovenijo v letu 2000 za kmetijska gospodarstva v povprečju so naslednji:

- 86.467 kmetijskih gospodarstev;
- 7,2 ha kmetijskih zemljišč v uporabi in
- 5,7 glav velike živine.

Iz rezultatov lahko ugotovimo, da je kmetijsko gospodarstvo v Sloveniji leta 2000 bilo večje za 0,8 ha kmetijskih zemljišč v uporabi kot leta 2010. V letu 2000 je redilo tudi za 0,1 glavo velike živine več kot v letu 2010.

Kmetijskih gospodarstev je bilo leta 2010 za 14 % manj kot leta 2000. Pridobljen podatek nam pove, da je kmetijskih gospodarstev v Sloveniji manj.

V letu 2010 so uporabljala kmetijska gospodarstva skupaj za kmetijsko pridelavo 474.432 ha kmetijskih zemljišč v uporabi. V tem letu so redila skupaj 421.553 glav velike živine, kar pa pomeni, da je skoraj 79 % kmetijskih gospodarstev redilo živino.

Pridobljeni podatki za Slovenijo v letu 2010 za delovno aktivne osebe na kmetijskih gospodarstvih so naslednji:

- v kmetijstvu dela več kot 208.000 delovno aktivnih oseb;
- vložek dela delovno aktivnih oseb in sezonskih ali priložnostnih delovno aktivnih oseb je 77.012 polnovredne delovne moči (PDM)⁴;

⁴ PDM je ena polnovredna delovna moč, kar znaša 1.800 delovnih ur na leto.

- povprečna vrednost polnovredne delovne moči je 1,03;
- povprečna vrednost polnovredne delovne moči na hektar kmetijskih zemljišč v uporabi je 0,16 - kar pomeni, da so za obdelavo enega hektarja so porabili v letu 2010 povprečno slabih 290 delovnih ur;
- 89 % dela opravi družinska delovna sila – všteti so tudi gospodarji – upravitelji, ki opravijo od tega 45 % vsega dela;
- 58.000 oseb opravi 50 % ali več polnovredne delovne moči – 32.300 oseb od teh je delovno aktivnih oseb z vložkom dela od 0,75 do 1 polnovredne delovne moči na leto⁵ (SURS 2010).

Delovno aktivne osebe so ključne za kmetijstvo v Sloveniji. Pri izračunu koeficienta polnovredne delovne moči je zajeto tudi delo najete delovne sile, kar pomeni, da je zajet celi letni vložek dela na kmetijskem gospodarstvu. Ena polnovredna delovna moč je v povprečju obdelovala 6,3 hektarja kmetijske zemlje, v Evropski uniji pa 17,6 hektarja.

V letu 2010 je bilo 40 % kmetijskih gospodarstev, kis o bili specializirani rejci pašne živine. Glavni tipi kmetovanja so specializirani prašičerejci in perutninarji, vrtnarji, rejci pašne živine, mešana rastlinska pridelava-živinoreja, mešana živinoreja, specializirani gojitelj trajnih nasadov, mešana rastlinska pridelava ter specializirani pridelovalec poljščin.

Specializirani prašičerejci in perutninarji so v letu 2010 dosegli več kot 100.000 EUR povprečnega standardnega dohodka (SO)⁶. Specializirani vrtnarji pa več kot 50.000 EUR povprečnega standardnega dohodka. Glede na tip kmetovanja so ta kmetijska gospodarstva dosegla najvišji dohodek v letu 2010.

Kmetijska gospodarstva se ukvarjajo z kmetijskimi dejavnostmi, med katere spadajo tudi:

⁵ Koeficient polnovredne delovne moči se izračuna za vsako delovno aktivno osebo posebej. Upošteva se tudi delo najete delovne sile. Gre za razmerje med letnim številom ur dela in letnim številom ur dela polno zaposlene osebe, ki je 1.800 ur.

⁶ Standardni prihodek (SO) je vrednost bruto proizvodnje pridelka po ceni na pragu kmetije (subvencija ni vključena). Proizvodnja glavnega in stranskega pridelka vključuje prodajo, porabo in razliko v zalogi.

- pridelovanje rastlin (kmetijskih);
- reja živine;
- gojenje čebel;
- predelava grozdja v vino (več lastnega pridelanega grozdja);
- predelava oliv v olje (več lastnih pridelanih oliv);
- vzdrževanje objektov;
- vzdrževanje opreme in
- vzdrževanje kmetijske krajine.

Med kmetijsko dejavnost pa ne spadajo:

- predelava kmetijskih pridelkov – ne pridelanih ali kupljenih;
- opravljanje kmetijskih storitev za druge;
- gozdarstvo;
- ribogojstvo;
- ribištvo in
- reja konj za športne namene.

Statistika ima podatke za kmetijska gospodarstva v letu 2010, ki so lahko primerljiva z evropskimi ter za njih velja, da uporabljajo ali redijo najmanj:

- 1 hektar in več kmetijskih zemljišč;
- 10 arov in več kmetijskih zemljišč in 90 arov gozda;
- 30 arov in več vinogradov in/ali sadovnjakov;
- 2 glavi ali več velike živine (GVŽ);
- 15 do 30 arov vinogradov in 1 do 2 glavi velike živine;
- 50 panjev čebel;
- pridelujejo za trg zelenjadnice, zelišča, jagode, gojene gobe, cvetje in okrasne rastline.

Avtorica Barbič (2000, 101) v letu 2000 ugotavlja spremembe znotraj kmetijstva, ki so bile ključne za slovensko kmetijsko gospodarstvo, in sicer:

- upravljanje kmetije je prevzel en član_ica kmetije, ki je tudi lastnik zemlje in se poklicno ukvarja s kmetovanjem, kar mu je omogočil tehnološki napredek kmetijske mehanizacije;
- osnovni kmetijski dejavnosti na kmetiji se je dodala še dopolnilna dejavnost – največkrat kmečki turizem;
- kmetice so postale ekonomsko neodvisne in se začele povezovati z nevladnimi organizacijami ter tako vstopijo v svet javnosti.

Avtorica Barbič (2000, 101) v letu 2000 ugotavlja tudi spremembe zunaj kmetijstva, ki so bile ključne za slovensko kmetijsko gospodarstvo, kmečko družino in kmetico, in sicer:

- nišna proizvodnja, ki je bila posledica gospodarske globalizacije;
- manjše zaposlitvene možnosti za kmečko in podeželsko prebivalstvo;
- priseljevanje nekmečkega prebivalstva na podeželje;
- ekološka gibanja, ki poudarjajo prednosti življenja na deželi in ranljivost naravnega okolja;
- potreba po varovanju naravnega okolja.

Vse te spremembe na področju kmetijstva so povzročile, da so se preoblikovale čiste kmetije⁷ v mešane in dopolnilne kmetije. O čistih kmetijah govorimo, ko člani_ce delajo samo na kmetiji, o mešanih kmetijah, ko najmanj en član_ica dela samo na kmetiji in o dopolnilnih kmetijah, ko noben član_ica ni zaposlen na kmetiji in ostarele kmetije, kjer živijo ljudje starejši od 64 let.

Vsak nosilec_ka kmetijskega gospodarstva se mora prijaviti v Register kmetijskih gospodarstev (KMG) na upravni enoti.

⁷ Kmetija je v ruralni sociologiji opredeljena kot »socialni sistem, sestavljena iz družine, gospodinjstva in proizvodnega obrata, v katerega mora biti vključena podjetniška komponenta« (Kovačič 2001, 210).

Kmetije so lahko ekološke, integrirane, konvencionalne, turistično-izletniške in ostale.

V Sloveniji je leta 2010 bilo več kot 2.000 ali okrog 3 % vseh ekoloških registriranih kmetijskih gospodarstev (SURIS 2010).

Po statističnih podatkih iz leta 2005 (SURIS 2010) so v Sloveniji na kmetijskih gospodarstvih uporabljali 1,3 traktorja na KMG, v Evropski uniji pa 0,6 traktorja na KMG. Slovenija je precej nad povprečjem Evropske unije po uporabi traktorja, izstopa pa tudi v razmerju na število prebivalcev in površino kmetijskih zemljišč v uporabi – 1 lastni traktor na 19 prebivalcev in manj kot 5 ha kmetijskih zemljišč v uporabi na lastni traktor (68 % traktorjev do 40 kilovatov).

V Strategiji za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva do leta 2020 (2014) so zapisali, da se družinske kmetije, v katerih se njeni člani skupno in sproti pogajajo o pomembnih odločitvah o smereh delovanja kmetije, lažje in uspešneje spopadajo z ekonomskimi, ekološkimi in globalnimi izzivi - ne glede na velikost posesti, proizvodne in neproizvodne dejavnosti na kmetiji, opremljenosti z mehanizacijo, število članov, njihovo izobrazbo in zaposlenost na kmetiji oziroma zunaj nje.

2.2 Kmečka družina kot del družinske kmetije

Kmečka družina kot del družinske kmetije je proizvodna, družinska in življenjska skupnost, ki omogoča eksistenco vsem članom_icam družine, ki delitev dela izvajajo na osnovi generacijske pripadnosti in glede na spol predstavljajo vseobsežno skupnost življenja. Kmečka družina članom_icam daje zaposlitev, ustvarja premoženje družine ter zagotavlja njen obstoj.

Avtorica Černigoj Sadar (2000, 43) opredeli družino kot:

- skupnost dela človeške in socialne reprodukcije;
- prostor socialne in emocionalne socializacije;
- vir emocionalne in
- vir materialne solidarnosti.

V družini lahko osebno različni člani_ce družine ustvarijo nove vire in socialni kapital, ki ga potrebujejo na trgu delovne sile.

V Sloveniji je bila leta 1991 opravljena raziskava Tipologija kmečkih družin v Sloveniji, ki je zajela 780 kmečkih družin. Raziskava je pokazala, da kmečka družina v Sloveniji ni enotna kategorija in da obstajajo trije tipi kmečkih družin (Barbič 2005, 275—279), in sicer:

1. propadajoča tradicionalna kmečka družina je tip družine, ki ima malo članov_ic ene generacije, o vzgoji in šolanju otrok odloča gospodar ali so prepuščeni sami sebi, ponavadi ne hodijo v vrtec, hodijo le v obvezno osnovno šolo, pogosto so gospodarji_ice brez lastnih dohodkov ali imajo pokojnino, ne plačujejo si pokojninskega zavarovanja, gospodinjstva so slabo opremljena z gospodinjskimi aparati ter o investicijah odloča gospodar;
2. vitalno tradicionalna kmečka družina je tip družine, ki ima več članov_ic iz več generacij, o vzgoji otrok in šolanju odločata oba starša, otroci obiskujejo vrtec in osnovno šolo, del kmetič že ima lasten dohodek, kmetije so dobro opremljene s

kmetijskimi stroji, o investicijah pa odloča še vedno gospodar, ki hodi tudi po opravkih na občino in v zadrugo;

3. vitalno demokratična kmečka družina je tip družine, ki ima več članov ene ali več generacij, o vzgoji otrok in šolanju odločata oba starša skupaj, otroci obiskujejo vrtec, osnovno šolo in tudi višjo ali visoko šolo, gospodinjstvo je dobro opremljeno s predmeti trajne potrošnje, o investicijah že odločata oba partnerja skupaj, dogovorita pa se že tudi, kdo gre po opravkih.

Vitalna tipa kmečkih družin družni socialna vitalnost kmečke družine, opredeljena z večjim številom članov_ice, pestro generacijsko strukturo ter že z dobro opremljenimi gospodinjstvi s predmeti trajne potrošnje. Po omenjenih obeležjih se tip propadajoče tradicionalne kmečke družine razlikuje od obeh vitalnih tipov (Barbič 2005, 280).

Na slovenskih kmetijah pripada vloga gospodarja po tradiciji moškemu, skorajda neodvisno od (so)lastništva kmetije (Barbič 2005, 210). Ne preseneča pa nas ugotovitev, da se lastniški odnos spreminja hitreje kot statusna vloga posameznega člana_ice kmečke družine. Povedano drugače, kmet je pripravljen s kmetico deliti lastništvo družinske kmetije, ni pa ji pripravljen odstopiti vloge gospodarja.

Poleg organizacije dela je za uspešno delovanje kmetije ključno tudi njeno upravljanje. Danes je potrebno imeti pri vodenju kmetije vse več upravljaljskih in tehnoloških spretnosti. Splošno prepričanje o naravni nadarjenosti moških in nezmožnosti žensk so ovrgle ženske, ki uspešno vodijo kmetijo in delajo s kmetijskimi stroji in mehanizacijo (Haugen v Barbič 2000, 101).

Kmečka družina je neločljivo povezana z družinsko kmetijo, ki deluje učinkovito le kot družinsko podjetje. V tem družinskem podjetju ima vsak odrasli član_ica določeno vlogo. Tudi kmetica ima svojo vlogo v tem družinskem podjetju, zato se ne more opredeliti le kot vzdrževana članica. Kmetica opravlja gospodinjstva opravila za vse člane_ice družine, tudi za aktivne družinske člane_ice ter jim tako omogoči učinkovito delo na kmetiji. Kmetica ima možnost, da se sama samostojno odloči in se opredeli kot aktivna ali pa kot vzdrževana

članica kmečke družine. Na njeno odločitev pa vplivajo odnosi in vrednote v kmečki družini in njeni lokalni skupnosti.

Tudi gospodinja v nekmečkem gospodinjstvu oziroma družini izvaja podobna opravila kot kmečka gospodinja. Tudi sama opravlja gospodinjska opravila za vse člane_ice družine ter jim tako omogoči učinkovito delo izven kmetije. Učinkovitost družinskih članov_ic na delovnem mestu, pa ni tako zelo odvisna od dela nekmečke gospodinje, kot je odvisna učinkovitost članov_ic kmečke družine, ki se ukvarjajo s kmetijskim pridelovanjem, od dela kmečke gospodinje. Velja pa tudi, da je malo kmečkih gospodinj, ki zraven ne opravljajo še kakega drugega kmečkega dela (Barbič 2005, 206—207).

Ob popisu kmetijstva v letu 2010 v Sloveniji je bil delež mladih gospodarjev_ic upraviteljev_ic kmetijskih gospodarstev, to je takih, ki so bili tedaj stari_e manj kot 35 let, le 4 %.

V Programu razvoja podeželja 2007 - 2013 do 31. 12. 2013 je bilo z ukrepom 112 - Pomoč mladim prevzemnikom_cam kmetij odobrenih 1.693 vlog, povprečna starost ob prevzemu kmetije pa je bila 33 let. Kmetje_ice do starosti 40 let so tako bili_e deležni_e nepovratnih finančnih spodbud.

S spodbudami se nadaljuje tudi v Programu razvoja podeželja 2014 - 2020, novost pa je, da bodo mladi kmetje_ice dodatnih finančnih sredstev deležni tudi pri neposrednih plačilih. Gospodarji_ice kmetij, do vključno štiridesetega leta starosti, bodo v petletnem obdobju deležni dodatnih finančnih sredstev v višini 25 % neposrednih izplačil (KGZS 2013, 12).

Država mora z ukrepi regulirati razmerja med poklicem in družino. Če gledamo z vidika dela, še vedno velja, da je delo pozitivno pri graditvi kariere, negativno kot breme pa je družina, ki je ponavadi tudi ovira pri razvoju kariere. Če pa pogledamo z vidika družine, pa delo in pogoji samega dela ne dopuščajo učinkovitosti pri izvajanju družinskih obveznosti. Še vedno je razmerje v prid delu in pogojem dela, kar pomeni, da se družina prilagaja delu.

2.3 Kategorije kmetic

Avtorici Haugen in O'Hara sta opredelili kategorije in položaj kmetic, ki izhajajo iz njihove poklicne in družinske vloge na kmetiji, ki je v lasti družine. Obe opredelitvi sta omejeni na kmetico in njen položaj v kmečki družini in na družinski kmetiji.

Avtorica Haugen je analizirala podatke 84-tih sogovornic, ki vodijo kmetijo in so živele v Norveški med leti 1987—1989. Tipologija po Haugen (Haugen v Barbič 2005, 294—296) opredeli tri kategorije kmetic – glede na njihovo vodilno vlogo na kmetiji:

- Tradicionalne ženske kmetice. Večina tradicionalnih kmetic vodi kmetijo, ki je majhna. Kmetijstvo ni njihov osnovni poklic. Pomoč otrok, sorodnikov ali najete delovne sile je običajna. V to kategorijo sodijo vdove, starejše kmetice, ki niso poročene ter so kmetijo prevzele zaradi staršev in kmetice, ki so poročene, partnerji pa delajo izven kmetije ter opravijo večino strojnih del. Kmetice ne pričakujejo nobenih sprememb glede delitve dela med spoloma.

- Ženske, upravljavke kmetije. Skrbijo za upravljanje srednje velike kmetije. Tipična upravljavka je stara štirideset let, izobražena in živi sama (kot vdova, po ločitvi ali pa sploh ni bila poročena). Po poklicu so medicinske sestre, tajnice, učiteljice. Te kmetice ne delajo vsak dan na kmetiji, prevzele pa so jo zato, da bi imeli otroci možnost izbire, ko odrastejo.

- Poklicne ženske kmetice. Poklicne kmetice so stare manj kot štirideset let, imajo otroke, kmetovanje so si izbrale, da ohranijo družinsko kmetijo in jo ponavadi dedujejo. Partner opravi večino strojnih del na kmetiji, zaposlen pa je izven kmetije. Poklicne kmetice vodijo kmetijo, opravijo večino del na kmetiji in aktivno sodelujejo pri odločanju v kmetijstvu. Poklicne kmetice so moderne kmetice, ki delijo svoj čas - na delo in na prosti čas.

Avtorica O'Hara je analizirala podatke 60-tih kmetic, ki so živele na Irskem. Tipologija po O'Hari (O'Hara v Barbič 2005, 293—294) opredeli štiri kategorije kmetic - glede na njihovo vlogo in delo na kmetiji in v družini:

- Kmetice, ki »delajo za družinsko kmetijo«, s partnerjem skupaj vodijo kmetijo, delajo na njej in o njej odločajo. Po poklicu so kmetovalke. Kmetija je opredeljena kot podjetje, v lasti družine.

- Kmetice, ki so »pomočnice na kmetiji«. Čas, ki ga kmetice porabijo za delo na kmetiji, je nespremenjen. Niso pa več vedno vključene v odločanje o kmetiji in tudi ne v odločanje o porabi skupnega denarja.

- Kmetice, ki so »ustvarjalke kmečkega doma«. Kmetice iz te skupine občasno opravljajo dela na kmetiji. Z družinskim delom si ustvarijo dom. Po poklicu niso kmetovalke in se ne opredelijo kot kmetice. Dohodek v družini pridobijo z delom izven kmetije.

- Kmetice, ki so »zaposlene zunaj kmetije«, imajo svoj dohodek. Že od otroštva so živele na kmetiji in opravila na kmetiji dobro poznajo. Spreminjajo delitev dela in odnose s partnerjem, saj imajo spoštovan poklic izven družinske kmetije in svoj dohodek.

Avtorica Barbič (2005, 296) meni, da slovenske kmetice lahko lažje kategoriziramo po avtorici O'Hara, saj zajema vse kmetice, ki jih lahko nato razvrstimo glede na lastne vloge na kmetiji ter v družini. Po avtorici Haugen, ki je razvrstila samo kmetice, ki vodijo kmetijo, pa je avtorica Barbič ugotovila, da je nujno opredeliti tudi tipe slovenskih družinskih kmetij, ki bi bile zanimive predvsem mlajšim kmeticam.

Avtorica O'Hara (O'Hara v Barbič 2005, 294) je ugotovila, da je življenje kmetic na družinski kmetiji do njih krivično, saj je dokazala patriarhalne odnose med spoloma v delitvi dela in dohodka. Dokazala je tudi načine, kako so si kmetice zmanjšale patriarhalnost – z zaposlitvijo izven kmetije ali z aktivno vlogo pri vodenju kmetijskega gospodarstva.

Nasledstvo na družinskih kmetijah je patrilinearno, kar kmetice postavlja v podrejen položaj. S poroko kmetica vstopi v družino kot članica družinske kmetije, a še vedno nima lastništva nad hišo in zemljo. Prednost naslednikov pred naslednicami pa tudi pomeni, da se mlajše kmetice velikokrat ne odločijo za kmetovanje kot poklic. Posledično pa to pomeni, da imajo moški monopol nad kmečkim poklicem. Kmetice pa so le v vlogi »pomočnice« kmetom. Čeprav kmetice delajo na kmetiji in prispevajo k dohodku kmetije, pa nimajo prihodka, s katerim lahko samostojno razpolagajo, zato je lahko ogrožena tudi njihova socialna varnost. Delo kmetice ni vidno in tudi ni zabeleženo v uradni statistiki.

Avtorica Verbole (1997, 1) pa glede na vlogo med spoloma, deli kmetice v dve skupini:

1. Samostojne kmetice, ki so enakopravne s partnerji, ki imajo zaposlitev izven kmetije. Kmetije so majhne, zato imajo kmetice kot dodaten vir prihodka dopolnilne dejavnosti. Skupaj s partnerjem se odločata o stroških in načrtih v prihodnosti. Urnik dela in prostega časa si samostojne kmetice planirajo same.

2. Tradicionalne kmetice, ki pa niso enakopravne s partnerji in delajo samo na kmetiji. Kmetice so le delovna sila in se smejo odločati le glede gospodinjstva in izobraževanja otrok. Tradicionalne kmetice so odvisne od partnerjev, ki odločajo o dohodku, delu in prostem času.

Po mnenju avtorice Barbič (2005, 233) je lahko rešitev za skupno pridobljen dohodek le »skupna denarnica«. Ta rešitev pa individuumu – članu_ici družinske kmetije ne omogoči, da razpolaga s svojim deležem dohodka, ne glede na to, da ga je delno tudi ustvaril.

2.4 Delo in delitev dela na kmetiji

Delo omogoča preživetje, socializacijo in ekonomsko neodvisnost. V osnovi lahko razlikujemo delo, za katero prejemamo plačilo in delo, ki ga opravljamo doma in v prostem času. Od vseh oblik je verjetno zaposlitev in delovno mesto nekaj, kar sodobna družba sistemsko najbolj urejeno ponuja človeku, saj mu daje stalno plačo, status in od tod celo vrsto socialnih in pravnih pravic. Poleg tega je zaposlitev tudi sredstvo za zadovoljevanje človekovih potreb, ki niso zgolj instrumentalne (kot na primer potreba po samostojnosti pri delu, odgovornosti in iniciativi) in so povezane s poklicnimi vrednotami, ki jih ima posameznik (Svetlik 1996, 143).

Renner (v Oakley 2000, 279—298) loči delo za potrebe družine na družinsko in gospodinjsko delo. Družinsko in gospodinjsko delo avtorica določi glede na obseg gibanja: družinsko poteka z družbenimi institucijami, gospodinjsko pa poteka na domu.

Šadl (2002, 59) opredeli družinsko delo kot gospodinjstvo, skrb za otroke in emocionalno delo. Med družinsko delo štejemo vzgojo in skrb za otroke in ostarele, finančne zadeve, upravljanje gospodinjstva, vzdrževanje socialnih stikov s širšo družino in prijatelji, načrtovanje dela ter usklajevanje urnikov.

Gospodinjsko delo je delo v sferi doma, v domačem okolju, neplačano, manj družbeno vrednoteno, večinoma ga opravljajo ženske. Med gospodinjska dela štejemo naslednja opravila: pranje, likanje, pomivanje posode, pripravljanje hrane, čiščenje, pospravljanje.

Značilnosti gospodinjskega dela so naslednje:

- monotonost - »gospodinjsko delo je kot neskončna rutina, kot monotono delo v tovarni za tekočim trakom« (Kanjuo Mrčela 1996, 28);
- dela, ki so razdrobljena - gospodinjsko delo je razdrobljeno in ne zahteva popolne pozornosti gospodinje (Oakley 2000, 115);
- zasebnost - »gospodinjsko delo se opravlja doma, gospodinja nima priložnosti, da bi se pogovorila s sodelavkami, sorodniki, prijatelji, saj mora biti delo opravljeno doma« (Oakley 2000, 117);

- avtonomija - »ni nekih splošnih pravil kaj, kako in koliko naj gospodinja dela, ni ji treba hoditi na delo in ima na voljo ves svoj čas, mora nadzorovati svoje delo in paziti, da ga opravi« (Oakley 2000, 107);
- nizki status vloge - »gospodinjsko delo ni formalno, plačano delo in je zato necenjeno z vidika družbe« (Oakley 2000, 115);
- delovne ure so med najdaljšimi v družbi - »količina časa za gospodinjsko delo se ne zmanjšuje, število otrok in vedno več gospodinjskih aparatov ne vpliva na količino časa« (Oakley 2000, 114);
- neplačano in nenagrajeno - »za gospodinjsko delo gospodinja ne dobi plačila ali nagrade«, nagrada je opravljeno delo, partnerjeva naklonjenost; hvaležni komentarji, prijaznost, pomenijo podporo, ne morejo pa nadomestiti denarnega priznanja (Oakley 2000, 239);
- povezanost z vlogo matere in žene - »pričakuje se, da si bodo ženske prizadevale za popolnost v vlogi matere-žene-gospodinje« (Oakley 2000, 20);
- gospodinje so nezadovoljne z gospodinjsko vlogo, njihovo delo doma je manj cenjeno, enolično in nimajo toliko stikov z ljudmi kot prej.

Avtorica Švab (2008) ugotavlja razlike med spoloma pri opravljanju domačega dela, ki pa so naslednje:

- moški opravljajo prijetnejša in manj rutinska opravila (pogovori, branje, poslušanje, igra); ženske opravljajo več neposredne skrbi (fizična opravila kot so negovanje, hranjenje, umivanje, oblačenje ipd.);
- moški opravljajo dela, ki so manj časovno vezana, so časovno fleksibilna ali nevezana; ženske pa tista, ki jih je treba opraviti ob določenem času; moški imajo več možnosti pri dogovarjanju, kdaj bodo vpleteni (na primer več časa preživijo z otroki ob vikendih); moška udeležba v skrbi za otroke je v primerjavi z žensko bolj izbirna (lahko izbirajo situacije ter delo, ki ga bodo opravili);
- moška udeležba je podporna in asistentska (pomagajo, vendar je glavna odgovornost za skrb na strani žensk);
- ženske imajo vlogo upravljalke, imajo odgovornost za načrtovanje in organizacijo, celo v primerih, ko si partnerja delita delo relativno enakomerno;

- ženske ob skrbi za otroke pogosto opravljajo še kako drugo aktivnost; moški se v času, ki ga preživijo z otroki, ukvarjajo le z njimi; očetje se z otroki ukvarjajo predvsem takrat, ko matere opravljajo gospodinjska opravila ali ko so odsotne zaradi službenih obveznosti.

Skupno kmeticam je, da skrbijo za gospodinjstvo, otroke in starejše člane_ice kmečke družine. Kmetice so še vedno dvojno obremenjene, saj opravijo družinsko delo in še pomagajo pri kmetijskih opravilih in imajo dopolnilno dejavnost. Še vedno so podrejene v kmečki družini, manjkajo pa tudi še v javni sferi. Kmetice velikokrat spolne nadvlade ne prepoznajo in je zato tudi ne izpodbijajo.

Opravila oziroma dela na kmetiji deli avtorica Barbič (2005, 219—221) v tri skupine, in sicer na:

1. ženska dela: skrb za perutnino, krmljenje prašičev, molža krav, obdelovanje vrta, čiščenje svinjaka;
2. moška dela: kletarjenje, košnja s strojem, oskrba sadovnjakov, opravila na njivah s stroji, ročno košenje trave, strojno sušenje sena, čiščenje hleva, krmljenje živine in
3. skupinska dela: pobiranje sadja, ročno sušenje sena, spravilo sena s travnika, siliranje, zmetavanje sena, dela v vinogradu in ročna opravila na njivi.

Dela so odvisna od proizvodne dejavnosti kmetije. Bolj so zapletene naprave za delo, bolj pomembni so moški in gre za tipično moška opravila. Bolj natančno, enolično in spretno delo je, bolj ga opravljajo ženske in gre za tipično ženska opravila. Delo na družinski kmetiji si delijo na temelju generacijske pripadnosti vseh delovno aktivnih članov_ic kmetije.

Delo lahko delimo tudi glede na prostor, in sicer gre za delo na njivi, travniku, v gozdu, v vinogradu, v hlevu, na dvorišču ter v gospodinjstvu.

Po podatkih Eurofonda (2012) delajo moški plačano in neplačano delo skupaj ur na teden:

- 15 ur/teden moški skrbijo za otroke;
- 9 ur/teden moški kuhajo in gospodinjijo;
- 13 ur/teden moški porabijo za pomoč in skrb pomoči potrebnim članom_icam družine;

- 17,3 % moških dela več kot 70 ur/teden.

Po podatkih Eurofonda (2012) delajo ženske plačano in neplačano delo skupaj ur na teden:

- 25 ur/teden ženske skrbijo za otroke;
- 14 ur/teden ženske kuhajo in gospodinjijo;
- 10 ur/teden ženske porabijo za pomoč in skrb pomoči potrebnim članom_icam družine;
- 41 % žensk dela več kot 70 ur/teden.

Glede na podatke lahko ugotovimo, da gre še vedno za veliko razliko med spoloma, če gledamo delitev plačanega in neplačanega dela v družini.

Tudi raziskava o uresničevanju načela enakosti spolov v družinskem življenju in v partnerskih odnosih (MDDSZ 2012) je pokazala, da več kot dve tretjini žensk še vedno skrbi za domača dnevna opravila, med katera spadajo priprava hrane, pomivanje posode, zlaganje posode v pomivalni stroj, pranje perila, čiščenje stanovanja in likanje.

Porazdelitev glede na spol pa je bolj enakomerna pri občasnih opravilih, saj moški poskrbijo za manjša popravila, za urejanje okolice hiše in poskrbijo za avto. Na vrtu oba delata skupaj, odločitve o urejanju, obnovi in gradnji hiše, se v slabih dve tretjinah odločata skupaj. Če se ne odločata skupaj, pa petkrat pogosteje odločitev sprejmejo moški. O vsakdanjih stvareh se partnerja odločata in počneta skupaj: kdo uporablja avto, jedilnik ob posebnih priložnostih, s kom se družita v prostem času ter kako preživeti prosti čas. Kdaj je stanovanje dovolj čisto in pospravljeno ter kaj bo za večerjo, o tem pogosteje odločajo ženske.

Če se partnerja ne odločita skupaj, potem se ženske pogosteje igrajo z otroki, nadzorujejo šolske obveznosti, poskrbijo za obiske pri zdravniku_ci, za oblačenje, za urejanje administrativnih zadev, organizacijo varstva otrok v nujnih primerih in za organizacijo prevoza otrok na prostočasne dejavnosti.

Rezultati študije o porabi časa so pokazali, da je ženska poraba časa 4 ure in 4 minute v povprečju na dan za gospodinjska opravila in neformalno pomoč, moška pa 2 ure in 23 minut (Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela 2005).

Zanimivo je, meni avtorica Kanjuo Mrčela (1995, 95) da tudi če partner opravlja manj zahtevna dela ali če je celo brez zaposlitve, tradicionalno ženske vloge ostanejo ženske.

Kmetice si želijo enakovredno in polno sodelovati na trgu dela s partnerjem. Zavedajo se, da sta osnovna pogoja sorazmerna porazdelitev starševskih obveznosti in skrbi za starejše in pomoči potrebne družinske člane_ice ter porazdelitev gospodinjskih opravil med partnerjema.

Stereotipe o delitvi dela v zasebni sferi med partnerjema je potrebno odpraviti. Spremeniti je potrebno tudi spolne vloge, brez opredelitev - kaj je žensko in kaj je moško delo.

2.5 Izobraževanje kmetic

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije v letu 2010 so imeli gospodarji_ice upravitelji_ice na družinski kmetiji naslednjo izobrazbo:

- 9 % gospodarjev_ic je imelo dve- ali večletno kmetijsko izobrazbo;
- 64 % gospodarjev_ic je bilo brez poklicne kmetijske izobrazbe in so imeli_e le praktične izkušnje s kmetovanjem ter so opravili_e v letu 2010 kar 60 % vsega prispevanega dela gospodarjev_ic v kmetijstvu;
- 27 % gospodarjev_ic je imelo le tečaje iz kmetijstva, čeprav velja, da je izobrazbena sestava med mlajšimi gospodarji, vedno boljša (SURS 2010).

Slovenske kmečke ženske so bile v letu 2012 v povprečju stare 51 let; 48 % jih je imelo končano ali nedokončano osnovnošolsko izobrazbo, 44 % pa jih je imelo končano eno od srednjih šol.

V zadnjih desetih letih se je izobrazbena sestava kmečkih žensk močno izboljšala, čeprav se njihova povprečna starost ni veliko znižala. Pred desetimi leti, torej leta 2002, so bile kmečke ženske v povprečju samo leto starejše. Največ dokončano osnovnošolsko izobrazbo je takrat imelo 68 % kmetic, srednješolsko izobrazbo 28 % in terciarno izobrazbo 4 %.

Podatki nam tudi pokažejo, da se kmečke ženske izobražujejo v nekoliko nižjem odstotku kot povprečno vse odrasle prebivalke Slovenije; v letu 2012 je bilo v kakršnokoli obliki izobraževanja vključenih 13,4 % kmečkih žensk, med vsemi slovenskimi ženskami pa je ta odstotek znašal 20,9 % (Svetin 2013).

Izobraževanje je dejavnost, ki ji posvečamo vse več časa. Po eni strani se za večino ljudi podaljšuje čas formalnega izobraževanja, po drugi strani pa se vse več ljudi vključuje v oblike tako imenovanega neformalnega izobraževanja, kamor uvrščamo obiskovanje tečajev, samoizobraževanja doma, branje in podobno. Avtorica Barbič (2005, 269) je mnenja, da bodo postopoma na slovenskih kmetijah ostajali šolani člani kmečkih družin. Ti bodo

kombinirali dohodek iz kmetijstva z dohodkom iz drugih dejavnosti. Pomembno je, da se izobrazbena struktura kmečkega prebivalstva danes, izboljšuje.

Boljša izobrazba kmetov_tic, po mnenju avtorice Pinterič (2005, 12) pa prispeva k intenziviranju proizvodnje, izboljšanju upravljanja kmetije in njenemu napredovanju.

Prenos znanja v kmetijsko prakso je, po ugotovitvah avtorjev projekta Izzivi in potrebe v prenosu znanja v kmetijsko prakso v Sloveniji (MKGP 2012, 109), oviran zaradi slabe medsebojne povezanosti akterjev in celo izključevanja nekaterih izmed njih. Obstoječi sistem kaže podobo ločenih in samozadostnih podsistemov raziskovalnega, izobraževalnega in svetovalnega področja. Rešitev problema avtorji vidijo v izdelavi »celostne strategije prenosa znanja v kmetijsko prakso, v pripravo katere je treba vključiti akterje iz raziskovanja, izobraževanja, svetovanja, industrijske in kmetijske dejavnosti« (MKGP 2012, 112).

Ob finančnih spodbudah, ki so danes zelo birokratsko dostopne, bodo kmetice v prihodnje potrebovale pomoč pri izobraževanju, višjo raven znanja, veliko ustvarjalnosti in inovativnosti.

Uspešnost pri pridelovanju hrane in zadovoljevanje življenjskih potreb kmečke družine je odvisna torej od njihovega znanja in usposobljenosti. Kar pa posledično vpliva tudi na vzdrževanje naravnega ravnovesja, ohranjanje tradicije in varovanje kulturne dediščine.

Računalnik uporablja že 10 % kmetijskih gospodarstev v letu 2010 po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije. V letu 2000 je računalnik uporabljalo le 1 % kmetijskih gospodarstev. Podatek kaže na veliko povečanje uporabe računalnika na kmetijskih gospodarstvih.

Spletna mesta v današnjem času predstavljajo pomemben način komuniciranja in informiranja med uporabniki svetovnega spleta. Neposreden stik s partnerji je ključnega pomena pri uspešnem sodelovanju. Primeren začetek uvedbe elektronskega poslovanja na družinski kmetiji, je izdelava spletnega mesta. V prihodnje se bo uvedel na večini kmetij tudi model

e-poslovanja spletne trgovine, kjer bodo na voljo izdelki, ki se pridelujejo na kmetiji. Spletna trgovina bo tako del spletnega mesta in bo še učinkoviteje lahko služilo kot dodatna ponudba družinske kmetije.

2.6 Prosti čas kmetic

Prosti čas in rekreacija sta izredno pomemben del človekovega vsakdana, če ni seveda namenjen zgolj delovnim in družinskim obveznostim, ampak predvsem dejavnostim, ki prinašajo sprostitev in zadovoljstvo. Prosti čas je odvisen od delitve dela, družbenih ter osebnih vrednot. Vsak si lahko oblikuje svoj prosti čas v odnosu do drugih in v nekem obsegu, ki ima omejitve, ki so odvisne tudi od položaja članov_ic kmetije. Način, kako član_ica kmetije preživi prosti čas, je odvisen od njihovih sposobnosti, da prekinejo navade v vsakdanjem življenju in si preprosto vzamejo čas zase.

Avtor Svetlik (1996, 65) meni, da je prosti čas zelo pomemben za vzpostavitev psihofizičnega ravnotežja ter za odmik od vsakdanjih problemov, kar pa daje tudi možnost pozitivnih sprememb.

Avtorja Haralambos in Holborn (2001, 260—261) ločita tri glavne vzorce odnosa med delom in prostim časom, in sicer:

1. če ni jasne delitve med delom in prostim časom, gre za razširitveni vzorec, značilen za poklice, ki zagotavljajo visoko stopnjo avtonomije in zadovoljstva pri delu ter vključenosti v delu; delo seveda najpomembnejše;
2. če je ločeno delo in prosti čas, gre za nevtralni vzorec, značilen za poklice, ki zagotavljajo srednjo ali nizko stopnjo avtonomije posameznika; prosti čas in družinsko življenje sta najpomembnejša in namenjena sprostitvi;
3. če je delo ostro ločeno od prostega časa, gre za opozicijski vzorec, značilen za poklice, ki nudijo nizko stopnjo avtonomije; prosti čas je najpomembnejši, saj predstavlja okrevanje in kompenzacijo po delu.

Prosti čas kmetov_ic je težko opredeliti; po eni strani zaradi razporeditve del v kmetijskem gospodarstvu in gospodinjstvu, po drugi strani pa zaradi različnih konceptov samega prostega časa. Avtorica Černič Istenič (2002) je mnenja, da še vedno velja tradicionalni pogled na porabo časa, ki določa, da je čas ekonomsko upravičeno uporabiti le za delo na kmetiji in v gospodinjstvu, ne pa za stvari in aktivnosti, s katerimi bi zadovoljevali svoje osebne in javne interese izven kmetije.

Avtorica Barbič (2005, 221–227) nakaže premike v prostočasnih aktivnostih slovenskih kmetov_ic:

- tipično urbane prostočasne aktivnosti: povečanje - dopusta, obiska kina, udejstvovanja v športu; zmanjšanje branja knjig;
- tradicionalne aktivnosti: povečanje – obisk veselic, barov, obiski; zmanjšanje pogovorov s sosedi;
- pogosto: obisk pri frizerju, udeležba na domačih zabavah, ukvarjanje s konjičkom, ročnimi deli, hoja na sprehode, redno ali občasno izobraževanje ter obisk pri kozmetičarki;
- nepogrešljivo: poslušanje radia, gledanje televizije, branje časopisov.

Prebivalci podeželja v prostočasnih dejavnostih posnemajo meščane, pozabljajo pa na tradicionalne oblike preživljanja prostega časa. Vse premalo so ozaveščeni, da je tradicija nepogrešljiva sestavina identitete kmečkega prebivalstva. V teh krajih bogata, popisana dediščina šeg, navad, glasbe, ustnega slovstva in plesne kulture ne sme izumreti. Ta dediščina se mora oživljati v veselje in zadovoljstvo domačega prebivalstva, hkrati pa postati del lokalne turistične ponudbe.

V prostočasni aktivnosti kmečke populacije prihaja do razlik in podobnosti med spoloma. Avtorica Barbič (2005, 229) meni, da so razlike v deležu članov_ic posameznih društev znotraj posameznih skupin, določenih s spolom, vezane na naravo in tradicijo vsakega društva.

Tipično moška društva so gasilsko in lovsko društvo. Tipično ženska društva pa kulturno-umetniška društva in aktiv kmečkih žena. Turistično in planinsko društvo sta društvi,

namenjeni obema spoloma. Članstvo v političnih strankah pa je še vedno tipično moško članstvo.

2.7 Socialna varnost in socialna izključenost kmetic

Socialna varnost pokriva temeljne socialno varstvene potrebe posameznika, pravice v primeru bolezni, starosti, invalidnosti, smrti, poškodbe pri ali izven dela, pravice v primeru brezposelnosti, družinske prejemke in prejemke iz naslova starševskega varstva, v primeru socialne revščine ali socialne izključenosti pa tudi prejemke iz naslova socialne pomoči oziroma pravic iz javnih sredstev (Krt Stopar 2013, 5).

Bhala in Lapeyre (Bhala in Lapeyre v Zavrtnik Zimic 2000, 834) menita, da obstajajo trije vidiki socialne izključenosti, in sicer:

- ekonomska, ki se kaže kot izključenost iz trga dela in izostanek osebnega dohodka;
- družbena, ki se kaže kot izključenost udeležbe družbene skupine v procesu odločanja in neenakih možnosti v primerjavi z drugimi in
- politična, ki se kaže kot izključenost v enakih človekovih in političnih pravicah, kjer je ključna država, ki s političnimi odločitvami in akti določa pravice.

Do socialne izključenosti lahko pripeljejo različni vzroki in eden izmed teh je lahko tudi kulturna identiteta. Ta se pokaže tudi v rasi, etičnosti in pripadnosti.

Širšo opredelitev socialne izključenosti poda avtorica Trbanc (1996, 309), ki ugotavlja, da je merjena kot izključenost in prikrajšanost na naslednjih področjih:

- stanovanjskih razmer;
- opremljenosti okolja z osnovnimi institucijami;
- izobrazbe in funkcionalne pismenosti;
- potrošnje;
- opremljenosti gospodinjstva in ekonomskih virov;
- zaposlitve in delovnih razmer;
- socialnih stikov in opornih mrež.

Po mnenju avtorice pride do socialne izključenosti, če so viri ekonomske in socialne integracije redki (stanovanje, izobrazbo, zaposlitev,...), dostop do njih pa ni možen, kar

povzroči prikrito diskriminacijo. Avtorica tudi ugotavlja, da gre v manjših krajih za klasično socialno izključenost starejših in slabo izobraženih oseb, ki kmetujejo in gospodinjijo.

Socialno varnost omogoča pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Kmetice so zavarovane po kmetu, nosilcu kmetije kot vzdrževani družinski član_ica, kar pa pomeni le eno pokojnino.

Socialno so kmetice izključene predvsem zaradi revščine in prostorske izoliranosti. Avtorica Ule (2000, 39) ugotavlja, da gre za nove oblike revščine, kjer kmetice nimajo na voljo veliko različnih možnosti, ne motivacije in ne volje. Materialno pomanjkanje in nezaposlenost kmetico ekonomsko ogroža, posledično pa ogroža tudi njene socialne odnose.

Tudi avtorica Barbič (2005, 76—77) je mnenja, da je revščina velikokrat socialna in ne ekonomska. Socialna revščina se najbolj pokaže v osamljenosti kmetice in pri pomanjkanju delovnih moči. Socialna izključenost je pojem, ki ima vključene dimenzije: imeti, pripadati in biti.

Kazalniki materialne in socialne revščine kmečkega prebivalstva in podeželskih skupnosti (Barbič 1991, 95), so naslednji:

- poraba denarja je majhna;
- vlaganj v izobraževanje, kulturo, šport, počitnice in razvedrilo ni veliko;
- starejše kmetije so neperspektivne, če so brez naslednika_ce ali ti ne dobijo partnerja_ice;
- bolezen starejše kmete_ice neredko odrine na rob preživetja;
- dostopnost do naselij in posameznih kmetij izboljša slabo prometno in tudi komunalno infrastrukturo;
- pomanjkljiva zdravstvena, vzgojno-izobraževalna in kulturna infrastruktura postavi kmete_ice vseh generacij v podrejen položaj;
- odsotnost družabnega življenja omeji srečevanja mladih z vrstniki, kmetice pa zapre v družinski krog.

2.8 Pokojninsko in invalidsko ter zdravstveno zavarovanje kmetic

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-2 2012) nalaga obvezno zavarovanje kmetov_ic in članov_ic kmečkih gospodarstev ter drugih oseb, ki v Republiki Sloveniji (RS) opravljajo kmetijsko dejavnost kot edini in glavni poklic, če niso:

- mlajši od 15 let in zdravstveno sposobni za opravljanje kmetijske dejavnosti (ugotovi služba medicine dela) in
- na zavarovanega člana_ice dosegajo katastrski ali drug dohodek, ki ustreza znesku minimalne plače.

Po istem zakonu (34. člen) je kmetom_icam in članom_icam njihovih gospodarstev, omogočena prostovoljna vključitev v pokojninsko in invalidsko zavarovanje, čeprav ne izpolnjujejo naštetih pogojev. Ne pripada pa jim pravica do nadomestila dohodka za čas zadržanosti z dela in ne nadomestilo za čas porodniškega dopusta.

Po istem zakonu (59. člen) kmetom_icam in članom_icam njihovih gospodarstev, pripada pravica do državne pokojnine, čeprav ne pridobijo pokojnine iz obveznega ali prostovoljnega pokojninskega in invalidskega zavarovanja, če:

- dopolnijo 65 let in so med 15. in 65. letom starosti imeli najmanj 30 let prijavljeno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Državna pokojnina znaša 33,4 % najnižje pokojninske osnove.

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih že iz leta 2003 določa, da imajo kmetice, ki so vključene v pokojninsko zavarovanje, pravico do zavarovanja za starševsko varstvo in pravico do družinskih prejemkov za kmete_ice, ki opravljajo kmetijsko dejavnost kot edini ali glavni poklic in so vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje po posebnih predpisih. Po mnenju avtorice Barbič (2005, 212), je to zavarovanje pomemben prispevek k izboljšanju ekonomskega in družbenega položaja kmetic. Kmetice, ki so zavarovane po kmetih (gospodarjih oziroma nosilcih kmetije), ne morejo enako koristiti pravic zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja. Kar nekaj jih tudi ne koristi pravice do porodniškega dopusta. Večina kmetic danes si redno plačuje prispevke za zavarovanja.

Zdravstveno zavarovanje je enotno za vse prebivalce_ke Republike Slovenije.

- Obvezno zdravstveno zavarovanje zagotavlja pravice do osnovnih zdravstvenih storitev in je obvezno za vse, vzpostavljeno pa po načelu solidarnosti med vsemi sloji prebivalstva.
- Prostovoljno zdravstveno zavarovanje izvajajo zavarovalnice, ki omogočijo večji obseg pravic.

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (ZZVZZ 2006) določa, da so zavarovane osebe zavarovanci in njihovi družinski člani_ce.

Po 15. členu tega zakona, sodijo med zavarovance tudi:

- kmetje_ice, člani_ce njihovih gospodarstev in druge osebe, ki v Republiki Sloveniji opravljajo kmetijsko dejavnost kot edini in glavni poklic, ustvarjajo s to dejavnostjo dohodek in so na tej podlagi vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje ali so se v to zavarovanje vključili_e prostovoljno ter
- kmetje_ice, člani_ce njihovih gospodarstev in druge osebe, ki v Republiki Sloveniji opravljajo kmetijsko dejavnost kot edini in glavni poklic in niso pokojninsko in invalidsko zavarovane, če kmečko gospodarstvo dosega na člana_ico gospodarstva mesečno najmanj tolikšen katastrski in drug dohodek, ki ustreza znesku 25 % minimalne plače, zmanjšane za davke in prispevke.

Kmetje_ice plačujejo torej prispevke za obvezno zdravstveno zavarovanje na osnovi katastrskega dohodka kmetijskih in gozdnih zemljišč.

Pravico do nadomestila med začasno zadržanostjo od dela, pogrebnine, posmrtnine imajo samo kmetje_ice, ki so obvezno pokojninsko zavarovani.

Če plačujejo prispevek za obvezno zdravstveno zavarovanje od osnove, določene za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, so zavarovani za poškodbo pri delu in poklicno bolezen.

Zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1 2011) ureja pravice in dolžnosti delavcev in delodajalcev v zvezi z varnim in zdravim delom ter ukrepe za zagotavljanje varnosti in zdravja pri delu.

2.9 Starševstvo, vzgoja in varstvo otrok, pomoč članom_icam kmetije

Ob rojstvu prvega otroka se je starost, po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije, povečala, saj so bile ženske povprečno stare 28,8 let, ko so v letu 2011 rodile svojega prvega otroka. Dinamika kmečke družine je naslednja: rojstvo otrok, otroci odrastejo in gredo živeti daleč od doma. Povečuje se čas prehoda iz družine staršev v lastno družino, ker otroci vedno dlje živijo s svojimi starši.

Glede na pridobljene podatke, sta avtorici Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela (2005) ugotovili, da zaposlitveni status staršev v Sloveniji, razmerja med preživljanjem časa žensk in moških z otroki, ne spremeni; podatki so naslednji:

- ženske preživijo z otroki 2 uri in 23 minut, moški pa 56 minut;
- zaposlene matere preživijo z otroki 2 uri in 16 minut, zaposleni očetje pa 55 minut in
- samo ženske koristijo dopust za nego in vzgojo otroka.

Očetovski dopust je nedvomno povečal vključevanje moških pri negi in vzgoji otrok. Število plačanih dni dopusta je premajhno, da bi lahko neposredno vplivalo na delitev skrbi za otroke med moškim in žensko. Avtorica Švab (2005) navaja, da se aktivno očetovstvo najpogosteje opredeljuje in meri z očetovo vpletenostjo v skrb za otroke ter v drugo družinsko življenje. Sodobni očetje želijo bolj skrbeti za otroke in s svojimi otroki vstopajo v globlja razmerja od njihovih očetov in svojo udeležbo pri vzgoji povečajo, če je njihova partnerica zaposlena.

Štirje tipi očetov – po Russell (Russell v Švab 2001, 135):

- nezainteresirani očetje, ki ne preživijo veliko časa doma;
- tradicionalni očetje, ki več časa preživijo doma, ampak se le igrajo z otroki;

- dobri očetje, ki negujejo in skrbijo za otroke in pomagajo partnerki in
- netradicionalni očetje, ki družinsko delo enakopravno delijo s partnerko.

Današnji »vpleteni« oče še ne obvlada praks in tehnik očetovanja in gospodinjstva. Socializacija in odraščanje mu jih ne predstavita; saj nimajo modela, ki bi ga posnemali.

Država ne sme uvajati zgolj programe in politike, ki ženskam lajšajo usklajevanje poklicnega in družinskega dela, ampak mora uvajati tudi takšne, ki moškim omogočijo večjo vpletenost v skrbi za druge in opravljanje družinskih del.

Avtorica Švab (2001, 142) meni, da protektivno otroštvo nad otroci vzpostavlja nove razsežnosti starševskega nadzora. Bolj kot se večja navidezna otroška avtonomija, bolj se ustvarjajo navidezne oblike in načini nadzora. Starševstvo in družina nista več življenjska samoumevnost, ampak stvar individualne presoje: kdaj, zakaj, če sploh. Prej je bila odločitev za otroke in družino normalna in pričakovana ali zaukazana, danes je to vse manj samoumevno in pričakovano. Danes se podaljšuje tudi šolanje, ekonomska odvisnost, podaljševanje življenja v izvorni družini ter odlaganje odločitve za starševstvo; pogosto je življenjska nuja in ne izbira. Partnerja si v večini primerov želita imeti družino, srečujeta pa se z mnogimi objektivnimi in subjektivnimi ovirami, ki preprečujejo uresničitev teh želja.

Z Zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-1) glede porodniškega dopusta, imajo pravice iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo (starševski dopust in starševsko nadomestilo) in pravice do družinskih prejemkov kmetje_ice, ki opravljajo dejavnost in so obvezno vključeni_e v pokojninsko zavarovanje in zavarovanje po posebnih predpisih (Barbič 2005, 212).

Država bi morala vzpodbujati k enakovrednemu koriščenju očetovskega in materinskega dopusta. V Sloveniji imamo štiri vrste starševskega dopusta, in sicer:

- porodniški dopust, ki ga koristijo samo matere;
- očetovski dopust, ki je dolg 90 dni in spodbuja skupno skrb za otroka – pokazal se je kot neučinkovit ukrep, ker ga očetje ne koristijo, čeprav je njegov cilj enakomerna delitev skrbi za otroka;

- dopust za nego otroka in
- posvojiteljski dopust.

Po podatkih, pridobljenih z Anketo o delovni sili v letu 2010, je 75 % očetov izrabilo petnajst dnevni očetovski dopust ob rojstvu otroka. 90 % mater je tudi koristilo trimesečni porodniški dopust. 93 % mater pa je tudi koristilo dopust za nego in varstvo otrok, od tega pa le 7 % očetov. 9.000 staršev je koristilo pravico do dela s krajšim delovnim časom zaradi starševstva. 44.000 oseb, med njimi 72 % žensk, je zaradi varstva in nege otroka, delalo vsaj mesec dni manj kot običajno. Ženske so večkrat kot moški odsotne z dela zaradi družinskih in skrbstvenih obveznosti. Izraba dopusta za nego in varstvo otrok, delo s skrajšanim delovnim časom od polnega, odsotnost z dela zaradi nege družinskega člana dokazujejo, da je skrb za otroka še vedno naloga matere - ženske (Svetin in Lah 2011).

Leta 2014 je bil sprejet novi Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-1), ki je 260 dni starševskega dopusta opredelil kot individualno pravico očeta v trajanju 130 dni in individualno pravico matere v trajanju 130 dni, ki pa lahko na očeta prenese 100 dni (oče pa na mater 130 dni).

15-dnevni očetovski dopust, za katerega so upravičeni do očetovskega nadomestila, se je podaljšal 1. 1. 2016 na 30 dni. Glede na veliko število moških na očetovskem dopustu, lahko ugotovimo, da se v zasebnem življenju moški vedno bolj vključujejo v družinsko delo.

Politike usklajevanja poklicnega in družinskega življenja so usmerjene k institucionaliziranemu otroškemu varstvu javnih in zasebnih vrtcev. Najem zasebnih varušek predstavljajo v večini primerov nenadzorovano varstvo. Starši se pri varstvu svojih otrok veliko opirajo tudi na neformalne sorodniške mreže, zlasti na stare starše. Javni vrtci so odprti osem ur dopoldan in se ne prilagajajo urnikom staršev. Prav tako ni sobotnega in popoldanskega varstva.

V Sloveniji predšolsko vzgojo opravljajo državni in zasebni vrtci, katere opredeljuje Zakon o vrtcih (ZVrt-2) iz leta 2005. Po ZVrt naj bi vrtci bili staršem v pomoč pri skrbi za otroke,

izboljšali naj bi kvaliteto družin in otrok ter ustvarjali pogoje za razvoj otrokovih telesnih in duševnih sposobnosti (ZVrt-2, 2. člen).

Mreža vrtcev v Sloveniji se je okrepila in omogoča staršem lažje usklajevanje poklicnega in družinskega življenja. A potrebne bodo še dodatne oblike varstva otrok zunaj odpiralnega časa vrtcev. Potreba po varstvu otrok je prisotna tudi v času okrevanja po bolezni otroka. Zagotoviti pa bo potrebno tudi bolj dostopne oblike počitniškega in občasnega varstva.

Tudi delitev skrbi za bolne otroke ni enaka, saj dopust za nego bolnega družinskega člana_ico oziroma bolniško za otroka izrabijo predvsem matere. Potreben je razmislek o ukrepih, ki bodo delili dopust za nego in varstvo bolnega družinskega člana_ice med starša in s tem pospešili enakovredno porazdelitev starševskih obveznosti.

Delo s krajšim delovnim časom zaradi starševstva v kmečki družini ne pride v poštev (izkoristijo ga lahko samo zaposlene kmetice). Odsotnosti z dela zaradi nege bolnega družinskega člana_ice kmetice ponavadi ne izrabijo. Do nadomestila dohodka za odsotnost z dela zaradi bolezni, je kmetica upravičena le v primeru, ko bolezen traja več kot 30 delovnih dni ali pa če zboli njen otrok. Torej, prvih 30 delovnih dni bolniškega staža si mora kmetica prispevke sama plačati, po preteku tega časa pa ji prispevke krije Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS), upravičena pa je tudi do prejema nadomestila za začasno zadržanost od dela. Nadomestilo za začasno zadržanost od dela zaradi bolezni znaša 80 % od osnove, pri čemer se za osnovo upošteva posameznikova povprečna osnova za plačilo prispevkov v preteklem koledarskem letu, kar pomeni, da več plačanih prispevkov pomeni višje nadomestilo. V primeru poklicne bolezni ali poškodbe pri delu pa nadomestilo znaša 100 % omenjene osnove.

Če kmetici zboli otrok, ji za čas odsotnosti od dela zaradi nege otroka, plača prispevke za socialno varnost ZZZS. Pravico pa ima tudi do uveljavljanja nadomestila, vendar je višina tega odvisna od starosti otroka: za otroke do 7. leta starosti plača ZZZS nadomestilo za največ 15 delovnih dni; za starejše otroke do dopolnjenega 18. leta starosti pa za največ sedem delovnih dni. V izjemnih primerih lahko osebni zdravnik kmetici kot samostojni

podjetnici podaljša pravico do tega nadomestila, in sicer za otroke do sedmega leta do največ 30 delovnih dni in do 14 dni za starejše otroke.

Staranje populacije povzroča povečanje pomoči potrebnih članom_icam družine, kar povečuje pritisk na delovno aktivne člane_ice. Ohranjanje medgeneracijskih odnosov je zelo pomembno, saj lahko zdrava starejša generacija srednjo razbremeni (varujejo otroke, negujejo bolne, pomagajo v gospodinjstvu, so vir ekonomske pomoči). Bistvo odnosov pa je solidarnost in medsebojno sodelovanje. Še vedno pa je prisotna tradicionalnost medsebojnih odnosov, kar pa mladim ne ustreza.

2.10 Kakovost življenja kmetic

Zdravje je eden izmed najbolj pomembnih kazalcev kakovostnega življenja in prisotnost oziroma odsotnost bolezenske simptomatike nas opozarja na to, ali zmoremo uskladiti zahteve različnih področij življenja ali ne.

Medsebojni odnosi so zelo pomemben izvor duševnega in telesnega zdravja. Partnerja, ki sta v dobrih odnosih, si delo enakomerno delita in sta zato manj izpostavljena boleznim. Na kakovost življenja pa vplivajo tudi delovne in družinske obveznosti po ugotovitvah avtorice Černigoj Sadar (2000, 45—47). Čim bolj se partnerja s časom, ki ga porabita za določena opravila, približata tradicionalnim spolnim vlogam, večja je verjetnost, da imata večje število bolezenskih simptomov. Več ur matere porabijo za gospodinjska opravila, bolj so izpostavljena boleznim. Tudi za očete velja, da če porabijo več ur na delovnem mestu, o več bolezenskih simptomih poročajo. Zanimivo je, da več časa matere porabijo za nego in vzgojo otrok, manj bolezenskih simptomov izražajo (pri očetih je manj opazno).

Kmetice so v glavnem ekonomsko odvisne od nosilca kmetije in vse svoje potrebe prilagajajo potrebam kmetijskega gospodarstva in družine. Ob ekonomski odvisnosti, pomanjkljivi participaciji v procesih odločanja in neenakih možnostih v primerjavi z drugimi skupinami družbe ter zaradi nevidnosti na političnem področju, so kmetice slabo vpete v družbo in v glavnem socialno izključene.

Življenje kmetice se iz dneva v dan spreminja. Delovni dan kmetice se začne zgodaj zjutraj in konča pozno zvečer, glede na letni čas in vremenske razmere. Kmetica z usklajevanjem doseže ravnotežje, ki je boljše zanjo.

Kmetica se je odločila za življenje in delo na kmetiji. Razpeta je med delom na kmetiji in v gospodinjstvu, skrbi za otroke in starejše člane_ice. Je zelo obremenjena in ima malo prostega časa zase. Želi si prelom s preteklostjo in poudarja prednosti in slabosti življenja na kmetiji.

Na podeželju sta dve skupini žensk, ruralne (podeželske) ženske in kmečke ženske, ki so aktivno vključene (ali vzdrževane) v kmetijskem gospodarstvu. Avtorica Barbič (1991, 47–64) trdi, da se skupini razlikujeta po vključenosti v kmetijsko produkcijo, po življenjskemu stilu in vključenosti v politično in družbeno sfero.

Leta 2014 je država intervenirala z novim Zakonom o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC-1). Ta predvideva zaostrene sankcije in mehanizme pregona delavskih gospodinjstev, ki na tak način rešujejo svoje eksistenčne in skrbstvene potrebe. Hkrati pa z uvedbo vrednotnic, ki v okviru Inštituta osebnega dopolnilnega dela (ODD), kamor se poleg številnih drugih priložnostnih neskrbstvenih del umeščajo tudi »dela pomoči v gospodinjstvu in njim podobna dela«, kot so »občasna pomoč v gospodinjstvu in pomoč pri vzdrževanju stanovanja, hiše, počitniške hiše in podobno«, »občasno varstvo otrok in pomoč starejšim, bolnim in invalidom na domu«, predvideva uveljavljanje socialne varnosti delavke in jasneje določena razmerja med gospodinjstvom in delavko.

Kot je argumentirano v utemeljitvi zakona, nova regulacija upošteva načelo »vsako delo šteje«, se pravi, da je treba od vsakega dela, tudi od ODD, ki je bilo do zdaj izjema, plačevati prispevke za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje. Mesečno vrednotnico v vrednosti 9 evrov (od tega je 7 evrov namenjenih prispevku za pokojninsko, 2 evra pa za zdravstveno zavarovanje) so z letom 2015 za tiste, ki opravljajo skrbstvena dela v zasebnih gospodinjstvih, plačevala gospodinjstva, za druge oblike ODD pa izvajalci sami. Omejitev, da prihodek iz naslova ODD v polletju koledarskega ne sme presegati dveh mesečnih povprečnih plač, in omejena socialna varnost iz naslova te oblike dela, umeščata ODD v nemški model malih del.

Kmetice so sicer vse bolj osvobojene od tradicionalne vezi družine, rodu, razreda, socialnega sloja in religije, vendar pa so zato bolj izpostavljene omejitvam na trgu dela, potrošniškemu medijskemu trgu, standardizacijam in abstraktnim oblikam nadzora. Zato, da bi se lahko smiselno odločale, kmetice potrebujejo ustrezne informacije, znanje, izobrazbo, ustrezen dohodek in predvsem čas.

Sodobni čas je kmetijsko bogata območja postavil na gospodarsko dno, kmečko prebivalstvo pa potisnil na družbeni rob. Življenje na vasi dobiva razsežnosti urbanega, saj je nekdanja stalna iznajdljivost in inovativnost zamenjala potrošniška miselnost (Serec in Šoster 2006, 16).

Avtorica O'Hara (O'Hara v Barbič 2005, 294) je mnenja, da je družinsko kmetovanje krivično do žensk. Avtorica je dokazala patriarhalne odnose med spoloma v organizaciji dela in kapitala. A kmeticam je uspelo zmanjšati vpliv patriarhata, saj so postale aktivne partnerice na kmetiji, ki se na trgu obnaša že kot podjetje, ali pa z zaposlitvijo izven kmetije. Tako niso pristale na položaj pasivne žrtve.

Organizacija združenih narodov je leta 1995 razglasila 15. oktober za mednarodni dan kmečkih žensk z namenom, da se izboljša položaj kmečkih žensk po vsem svetu in okrepi vpliv žensk v podeželskem okolju (Svetin 2013). Pogoj za uveljavljanje enakih možnosti kmetice v družbi ter doseganje njene ekonomske neodvisnosti, pa je usklajevanje poklicnega in družinskega življenja.

3. Raziskava o usklajevanju poklicnega in družinskega življenja kmetic na Cvenu

V empiričnem delu naloge bom raziskala usklajevanje poklicnega in družinskega življenja kmetic, ki so vključene v kmetijsko proizvodnjo ali jih vzdržuje kmetijsko aktivna oseba, živijo na podeželju in imajo otroke. Gre za ženske iz kmečkih družin, ki svoj glavni vir dohodkov pridobivajo primarno iz kmetijstva, delno pa iz dopolnilnih dejavnosti v naselju Cven ali iz zaposlitve izven družinske kmetije.

Poleg tega me je zanimalo tudi, kako sta kmetijsko gospodarstvo in kmečka družina organizirana, predvsem njihov urnik ter to, ali obstaja ločnica med kmečkim družinskim življenjem ter poklicnim delom. Še posebej sem želela raziskati, kako kmetice razporejajo delovni čas, družinske obveznosti in prostočasne aktivnosti.

Odgovore na temeljna raziskovalna vprašanja sem pridobila s kvalitativno raziskavo specifične družbene skupine, ki je bila izvedena v naselju Cven in prilagojena študiji kmetic.

»Bistvo kvalitativne metodologije je v interpretativnem postopku (tolmačenju), kjer raziskovalec ne izhaja iz podmene, da bi bile vloge in potek dogodkov fiksirani (z normami in vrednotami, z odnosi družbene moči, z lastninskimi razmerji, s stopnjo razvoja tehnologije, itd.), temveč domnevajo, da se vzorci vedenja in posamično vedenje akterjev nenehno lahko spreminja pod vplivom njihove interpretacije situacije, kot pri nekakšnih pogajanjih in pri družbeni konstrukciji razmerij.« (Flere 2000, 35).

Zbirala sem podatke o tem, kako kmetice razmišljajo in delujejo v vsakdanjem življenju. Na ta način sem osvetlila družinsko in družbeno življenje kmetic kot ga doživljajo in vidijo same, ne pa skozi definicije in statusne lestvice, ki so uveljavljene v širši družbi.

Za temeljno metodo zbiranja podatkov sem izbrala poglobljen intervju, ki je načrtovana in fleksibilna družbena interakcija za pridobivanje »opisa življenjskega sveta intervjuvane osebe za interpretacijo pomenov raziskovanega fenomena« (Kvale v Humer 2009, 106).

V svoji raziskavi sem vprašanja postavljala fleksibilno, glede na potek razgovora. Poglobljeni intervju je potekal sproščeno, intervjuvanke so izrazile svoja stališča in poglede.

Slabost intervjujev je, da lahko pride do razkoraka med tem, kar ljudje razmišljajo in tem, kar dejansko povedo (Taylor in Bogdan v Humer 2009, 107).

Vprašalnik je bil polstrukturiran, z vnaprej pripravljenimi glavnimi vprašanji, ki pa so dopuščala spontana podvprašanja (Ritchie in drugi 2003).

Enote v vzorec sem zbrala po načelu snežne kepe, vzorčenja na podlagi poznanstva, ki deluje na principu napotitve med osebami, ki delijo za raziskavo relevantne lastnosti ali stanja – začetni respondenti podajo kontakte naslednjih, ki so primerni za sodelovanje v raziskavi (Biernacki in Waldorf 1981, 141). Vzorčila sem po naslednjih kriterijih: nosilke kmetijskega gospodarstva ali partnerice, ki so vzdrževane gospodinje ali zaposlene izven družinske kmetije ter imajo otroke. Zanimale so me kmečke družine, ki svoj glavni vir dohodkov pridobivajo primarno iz kmetijstva, delno pa iz dopolnilnih dejavnosti ali zaposlitve izven kmetije.

Prve udeleženke intervjujev sem poiskala s pomočjo tete, pozneje pa vzorec povečevala glede na priporočilo sogovornic. Ta način vzorčenja je temeljil na medsebojnem zaupanju, sorodniških, prijateljskih in sosedskih omrežij. Za navezavo stika je bila potrebna določena stopnja zaupanja, kar pa ni bilo težko, saj je naselje Cven rojstni kraj moje mame.

Kmetice so bile pripravljene dati individualni intervju.

Za intervjuje sem imela pripravljena okvirna vprašanja, ki sem jih razvrstila v naslednje sklope:

1. vprašanja o kmetijskem gospodarstvu;

2. vprašanja o družinski kmetiji in nasledniku_ci;
3. vprašanja o družini;
4. vprašanja o delu in delitvi dela med člani_cami;
5. vprašanja o odločanju in odnosih;
6. vprašanja o porabi časa;
7. vprašanja o ekonomski neodvisnosti in izobraževanju;
8. vprašanja o starševstvu, vzgoji in varstvu otrok in starejših članov_nic;
9. vprašanja o kakovosti življenja in prihodnosti.

3.1 Načrt in izvedba intervjujev

V vzorec intervjuvanih sem zajela 8 kmetic iz naselja Cven. Poglobljene intervjuje sem izvedla v mesecu aprilu 2016. Intervjuji so trajali od 40 do 60 minut. Snemala sem jih s kamero. Pogovore sem kasneje zapisala. Sogovornice so bile sproščene in pripravljene odkrito spregovoriti o problematiki usklajevanja poklicnega in družinskega življenja na družinski kmetiji. Sogovornice sem spraševala o razporeditvi delovnega časa, družinskih obveznostih in prostočasnih aktivnostih. Posebej sem preverila, ali se usklajevanje poklicnega in družinskega življenja razlikuje glede na spol s stališča cvenskih kmetic - upoštevajoč osebne, poklicne in družinske potrebe.

Ko sem pogovore zapisala, sem sogovornice označila s številko in pripisala njihove splošne podatke ter zapisala tudi prostor, kjer sem opravljala intervju.

Intervju št. 1 (1) sem opravila v kuhinji na domu sogovornice. (1) sogovornica je stara 44 let, višja stopnja izobrazbe, poročena, 4 otroci.

Intervju št. 2 (2) sem opravila na domu sogovornice, v sobi, kjer sprejemajo goste. (2) sogovornica je stara 48 let, višja stopnja izobrazbe, razvezana, 3 otroci.

Intervju št. 3 (3) sem opravila v kuhinji na domu sogovornice, partner je bil v času intervjuja v sosednji sobi. (3) sogovornica je stara 42 let, poklicna stopnja izobrazbe, poročena, 1 otrok.

Intervju št. 4 (4) sem opravila v posebni sobi na domu sogovornice. (4) sogovornica je stara 63 let, poklicna stopnja izobrazbe, poročena, 2 otroka.

Intervju št. 5 (5) sem opravila zunaj, na terasi pred gostilno. Partner in starši so naju opazovali. (5) sogovornica je stara 26 let, absolventka višje šole, planira poroko v letu 2018, trenutno izvenzakonska skupnost, 2 otroka, tretji je na poti.

Intervju št. 6 (6) sem opravila v kuhinji na domu sogovornice, otroci so bili v sosednji sobi. (6) sogovornica je stara 41 let, poklicna stopnja izobrazbe, poročena, 3 otroci.

Intervju št. 7 (7) sem opravila v jedilnici na domu sogovornice. (7) sogovornica je stara 43 let, višja stopnja izobrazbe, poročena, 2 otroka.

Intervju št. 8 (8) sem opravila v kuhinji na domu sogovornice. (8) kmetica je stara 56 let, srednja stopnja izobrazbe, poročena, 1 otrok.

3.2 Večfunkcionalnost naselja Cven

Danes je podeželje večfunkcionalno. Je kmetijski prostor, prostor rekreacije, prostor, ki ohranja in vzdržuje biotsko raznovrstnost, prostor zgodovinskega spomina in je bivalni prostor za kmečko in nekmečko prebivalstvo. Po mnenju avtorice Barbič (2005, 85) v mestih zaposleni prebivalci_ke podeželja v družino prinesejo urban življenjski slog in vrednote, ki postopoma izpodrivajo tradicijo podeželja. Kombinacija zaposlitve in kmetovanja, ob uvedbi novih sodobnih tehnoloških dosežkov v kmetijstvu, vodi v individualizacijo, se pravi v samozadostnost posameznih kmetijskih gospodarstev.

Naselje Cven leži na Murskem polju in sodi v občino Ljutomer.⁸ Krajevna skupnost Cven ima sedež v Zadržnem domu na Cvenu in združuje štiri naselja – Cven, Moto, Gornje in Spodnje Krapje. Na Cvenu je osnovna šola z vrtcem, zadržni dom in trgovina, česar v ostalih treh vaseh ni (Puconja 2011, 322—329). Osnovna šola na Cvenu je podružnična šola z enoto vrtca (dve skupini, 46 otrok), ki spada pod okrilje Osnovne šole Ivana Cankarja Ljutomer (54 učencev v šolskem letu 2015/16). Ustanovitelj šole je Občina Ljutomer. V njej je pet razredov, in sicer od prvega do petega razreda, obiskujejo pa jo otroci iz treh vasi - Cven,

⁸ Ljutomer je prestolnica pokrajine, imenovane Prlekija. Prlekijo označujejo kot deželo štokelj, termalnih vrelcev, odlične kapljice, ki jo oznanjajo pojoči klopotci, bogata kulturna in naravna dediščina ter gostoljubni ljudje.

Mota in Krapje. Otroci od šestega do devetega razreda obiskujejo šolo v Ljutomeru (organizirano je varstvo vozačev).

Po podatkih SURS je leta 2015 na Cvenu (063013 SURS) živel 589 prebivalcev, od tega je bilo 300 moških in 289 žensk. Gospodinjstev je bilo 203, družin pa 182. Zabeležili so 183 stavb s stanovanji. Cven leži na nadmorski višini 175 m (Puconja 1995, 3).

Nekateri kmetje na Cvenu obdelujejo zemljo le še zaradi zavezanosti tradiciji. V Prlekiji namreč pomeni sramoto, če se zemlja ne obdeluje in se pusti v zaraščanje. Kmetovanje na majhnih površinah ne ustvarja zadostne ekonomske osnove za preživetje. Po deset tisočih letih nenehnega razvoja kmetijstva je kmečko prebivalstvo žal prispelo na eksistenčni in hkrati tudi eksistencialni rob (Serec in Šoster 2006, 16). Na to je vplival predvsem razvoj industrije v bližnjem Ljutomeru in drugih manjših središčih v bližini. Zaposlovati so se začeli tudi nekateri kmečki ljudje, celo morebitni nasledniki ce na kmetijah. Zato ni čudno, da je to dogajanje marsikateri cvenski kmetiji dodobra zamajalo temelje in hkrati nad njo postavilo grozeč vprašaj nadaljnega obstoja (Puconja 2011, 287—288).

V naselju Cven, ki je oddaljeno le nekaj kilometrov od urbanega okolja - mesta Ljutomer, je registriranih 49 nosilcev_k kmetijskih gospodarstev (KMGMID), med katerimi je 15 nosilk. Zaradi bližine mesta in premajhnih vladnih spodbud bo naselje Cven kmalu le še prostor za bivanje in rekreacijo, saj se prevladujoč delež kmetijske rabe manjša, ne ohranjajo se več tudi prioriteten naravni procesi in prvine.

Ker je Cven lociran v spodnjem delu Murskega polja in je tu kvalitetna naplavinska zemlja Mure in njene manjše mrtvice Murice, so se ustvarili idealni pogoji za razvoj poljedelstva. Prevladuje žito, predvsem pšenica, rž, oves in ječmen. Sledita krompir in koruza, nato detelja, v manjši meri pa krmna pesa in sončnice. Buče sejejo kot vmesno kulturo med krompirjem in koruzo. Za olje sejejo tudi oljno repico, v žitno strnišče pa ajdo (Puconja 2011, 336).

Živinoreja je bila na Cvenu že od nekdaj zelo razvita. Vsaka kmetija ima od dve do tri doječe svinje/praséčnice in do petnajst krmljenih svinj, ki so bile namenjene za klanje in prodajo.

Svinje navadno oskrbuje gospodinja. Glavna prehrana svinj je kuhana hrana, največkrat v kotlu prekuhana repa in krompir, včasih pa tudi koprive; temu dodajo še mleto koruzo ali ječmen in oves. Občasno so svinje dobile tudi mleko, zlasti odojki. Jeseni v gozdovih nabirajo hrastov želod, ki ga svinje zelo rade jedo (Puconja 2011, 47). Perutnine imajo toliko, kot je potrebujejo sami za svoje prehranjevalne potrebe. Gojijo kokoši, race in purane. Sadovnjaki so v skrajnem propadanju. Vinograde v bližnjih gorica h imajo še na devetih kmetijah. Vsi imajo v gorica h klet in nad njo hiško. Nekateri imajo tam še vedno stare stiskalnice/prêše. V cvenskih gozdovih uspeva gaber, hrast, vrba in jelša. Danes imajo èebele le še na eni kmetiji, pa še tu le nekaj panjev. Eden od poglobitnih vzrokov je v tem, da ni več primerne paše za njih. Èebelam pa tudi škodijo kemična sredstva, ki jih uporabljajo v kmetijstvu (Puconja 2011, 290—292).

Danes kmeèka družina na Cvenu ni velika, saj šteje od dva do sedem èlanov. Najveèkrat sta to oèe in mati z dvema ali najveè tremi otroki. V nekaj družinah ob družini živijo še stari starši. Pomen tradicij in tradicionalizma na podeželju med kmeèkim prebivalstvom je velik, prav tako želijo ohraniti specifièno identiteto vasi, socialno mobilnost in izobraževalni sistem (Puconja 2011, 322).

Društva, kjer se ljudje zbirajo in družijo, še uporabljajo vaške grbe. Cvenski vaški grb je danes upodobljen na praporu krajevne skupnosti Cven, na praporu Prostovoljnega gasilskega društva Cven (PGD Cven), na obcestni tabli, na balkonu Zadružnega doma Cven (ZD Cven), v svoj znak pa sta »raèico« sprejela tudi nogometni klub Cven (NK Cven) in Turistièno društvo Cven (TD Cven). Cven ima v svojem grbu rakovo samico, rakovko, ali kot jo sami imenujejo, »rakico«. Verjetno zato, ker je nekoè imela vsaka hiša raka, ki je bil navadno posušen potoèni rak (Serec in Šoster 2006, 16, 166).

Društvo cvenskih èehov/fantov in diklin/deklet goji še tradicionalne obièaje, ki so florjanovo, miklavževanje, kresovanje (pred veliko noèjo), pokop fašenka, petje podoknic, postavljanje šrange, pustovanje in pohod k polnoènici. Društvo bolj ali manj ohranja in izvaja te obièaje in aktivnosti na zelo podoben naèin skozi vsa leta. Vse veèji poudarek dajejo še drugim aktivnostim, predvsem športnim (odbojka, nogomet, paintball, hokej, namizni tenis...). Èlan društva je lahko vsak, ki živi na Cvenu in ob petnajstem letu starosti na obièaju »florjanovo«

(v začetku maja) opravi zadane naloge (zrelostni test) in je tako s strani starejših čehov/fantov in diklin/deklet sprejet v društvo ter postane enakovreden član. Prenehanje članstva v društvu je ob vstopu v zakonski stan, smrti ali izključitvi iz društva.

Danes ljudske plese, kot so štajeriš, sotiš, šamarjanka, križna polka, zibenšrit in mazulin ohranja le še cvenska folklorna skupina (Puconja 2011, 348).

Turistično društvo Cven (TD Cven) je bilo ustanovljeno 5. 2. 2000 z namenom in željo ohraniti vaške znamenitosti, stare navade, opravila in običaje, skrbeti za lepšo podobo vasi ter za turistično podobo vasi in okolice. TD Cven organizira gledališke predstave, tržnice, sejme, pohode in podobna druženja na področju spodbujanja turizma, ki je na podeželju v razcvetu. Tudi kulinarika na Cvenu ni neznanka. Pripravljajo v okviru TD Cven krapce, kvasenice, postržjače, meso iz tünke, ... vse pa zalijejo z dobro prleško kapljico ali domačim klintonom.

3.3 Analiza empiričnih podatkov

Na podlagi analize gradiva sem pridobljene podatke razvrstila v skupine in odgovorila na postavljena raziskovalna vprašanja ter preverila izbrane kazalce usklajenosti kmečkega poklicnega in družinskega življenja cvenskih kmetic, ki sem jih navedla v uvodu.

Analiza gradiva je postopek, pri katerem s kategoriziranjem in klasificiranjem enot gradiva oblikujemo pojme, ki jih nato med seboj povežemo v sodbe (izjave, propozicije) in nato oblikujemo teoretične modele in pojasnitve (Mesec 2004, 221) .

Da sem lažje analizirala in preučila pridobljene podatke glede usklajevanja poklicnih in družinskih obveznosti cvenskih kmetic, sem se odločila, da jih razvrstim po podpoglavjih.

Kmetice so kljub temu redko predmet socioloških raziskav, zato sem s svojim magistrskim delom poskušala raziskati in osvetliti družbene vloge kmetic na primeru naselja Cven. Zanimalo me je, kako so kmetice zadovoljne s svojim življenjem in kako doživljajo in ocenjujejo spolno neenakopravnost.

Prakse usklajevanja kmečkega poklicnega in družinskega življenja sem analizirala z vidika pridobljenih stališč o spolnih vlogah, družini, delitvi dela ter stališč do enakopravne vključenosti obeh spolov v družinsko življenje ter vključenosti v družinsko kmetovanje.

3.3.1 Družinska kmetija kot del kmetijskega gospodarstva v naselju Cven

Družinsko kmetovanje je najpogostejši model kmetovanja v EU, pri katerem se velika večina kmetijskih gospodarstev še vedno upravlja kot posamezno gospodarstvo, za katero je običajno značilna obsežna uporaba dela družinskih članov. Izraz družinska kmetija se uporablja za vse kmetije z družinskim vodenjem, na katerih 50 % ali več redne kmetijske delovne sile zagotavljajo družinski člani_ce. Po podatkih SURS (2013, 4) je bilo med kmetijskimi gospodarstvi kar 97 % družinskih kmetij, ki so jih upravljali posamezni imetniki_ce. Družinske kmetije so vedno bolj specializirane v intenzivno in nišno proizvodnjo. V naselju Cven je registriranih 49 nosilcev_k kmetijskih gospodarstev, kar je presenetljivo veliko. Sogovornice so z navdušenjem povedale, koliko hektarjev zemlje obdelujejo, kdo je nosilec_ka kmetijskega gospodarstva, tip kmetovanja in kaj pridelujejo:

»Poljedelstvo, živinoreja, obdelujemo sedemdeset hektarjev zemlje, lastne in v najemu. Mož je nosilec kmetije. Atek/ata mu je zbolel in je moral prevzet kmetijo. Ja, lani smo še sadili trajni nasad v sadovnjaku. Malo imamo gozdov. Preusmerili smo se samo v prašičerejo. Pa dva konja imamo, veselje hčerke in moža. Samo za jahanje... pa vinograd, letos imamo prvič 8.500 trsov.« Sogovornica (1). *»En hektar njive imam, kot poljedelstvo, pa vinogradništvo. Jaz sem nosilka kmetije.« Sogovornica (2).* *»Deset hektarjev njiv in en hektar goric. Poljedelstvo, koruzo in pšenico pridelujemo. Pa vinograd. Mož je nosilec kmetije.« Sogovornica (3).* *»Dva*

hektarja je kmetija velika, koruzo in ječmen pridelujemo. Pa gujdeke/svinje imamo. Jaz sem nosilka kmetije. Z možem sva lastnika pol-pol. Zdaj sem upokojena. Prišla sva iz mesta, Lotmerka/Ljutomera.« Sogovornica (4). »Partner ima status kmeta, je nosilec, mladi prevzemnik. Imamo svojih 25 hektarjev in še 100 hektarjev v najemu, tudi na Hrvaškem. Predvsem koruzo imamo. Pa mlade gujdeke/svinje ima tast.« Sogovornica (5). »Jaz imam status, sem nosilka kmetije. Imamo deset hektarjev njiv.« Sogovornica (7). »Malo imamo, dva hektarja.« Sogovornica (8).

Po glavnih tipih kmetovanja spadajo kmetijska gospodarstva na Cvenu med specializirane prašičerejce, pridelovalce poljščin ter predelovalce grozdja v vino. Samo kmetijsko gospodarstvo sogovornice (1) spada tudi med specializirane gojitelje trajnih nasadov.

Na kmetijskem gospodarstvu sogovornice (1) delata oba s partnerjem samo na družinski kmetiji, gre torej za čisto kmetijo. Kmetijsko gospodarstvo vseh sogovornic upravljajo posamezniki_ ce in ne pravna oseba.

Na Cvenu velja za kmeta_ico vsak, ki mu obdelovanje zemlje predstavlja pomembnejši vir preživljanja, torej tudi tisti_a, ki je sicer zaposlen in zemljo obdeluje takrat, ko se vrne z dela (plačana zaposlitev izven kmetije), spadajo pa v mešani tip kmetije. To velja tudi za kmetije večine sogovornic. Obseg kmetije se povečuje in obdeluje se vedno več hektarjev kmetijskih površin (lastnih ali v najemu), ne vem pa, če na cvenskih kmetijah pridelajo tudi vso hrano doma in tako zadostijo svojim lastnim potrebam po hrani? Sogovornice so povedale, da si želijo vso hrano pridelati doma, a jim velikokrat zmanjka časa:

»Vso hrano pridelamo doma. Samo vitamine in sojo kupujemo. Piščance imamo samo za sebe. Eno kravo imamo za sebe, za mleko.« Sogovornica (1). »To je tak relativno, vso hrano si ne moreš pridelati doma.« Sogovornica (2). »Večino hrane kupimo, mali vrt imam, nimamo cajta.« Sogovornica (3). »Večinoma doma pridelamo svinjsko meso in zelenjavo z vrta, ostalo pa kupujemo. Rada pa delam tunko.« Sogovornica (4). »Večinoma pridelamo hrano doma.« Sogovornica (5). »Vse pridelamo doma.« Sogovornica (6). »Mi veliko kupimo, nimamo časa za delo na vrtu.« Sogovornica (7). »Mi pridelamo skoraj vse doma.« Sogovornica (8).

Odgovori sogovornic kažejo, da na njihovih družinskih kmetijah za lastno porabo pridelajo vedno manj hrane. Izjema je čista kmetija sogovornice (1), kjer vso hrano pridelajo doma.

Na Cvenu se na kmetijah ne ukvarjajo več z intenzivno prirejo mleka. Sogovornica (1) je povedala, da imajo eno kravo, da zadostijo lastnim potrebam po mleku. Sogovornica (4) je povedala, da bi potrebovali na kmetiji za intenzivno prirejo mleka molzne stroje, kar pa se ni ekonomsko izšlo, glede na odkupno ceno mleka.

Kmečka gospodinja se lahko opredeli kot aktivna ali pa kot vzdrževana članica kmetijskega gospodarstva. Zanimalo me je, kakšen status imajo sogovornice na družinski kmetiji? Samo sogovornici (1 in 7) sta se opredelili kot aktivni članici kmetije ter sta povedali:

»Gospodinja na kmetiji. Mož je gospodar, nosilec kmetije, status kmeta. Oba plačujeva pavšal, enako na mesec. Skupaj delava.« Sogovornica (1). »Kot nosilka kmetijskega gospodarstva imam status kmetice.« Sogovornica (7).

Kot kažejo odgovori sogovornic, kljub temu, da so zaposlene izven doma in za svoje delo prejemajo plačilo (2, 3, 5, 6 in 8), tudi s svojim delom na kmetiji prispevajo k blaginji kmetijskega gospodarstva:

»Jaz sem zaposlena v negospodarstvu. Samo delam na kmetiji.« Sogovornica (2). »Prav s kmetijstvom se ukvarja samo mož. Jaz in sin mu pomagava delat.« Sogovornica (3). »Če ne bi imela penzije, bi težko shajala. Oba delava.« Sogovornica (4). »Jaz sem zaposlena zdaj v firmi. Direktor je tast. Zdaj, imam tu gostilno, pa v drugi vasi še eno. Partner mi je omogočil. Zdaj mu bolj tast in tašča pomagata, jaz občasno.« Sogovornica (5). »Delam izven kmetije in na kmetiji, partner mi občasno pomaga.« Sogovornica (6). »Sem zaposlena. Nisem gospodinja.« Sogovornica (8).

Na cvenskih družinskih kmetijah se usmerjajo v dopolnilne kmetijske dejavnosti, da dopolnijo primarno kmetijsko proizvodnjo. Zanimalo me je, s katero dopolnilno dejavnostjo se ukvarjajo na cvenskih družinskih kmetijah?

»Predelava mesa in mesnih izdelkov. Meso iz tunke. Peka kruha. In imamo še vso vino doma. Še čakamo kupca, da to odpela/odpelje. Letos imamo prvič, še v rinfuzi/v sodu. Ni flaširano/ustekleničeno. Gostilne morajo jemati/kupovati flaširano/ustekleničeno.« Sogovornica (1). »Jaz imam izletniško-turistično kmetijo. Oče ima gujdeke/prašiče pa jih jaz ne morem prodat, ker nima klavnice. Vino še lahko prodajam svoje, ker je moj produkt. Vino in žgane pijače, uradno prideluje dedek. V žganje da rožco/rožico in mora bit trošarinski zavezanec. Če bi nekdo pogledal s kmečko logiko iz tega okolja,... končno smo uspeli za žganja zakonodajo spremeniti.« Sogovornica (2). »Imam frizerski salon. Mož tudi hodi še delat.« Sogovornica (3). »Jaz dopolnilno hodim pomagat na vrtnarijo, po pogodbi spomladi.« Sogovornica (4). »Dve gostilni imam v najemu. V Murski/Murski Soboti prodajam narezke iz tunke po fejsbuku/fb. Gor sem dala slike, trg se je odprl, da ne folgam/zmorem delat narezkov. Partner še ima dopolnilno pluženje snega, tast prodajo mladih gujdekov/prašičev.« Sogovornica (5). »Mož dela še zidarijo, kot dopolnilno dejavnost.« Sogovornica (6). »Ja, betonarno, da preživimo. Ne gre samo s kmetijstvom.« Sogovornica (7). »Nič nimamo dodatno.« Sogovornica (8).

Večina cvenskih kmetij ima dopolnilno dejavnost na kmetiji. Sogovornica (1) je povedala, da ima mož registriranih več dejavnosti, ne samo eno. Opozorila je, da vina ne more prodati gostilničarju, ker nima ustekleničenega. Sogovornica (2) je nosilka kmetijskega gospodarstva, zaposlena izven kmetije in ima izletniško-turistično kmetijo brez sob – kot nosilka dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Sogovornica (2) je opozorila, da tudi prašiča ne morejo »zaklati« doma, ker nimajo klavnice. Tudi žganja ne more prodajat, če doda rožico, ker ni njen produkt. Sogovornice (3, 5 in 6) so zaposlene izven kmetije in imajo partnerji registrirano dopolnilno dejavnost. Na kmetiji sogovornic (4 in 8) nimajo dopolnilne dejavnosti. Sogovornica (4) prejema pokojnino in občasno spomladi pomaga na vrtnariji. Sogovornica (7) je nosilka kmetije in ima registrirano dopolnilno dejavnost.

Povprečno velika slovenska kmetija (6,4 ha zemlje) ne omogoča dostojnega preživetja kmečke družine, zato si delovno aktivni na kmetiji glavno zaposlitev poiščejo v javni sferi zaposlitve, vzporedno pa delajo tudi doma v kmetijski dejavnosti. Velik del nosilcev_k cvenskih kmetijskih gospodarstev je danes zaposlenih v industriji, obrti ali prosveti. Intenzivnost kmetijstva je že na ravni industrijske proizvodnje, saj se pri obdelavi zemlje

uporabljajo traktorji, kombajni, moderni plugi in sejalnice. To za cvenske kmetice, ki so zaposlene, pomeni veliko obremenitev in dvojno zaposlitev:

»Delam na kmetiji po službi. V soboto in nedeljo imam odprto izletniško kmetijo – kuham kosila. Pa za skupine. Pri nas dela, kdo ima čas.« Sogovornica (2). »Skoraj celi dan delam v salonu, potem pa še doma, v štali s prašiči in na njivi. Pa v goricah. Jaz moram tudi na traktor.« Sogovornica (3). »Peljem otroka v vrtec, pa grem delat. Po službi pa pomagam partnerju na njivi. Ali pospravim doma.« Sogovornica (5).

Sogovornice (2, 3, 5, 6 in 8) imajo dvojno zaposlitev in so zelo obremenjene. Zaposlene so izven kmetije 8 ur ali več, nato pa še popoldan in med vikendi pomagajo partnerju pri delu na družinski kmetiji.

Avtorica Černič Istenič (2002) ugotavlja, da zaposlitev zunaj doma lahko predstavlja kmeticam tudi izhod iz družinskega patriarhata, z možnostjo uresničitve lastne avtonomije in samopotrditve. Moje sogovornice, ki so zaposlene izven doma, so povedale:

»Naredila sem si zaledno enoto. Ločila sem se, služba ni bila več sigurna. Nekako sem se mogla preživljati, pa dva otroka.« Sogovornica (2). »Sva se skupaj odločila, da si odprem salon pri mojih starših. To je moje delo in zaslužek.« Sogovornica (3). »Jaz grem raje malo delat, da še kaj zaslužim. Gujdeke/svinje ima na skrbi mož.« Sogovornica (4). »Težko je bilo. Nisem šla v štalo. Partnerja ni bilo cel dan domov. Se mi je skoraj zmešalo. Potem pa mi je ponudil, da prevzamem gostilno in si zaslužim denar za sebe.« Sogovornica (5). »To ima mož, kmetijo mislim. Jaz raje delam, da imam ekonomsko neodvisnost.« Sogovornica (8).

Kot je razvidno iz pripovedovanja sogovornic, večini zaposlitev zunaj kmetije omogoča dodaten zaslužek in samopotrditve.

Kmetija je vedno bolj specializirana, sodobne stroje in mehanizacijo kmetica težko obvlada, saj nima dovolj tehničnega znanja in spretnosti. Tri sogovornice (1, 5 in 7) so povedale, da občasno vozijo traktor. Na kmetijskem gospodarstvu sogovornic (1, 5 in 7) se poslužujejo medsosedske pomoči in »delajo« za strojni krožek. Na kmetijah sogovornic (2, 3, 4, 6 in 8) se

poslužujejo uslug kmetov preko Društva za medsosedsko pomoč – strojni krožek Ljutomer-Križevci, ker imajo večje stroje in kmetijsko mehanizacijo. Ali, kot so sogovornice povedale:

»Ne na njivah več ne delam, naročim si preko krožka, da mi z velikim traktorjem v par urah naredi.« Sogovornica (2). »Plačam, da mi zorje, na uro. Imajo večje stroje in hitreje je.« Sogovornica (4). »Pokličeš, pride in naredi. Plačaš in strojno delo na njivi je narejeno.« Sogovornica (8).

Sogovornice (2, 4, 6 in 8) se poslužujejo medsosedske pomoči preko strojnega krožka. Sogovornica (2) je tudi opozorila tudi na problem manjših kmetij in je povedala:

»Globalen je problem, ne toliko lokalni, ne vem, kam gleda naša država. Ali bomo industrijski, ali bomo imeli sonaravno kmetijstvo. Subvencija se računa glede na površine, veliki jo prej dobijo, vidimo tu problem ohranjanja teh malih družinskih kmetij, takšnih, malih, enostavno več ne bo, tota vlaka/veliki se bodo združili, industrijsko usmerjeni bodo in tu vidim celo nevarnost za našo regijo. Preveč na primerljive površine se količinsko davle/daje subvencije, ne, pa mogoče vsebinsko, ja, ponudimo izletniške kmetije, nastanitve, da bi tu nas malo bolj podprli, dopolnilne dejavnosti mogoče. Zdaj pa smo v časi/času, ko so izbeglice/migranti tu prek, kar je posledično zelo vplivalo na upad gostov, mi to vidimo, gostov ni, tujih sploh, ker je to precej zaustavilo te toke, ne potujejo, tako in trenutno je za gostinstvo, turizem, kot kmetijstvo zelo težka situacija, bilo je dosti Banovskih gostov, tu so terme in mi imamo kruh od term, ampak, če terme nimajo tujih gostov, potem jih tudi mi nimamo, to je vse povezano in danes je takšna situacija, ka/ki ni zavirljiva.« Sogovornica (2).

3.3.2 Kmečka družina kot del družinske kmetije v naselju Cven

Kmečka družina je del družinske kmetije, saj zagotavlja delovno silo in nasledstvo. Je družina, kjer kmet_ica in vsi delovno sposobni člani_ce skupaj delajo na družinskem posestvu. Zagotovljena delovna sila na družinski kmetiji so člani jedra kmečke družine: kmet, kmetica in otrok star petnajst let. Zanimalo me je, če imajo na njihovih družinskih kmetijah naslednika_ico? Pridobila sem naslednje odgovore:

»Večji sin ima željo glede vina in vinogradništva. Da se bo zato izšolal, upamo. On bo to prevzel. Delamo sami.« Sogovornica (1). »Skrbi me odhod mladih. Sin je že odšel. Hčera že zdaj pravi, da gre v tujino, da bo tam zdravnica. Kot mlada prevzemnica bi glede na 6 hektarjev njiv dobila premalo, da bi kaj spremenila.« Sogovornica (2). »Samo mi trije obstajamo. Sin zdaj dela v zdravstvu. Naj se sam odloči.« Sogovornica (3). »Zdaj še gre, sin hodi v službo. Upam, da bo prevzel kmetijo.« Sogovornica (4). »Naslednik bo, če bo želel.« Sogovornica (6). »Želim si, da vsaj eden nadaljuje na kmetiji. To je njuna odločitev.« Sogovornica (7).

Sogovornice (1, 3, 4 in 6) so govorile o nasledniku na kmetiji. Vse sogovornice dopuščajo, da se otroci sami odločijo, za kaj se bodo izšolali in ali bodo ostali na kmetiji. Hčerke zelo malo sodelujejo pri delu in odločanju na kmetiji, kar bo po vsej verjetnosti vplivalo na prisotnost žensk v kmetijski dejavnosti tudi v prihodnje (Černič Istenič 2002). Sogovornica (2) ima hčerko, ki bi bila pripravljena prevzeti kmetijo, a se je raje zaposlila izven kmetije, si odprla vinoteko v mestu in je v letu 2015 dobila naziv Vinska kraljica.

Večina mladih žensk s poroko vstopi v kmetovanje in pogosto niso seznanjene z delom na kmetiji. Zanimalo me je tudi, če so se sogovornice preselile na kmetijo po poroki, če izhajajo iz kmečkih družin ter ali so bile pred odločitvijo za poroko na kmetijo seznanjene z življenjem in delom na kmetiji? Sogovornice so povedale:

»Na kmetiji sem gor rastla, pa veselilo me je.« Sogovornica (1). »Ločila sem se. Pa sva si z očetom razdelila, želela sem svojo kmetijo.« Sogovornica (2). »Sem Cvenarka. Po poroki sem šla k možu na kmetijo.« Sogovornica (3). »Sem šla v mesto v službo. Pa sem se vrnila domov.« Sogovornica (4). »Mi je bilo ful/zelo težko, res, še posebej sem si življenje drugače predstavljala. Zdaj je že v redu, sedaj sem zaposlena. Jaz sem bila s takšne male kmetije, ko sta oba starša delala dopoldan, popoldan pa sta bila z nama s sestro, imeli smo enega prašička.« Sogovornica (5). »Sem živela že prej na vasi. Ni mi tuje življenje na kmetiji.« Sogovornica (6). »Nisem vedela, kaj pomeni delo na kmetiji? Nisem si predstavljala.« Sogovornica (8).

Sogovornice (1, 3, 5, 6 in 8) so prišle na kmetijo iz iste ali okoliških vasi in je nosilec kmetijskega gospodarstva partner. Sogovornici (5 in 8) nista bili seznanjeni z delom na kmetiji. Sogovornici (2 in 4) sta prišli po poroki nazaj na domačijo in sta nosilki kmetijskega gospodarstva. Sogovornica (7) je nosilka kmetijskega gospodarstva in naslednica.

3.3.3 Delo in delitev dela med partnerjema v naselju Cven

Iz pogovorov jasno izhaja, da se kmetice dnevno največ ukvarjajo z delom. Sogovornice (2, 3, 4, 5, 6 in 8) so tudi zaposlene izven kmetije in se zato gospodinjskih opravil lotijo po opravljenih poklicnih obveznostih. Sogovornici (1 in 7), ki sta doma, imata vedno manj časa. Zaradi pomanjkanja delovne sile sta prezaposleni z vodenjem gospodinjstva. Ob tem pa morata še delati na njivi in skrbeti še za živino. Zanimala me je, delitev dela po spolu - na sami kmetiji in izven nje:

»Mož opravi vsa dela strojno večinoma sam na njivi in v vinogradu. Rabi me, ko treba štucati/rezati vrhe na trsu. Pa bratva/pobiranje grozdja. Ko seje na njivi.«(1) »Občasno potrebuje pomoč. Ročno še kaj okopavam. Mu vsipavam žaklje semena, sam to ne more.«(5)

Sogovornice (1, 3, 4, 5 in 6) so povedale, da partner občasno potrebuje pomoč pri setvi ali v vinogradu. Takrat delo opravi skupaj s kmetico, pomagajo pa tudi že otroci (1, 2, 3, 6 in 7) ali starši (5 in 8). Pomoč kmetice pri delu na družinski kmetiji je samoumevna, kot izhaja iz odgovorov sogovornic, ne glede na njeno zaposlitev.

Zaradi pomanjkanja delovne sile so cvenske kmetice pogosto prezaposlene in preobremenjene z delom in vodenjem gospodinjstva. Zanimalo me je, če dela v kmetijstvu opravi samo družinska delovna sila:

»Pomanjkanje delovnih moči imamo. Lani sem imela eno zaposleno na dopolnilno dejavnost, pa se nam ni izšlo, premalo smo imeli. Preveč plačila mesečno. Če rabimo pomoč, nam pomagajo sosedje.« Sogovornica (1). »Včasih prosimo sosede, prijatelje za pomoč, kar čez leto, še posebej jeseni.« Sogovornica (3).»Pride sin, pa hčerka in pomagata pri večjih delih. Pa sestra z možem.« Sogovornica (4). »Soseda prosim.« Sogovornica (7).

Delo na kmetiji delimo na delo na kmetiji, na gospodinjska dela in na varstvo otrok in starejših članov_ic. Zanimalo me je, katera dela opravljajo na njivi, na travniku, v vinogradu, v sadovnjaku, v hlevu, na dvorišču in v sadovnjaku?

Iz odgovorov sogovornic, lahko delo delim glede na prostor:

- na njivi: žetev, setev, ozelenitev, spravilo koruze, okopavanje, gnojenje;
- na travniku: košnja, siliranje trave v bale, spravilo sena;
- v vinogradu: špricanje, okopavanje, štucanje vrhov, pobiranje grozdja, obrezovanje;
- v sadovnjaku: oskrba, pobiranje sadja;
- v hlevu: čiščenje, hranjenje živali, molža;
- na dvorišču: delo na vrtu, skrb za perutnino;
- v gospodinjstvu: kuhanje, pospravljanje, pranje, šivanje, nakupi vsak dan.

Zanimalo me je tudi, kako delo opravljajo – strojno ali ročno in v katera dela vključujejo otroke? Sogovornice so povedale:

»Kosimo ročno okoli hiše, za prašiče travo. Pa v vinogradu. Hlev pucamo/čistimo jaz pa/in deca/otroci.« Sogovornica (1). *»Na njivah se v bistvu ne dela, se poseje, nekaj ročnega dela je v vinogradu. Špricati, pleti, štucati vrhe. Okopava se s strojem.« Sogovornica (2).* *»Strojna, poljska dela, delata mož in sin. Ni več ročnega dela. Imamo bale. Mož in sin kosita še ročno za živali, predvsem svinje. Nimamo perutnine in ne goveda. Hlev čistita mož in sin. Vsi trije krmimo živali, vsak enkrat. Jaz delam na vrtu. Pa v vinogradu delamo vsi trije.« Sogovornica (3).* *»Partnerju vozim seme, ko mu je treba not vsipavat, s prikolico ali avtom vozim, drugače nič ne delam na kmetiji, imam dovolj dela z dvema gostilnama in dva otroka. Večina kmetijskega dela naredi partner, tašča pa tast, so pač za tote/te stvari.« Sogovornica (5).* *»Prašiči samo zvečer, pa zjutraj. Okopavamo krompir, druga/drugo je vse strojno.« Sogovornica (4).*

Sogovornice so povedale, da vsa strojna dela na kmetiji opravlja partner. Dela na njivi, travniku in v vinogradu se opravljajo strojno. Otroke vključujejo v dela, kot so krmljenje živali, čiščenje hleva, ročna poljska dela, spravilo sena, pospravljanje, kuhanje, likanje, pranje, nakupovanje in varstvo mlajših otrok. Ko sem prišla k sogovornici (1), je sin pomagal pri popravilu kmetijske mehanizacije na dvorišču, hči pa je v kuhinji pričela s pripravo kosila.

Na kmečko delo vplivata vreme in letni čas. Kadar je na kmetiji dela veliko, in poleti ga je, se seveda dela tudi ob nedeljah. Zanimalo me je, če na delo vplivata vreme in letni čas in ali kmetice delajo tudi v nedeljo?

»Julija smo vezani na žetev. Ne vemo, kdaj se bo zaključila. Potem imamo setev, ozelenitev. Dostikrat delamo v nedeljo. Dela se povprečno štiri ure na dan v nedeljo. Ja vreme vsak večer gledava na računalnik, kako bo drugi dan. « Sogovornica (1). *»Delo je na njivi in v vinogradu spomladi in v jeseni. Pa vreme je bistveno. Smo izletniška kmetija, nedeljska kosila, mi delamo v bistvi samo v soboto, pa v nedeljo.« Sogovornica (2).* *»Največ dela je jeseni. Velike bratve, spravilo koruze, na polju. Sadimo koruzo, pšenico. V nedeljo delamo do pol*

dvanajstih, pol, pa prosto.« Sogovornica (3). »Največ se dela spomladi in jeseni, ko je vreme lepo. Imama svinje, treba je krmiti/hraniti tudi v nedeljo.« Sogovornica (4). »Setev spomladi pšenice in ječmena, pa te v jeseni. Seno je čez poletje. V vinogradu je spomladi in poleti največ dela, jeseni bratva. Pomladi in jeseni je največ dela. Ne moreš si organizirati delo in čas, ker si vezan na lepo vreme. Če je dež, potem imaš prosto. Če je lepo vreme, delaš, pa če je to sobota ali nedelja. Pa imaš potem v ponedeljek prosto.« Sogovornica (5). V jeseni je najhuje, ko je setev pšenice in ječmena, pa spravilo koruze. Vreme mora biti lepo za delo na njivi.« Sogovornica (7).

Za delo na njivi je potrebno lepo vreme. Sogovornice so povedale, da se delo prilagaja vremenu in da delajo največ pomladi in jeseni. V nedeljo se dela v hlevu, kjer se krmi živali zjutraj in zvečer.

Ena izmed pomankljivosti kmečkega poklica je dolg delovni dan. Kmetice so veliko ur na dan obremenjene z delom, kar pa opozarja tudi na pomanjkanje prostega časa. O tem sem vprašala tudi svoje sogovornice:

»Vstanem ob 5.30, da peljem hčerko na avtobus, mož včasih še prej. 6.00 v štal, dam jesti prašičem. 7.30 zajtrk z možem. Potem opravila, v ograd/njiva zraven hiše greva. Kosilo, kak pride od enih do dveh. Ob dveh prideta hčerka in sin. Spat gremo okrog desetih, enajstih poleti. Zvečer pa pride pisanje, evidence dela mož. Pozimi gremo prej spat. Poleti, med počitnicami, vstanemo ob šestih ali sedmih, nismo vezani na uro. Nimamo krav mlekarič. Deset ur povprečno delamo na dan, vsak večer pol ure še administracija.« Sogovornica (1). »Vstaneva se ob petih, šestih, zvečer grema spat ob sedmih. Delam po 9, 10, tudi po 14 ur. Nazmes grem v Ljutomer, ali pa grem na kosilo« Sogovornica (3). »Ob 7.00 imava zajtrk, potem v štal in opravila v hiši in okrog hiše. Spomladi več delam, ker še grem pomagat v vrtnarijo.« Sogovornica (4). »Tašča vstane ob petih, ker odpira v vrtcu, tast ob pol sedmih, potem otroci in midva. Pridem zvečer po deseti.« Sogovornica (5). »Celi dan sem v pogonu. Poleti do teme.« Sogovornica (7).

Dolgi delovni dan je značilen za sogovornice (1, 2, 3, 5 in 7), saj delajo po več kot 14 ur dnevno. V tej rutini vsakdanjega življenja, so kmetice prezaposlene in si ne vzamejo časa

zase. Gre za razširitveni vzorec odnosa med delom in prostim časom, kjer se delo kmetice razširi v prosti čas in med obema ni jasne delitve. Sogovornici (4 in 8) že ločujeta delo in prosti čas. Obe sta zaposleni tudi izven kmetije in nimata dopolnilne dejavnosti.

Po eni strani se opravila v kmečkem gospodinjstvu izrazito delijo na ženska in moška, po drugi strani pa se opravila na kmetiji razvrščajo v tri skupine: ženska, moška in skupinska, kar smo že večkrat izpostavili. Bolj so zapletene naprave za delo, bolj pomembni so moški. Bolj enolično, spretno delo je, bolj ga opravljajo ženske. Takrat, ko pomagajo še otroci ali starši, pa gre za skupinsko delo. Zanimalo me je, če je delitev dela tradicionalno deljena na tipično moško, žensko in skupinsko delo:

»Delo na kmetiji je skupno, kak ima kdo čas. Vsi vse, tudi jaz moška dela, tudi on skuha, oba, tudi jaz grem na traktor, več on kuha, to bo se sicer čudno čulo.« Sogovornica (2). »Mož vodi hlevsko knjigo. Krmiva prašiče skupaj. Na njivi ročno okopavava skupaj.« Sogovornica (4). »Vsi trije krmimo živali, vsak enkrat. Hlev čistita mož in sin. Partner tudi vskoči v kuhinji na pomoč.« Sogovornica (3). »Partner dela svoja dela, jaz pa svoja.« Sogovornica (7).

Tipično moška dela na kmetiji so strojna na polju, travniku in v vinogradu. Opravila v hlevu si kmet_ica delita. Če je eden zaposlen, pade večje breme na tistega, ki je doma in ni zaposlen izven kmetije. Dela v gospodinjstvu opravljajo sogovornice (1, 3, 4, 5, 6, 7 in 8), partnerji jim občasno pomagajo (vsokočijo).

Delitev dela ostaja stvar dogovora kmet_ice. Skozi socializacijo sta si pridobila prepričanja o družinskih vlogah. Tradicionalni vzorec družinskih vlog še vedno prinaša ugodnosti kmetu. Zanimalo me je, če delitev dela kmeticam ustreza in kdo jim lahko pomaga?

»Zdaj že gre. Otroci pomagajo. Soseba prosimo pogosto za pomoč.« Sogovornica (1). »Po dogovoru, pol-pol deliva delo. Zdaj že za kaj poskrbi hčerka. Oče še pomaga, je glavni adut v vinogradu. Pomoč mi nudi partner, pa oče in sestra. Sosed tudi, pa sin in snaha – družina.« Sogovornica (2). »Delitev dela nam ustreza, ker smo navajeni, vsak ima svojo nalogo, eno delo na tri dele, skupaj se odločimo, kaj bomo delali. Vsi trije delamo vse.« Sogovornica (3). »Mi ustreza. V štalu gre mož. Po zajtrku greva delat skupaj v ograd. Pa sin pomaga, hčerka in

sestra z možem občasno.« Sogovornica (4). »Taka delitev dela mi ustreza, brez dela nemrem/ne morem biti. Študentov se ne splača imet, preveč obdavčeno. Tast in tašča pomagata na kmetiji. Včasih pride še mama po otroka.« Sogovornica (5). »Rabim pomoč, mam pokličem in pride pomagat. Da vsaj nalogo naredijo z otrokom skupaj.« »Rabim pomoč, mam pokličem in pride pomagat. Da vsaj nalogo naredijo z otrokom skupaj.« Sogovornica (6). »Ne vem, kaj bi spremenila. Sosea pride in mi pomaga.« Sogovornica (7). »Dobro je tak.« Sogovornica (8).

Sogovornicam ustreza obstoječa delitev dela. Sogovornici (5 in 6) ima še mlajše otroke, zato potrebujeta pomoč staršev. Ob večjih delih sogovornicam (2, 4, 6 in 8) pridejo na pomoč sorodniki. Sogovornice (1, 2, 5 in 7) delovno silo tudi najamejo ali jim pogosto pomagajo sosedi. Opazila sem, da ima kmet nadzor nad moškimi delovnimi močmi, kmetica pa nad ženskimi. Večina sogovornic je mobilnih, vozijo avto in traktor; ne opravljajo pa dela s stroji.

3.3.4 Družinsko delo cvenske kmetice

Raziskave (Černigoj Sadar 2000) so pokazale, da tradicionalni vzorci delitve vlog med spoloma še vedno obstajajo. Gospodinjsko delo si delijo predvsem mlajši partnerji, pri starejših je delitev tega dela bolj izjema. Gospodinjska opravila so v večini ženska domena, ugotavljata v primeru kmečkih gospodinjstev tudi Barbič (2005) in Černič (2002).

Neenakopravnost med spoloma v sferi doma se kaže tako v količini opravljenega domačega in skrbstvenega dela kot tudi v vsebini del. Zanimalo me je, ali sogovornice s partnerjem sodelujejo pri družinskem delu in ali se skupaj odločajo o delitvi dela v gospodinjstvu? Sogovornice so povedale:

»Kuhamo vsi, razen najmlajši še ne. V trgovino na Cvenu gre partner, da si nabavi kaj za kuhanje. Na hitro, če kaj rabi. Pospravljam jaz in otroci. Malenkost si popravimo sami, če ne gremo k mehaniku. Zašijem kaj jaz. Manjša popravila po hiši že zdaj sin, pa jaz. Perilo me

ženske. Za nakup obleke poskrbim jaz, samo mali je fejest/zelo zbirčen, mora bit zraven, da se sam odloči.« Sogovornica (1). »Kuhanje, najprej sem vse jaz kuhala, nikoli nisem skuhala hrane, da vsaj trije ne bi jedli. Potem sem rekla, zdaj mi je zadosti, kuhajte si sami, sem jim nehala kuhat. Sem prišla domov, sem si kruh namazala in odšla ven iz kuhinje. Pa so si začeli kuhat. Za posodo skrbim več ali manj jaz – imamo pomivalni stroj. Vsi peremo in vsi likamo. Pucati/čistiti nihče neče/noče, razen mene, kuhajo še že, pucajo/čistijo pa ne.« Sogovornica (2). »Kuha sin, ali pa mož, tudi vsi trije. Posodo večinoma pospravi sin v pomivalni stroj. Šivam jaz. Perem jaz večinoma, sin in mož pa tudi. Likam samo jaz. Čistim samo jaz. Na občino greva skupaj z možem. Sin si zdaj že mora za sebe porihtati/urediti sam.« Sogovornica (3). »S taščo se dogovarjam, malo kuham jaz ali ona, zajtrk jaz, partner si samo tople sendviče zna naredit. Ne kuha. Posodo imam sama prek. Čistim sama. Perilo sama likam. Če se mi fejestlveliko nabere, pokličem mamo na pomoč. Partner ne pomaga nič, ker ima velike stroje in dela usluge tudi drugim. Partner pravi, kuhinja je za ženske, tradicionalno. Moj ata si sam opere, zlika, skuha. Ne partner in ne tast ne delata nič, se tudi skregam. Jaz imam svoj red, jaz imam svoj jaz, imam svoj karakter, povem svojo in me upoštevajo... bomo že preživeli.« Sogovornica (5). »Zloži posodo v pomivalni stroj. To je vse. Vse delam jaz v hiši.« Sogovornica (6). »Jaz nisem gospodinjski tip. Jaz to jemljem, gospodinjska opravila mislim, samoumevno, sploh ne gučim/govorim, kar naredim. Šivam ne, ker ne vem, kdaj bi.« Sogovornica (7). V trgovino greva na 10 do 14 dni, ne vsaki dan. Vseeno, kdaj je odprta. Šiva babica, jaz ne.« Sogovornica (8).

Kot kažejo odgovori sogovornic, tradicionalni vzorci delitve vlog med spoloma še vedno obstajajo in cvenski kmetje (torej moški) ne porabijo veliko časa za gospodinjska opravila.

Glede na odgovore sogovornic, lahko gospodinjsko delo delim na kuhanje, pospravljanje, pomivanje posode, pranje, likanje, šivanje, manjša popravila, nakupovanje, popravila kmetijskih strojev, popravilo avtomobila.

Cven ima manjšo trgovino, bližnje mesto Ljutomer pa velike nakupovalne komplekse. Zanimalo me je tudi, kje sogovornice nakupujejo in koliko časa:

»Zdaj že vsi nabavljamo v Sparu, Tušu, Lidlu. Enkrat na teden grem v trgovino pol ure za večji nakup. Malenkost kupim spotoma, ko grem ob dveh po hčerko v Ljutomer ali ko peljem sina v glasbeno. Če kaj rabimo nujno, gre mož v trgovino na Cvenu.« Sogovornica (1). »V Ljutomer grem v trgovino. Za potrebe kmetijice nakupujem dvakrat na teden eno uro.« Sogovornica (2). »V Ljutomeru nakupim enkrat na teden kaj rabim. Spotoma, ko grem na kosilo.« Sogovornica (3). »Večinoma grem v Spar in Tuš. Enkrat na teden, pol ure imam dovolj.« Sogovornica (4). »V trgovino po nakup grem vsaki drugi dan, v Mursko grem sproti za nas.« Sogovornica (5). »Eno uro enkrat na teden. Grem v Ljutomer.« Sogovornica (6). »Sproti grem na Cvenu v trgovino, večji nakup na štirinajst dni pa v Ljutomer.« Sogovornica (7). »Spotoma, ko grem iz službe kupim v Ljutomeru. Na hitro, pol ure.« Sogovornica (8).

V slabo založeni cvenski trgovini vsakodnevne nakupe, kot vidimo, opravljajo le še redki člani_ice družine. Kmetice raje kupujejo v ljutomerskih trgovinah, ki so bolj založene, cene pa so v primerjavi z vaško trgovino konkurenčne. Občasne nakupe skupaj opravijo kmet_ica tudi v bližnjih središčih.

Na Cvenu se kmetje vedno bolj vključujejo v vzgojo otrok, saj jih že srečujemo na roditeljskih sestankih v vrtcu ali šoli, vendar le v primerih, ko kmetice ne zmorejo. Novi oče – kmet počasi spreminja svoje vrednote in vlogo pri vzgoji otrok. Moška kmečka identiteta se spreminja na individualni ravni in tudi na ravni družbe. Zanimalo me je, kdo skrbi za otroke in sogovornice so povedale:

»Za otroke skrbim jaz, če kateri zboli, pa tudi partner prinese čaj, pa jih gre pocartat.« Sogovornica (1). »Partner gre zdaj z hčero k zdravniku. Pa naloge delata skupaj. On gre na sestanek v šolo.« Sogovornica (2). »Pa k zdravniku grem tudi jaz. In v šolo.« Sogovornica (4). »Obisk otroka pri zdravniku, grem jaz, zdaj bo šel z njo partner, ker ni hotela sodelovati. Otroke vzgaja tašča.« Sogovornica (5). »Igra se rad z njimi. Za ostalo poskrbim jaz.« Sogovornica (6). »Nalogo pa to imam jaz prek. Pa k zdravniku grem jaz.« Sogovornica (8).

Glede na odgovore sogovornic, lahko delo z otroki delim na: igranje z otroki, pomoč otrokom pri domačih nalogah, obisk otroka pri zdravniku, negovanje bolnega otroka. Še vedno pa je cvenski kmet še daleč od aktivnega očetovanja in enakomerne delitve družinskega dela.

Cvenske družine niso več večgeneracijske – od sogovornic (1, 3, 4, 7 in 8), družini ne pomagajo več starejši člani_ce pri skrbi in vzgoji otrok. Mlajši družini sogovornic (5 in 6) pomagajo stari starši, večinoma se dobro razumejo, tudi s taščami, ker ni bilo omenjenih konfliktov. Ohranjanje medgeneracijskih odnosov je izredno pomembno, še posebej danes, ko se srednja generacija sooča z velikimi pritiski in obremenitvami. Na eni strani je skrb za otroke, na drugi strani pa za ostarele, ta vzorec je še posebej prisoten na vasi. Toda, če so starejši zdravi, to lahko razbremeni pripadnike srednje generacije (Pantek v Pinterič 2005). Sogovornici (1 in 2) sta starejšega člana družine negovali doma in sta glede skrbi povedali:

»Ja, zjutraj sem mu dala jesti, potli/potem so bili poleg otroci. Pa zvečer.« Sogovornica (1).

»Skrbim za dedka, je star 85 let, s sestro, ki živi v Radencih, si skrb deliva. Malo mu popucava, midve skrbiva za njega.« Sogovornica (2).

Starši skušajo svoje otroke obvarovati pred škodljivimi vplivi sodobne družbe, vzgoja naj bi temeljila na zaupnih odnosih, vzpodbujanju in pomoči med starši in otroki (protektivno otroštvo). Zanimalo me je, če otroci na Cvenu, tudi preživljajo protektivno otroštvo in sogovornice so glede skrbi za otroke povedale:

»Za otroke si oba vzameva čas, za pogovore. Sami se odločijo, kaj se bodo izučili.« Sogovornica (1). *»Vedno najdem čas, da mi pove, kaj želi. Drugače se bolj partner pogovarja, ko pride iz šole. On ji pomaga pri nalogi.« Sogovornica (2).* *»Pri delu se pogovorimo. In mu pomagam pri nalogi, če je potrebno.« Sogovornica (3).* *»Redko nimam časa, da ju ne morem po šoli poslušati. Nalogo delata sama.« Sogovornica (4).* *»Tašča ju pazi, če jaz delam. Ali pa gre po njiju v vrtec mama.« Sogovornica (5).* *»Veliko se pogovarjamo. Bolj zvečer, pred spanjem.« Sogovornica (6).* *»Zvečer sedemo k mizi, ali pa že na njivi, ko pride iz šole, mi pove, kaj je delal. Potem mu tudi pomagam naredit nalogo.« Sogovornica (7).* *»Ko pridem iz službe, me že čaka.« Sogovornica (8).*

Sogovornice kljub veliko dela, ki ga opravijo čez dan, še vedno najdejo čas za pogovor s svojimi otroki in jim pomagajo pri šolskih obveznostih. Cvenski otroci, lahko bi rekli,

preživljajo protektivno otroštvo. Skrb za otroka je še vedno v domeni kmetice in je še vedno tradicionalna kulturna norma.

3.3.5 Odločanje in odnosi cvenske kmetice

Kmetice se odločajo samostojno, še vedno pa opravljajo manj cenjeno delo, ki ni ekonomsko ovrednoteno. Delo kmetice na kmetiji in v gospodinjstvu je še naprej samoumevno in nevidno. Kmet je še vedno tudi glavni gospodar (Barbič 2005). V tej povezavi me je zanimalo, ali o pomembnih zadevah, kot so nakup mehanizacije, investicije, najem kredita, nakup avtomobila, kdaj se bo delo opravljalo, še vedno odloča kmet in sogovornice so povedale:

»Glede kmetije, se on sam odloča, o nakupu strojev, glede hiše - se meniva, da bi naredila prizidek, sedaj mama stanovanje zgoraj, za sebe, imamo samo isti vhod. Prizidek pride v poštev, hiša pa ne, ker se on ne bo vozil na delo. Sem zadovoljna že s prizidkom k hiši, sedaj mislimo gradit objekt v Ljutomeru z gostinskim lokalom, pa telovadnicami.« Sogovornica (5).
»Pol-pol on in jaz.« Sogovornica (4). *»Večinoma mož odloči, kaj bomo kupili.« Sogovornica (8).*

Odločitev za nakup mehanizacije sprejme kmet, saj je potrebno že pred nakupom dobro preučiti samo delovanje. Glede investicij se odločata kmet_ica večinoma skupaj, razen sogovornica (5) ne odloča veliko. Menim, da zato, ker živi skupaj več generacij in se partner – mladi prevzemnik - odloča še skupaj z očetom, ki ima tudi dopolnilno dejavnost in je direktor podjetja, v katerem je sogovornica (5) zaposlena.

Tudi mene je zanimalo, ali imajo sogovornice moč odločanja glede na to, da delajo doma ali izven doma in sogovornice so povedale:

»Odločava se skupno. Za stroje in za zunaj on da pobudo. Za hišo pa jaz pa deca/otroci.« Sogovornica (1). »Služba in še paralelno vse to voditi, to ni hec. Jaz sem bila iniciator, moja domačija, dodatno delo in obremenitev, kaj nam je to sploh trebalo, zdaj sem se s tem oženila, mi je rekel partner. Zaj/zdaj smo to progurali/prešli, zaj/zdaj je lažje.« Sogovornica (2). »Mož in sin se odločata za moške stvari. Za hišo, samo midva. Za dopust se odločiva oba.« Sogovornica (3). »Vedno je bilo tak, če smo se z mamo zmenili, potem je ata tudi rekel, da ja.« Sogovornica (6).

V večini primerov se na cvenski kmetiji partnerja dogovarjata in skupaj odločata. Menim, da gre za prelom s patriarhalnimi odnosi med kmetom_ico. Kmetica ne predstavlja več zgolj delovne sile, o kateri odloča kmet. Odnosi so še vedno opredeljeni z vodilno vlogo kmeta, a se postopoma demokratizirajo.

Čeprav imajo kmetice danes višjo izobrazbo v primerjavi z njihovimi prednicami in dostop do informacij (zaradi česar so veliko bolj razgledane), imajo na njihovi kmetiji še odločujočo besedo moški. Samo dve sogovornici (2 in 4) sta dejali, da odločata o pomembnih stvareh v družini in na kmetiji:

»Ja glejte, kmetijica je moja in jaz se odločim, kako in kaj.« Sogovornica (2). »Sem želela, da zazidamo novo kučo/hišo in tako je bilo. Mož se strinja večinoma.« Sogovornica (4).

Kmeticam v življenju velikokrat manjka samozavest. Odlagajo pomembne odločitve, ker se jim zdi, da jih niso sposobne uresničiti. Nimajo zaupanja vase, da bi probleme reševale same. Ko se znajdejo v konfliktni situaciji, ki ogroža njihov jaz, se odzivajo z negotovostjo, kot sta dejali sogovornici:

»Obremenjena sem, pod stresom, jaz pravim, da bom tako živela do 50 let. Saj bomo preživeli. Enim še gre slabše.« Sogovornica (5). »V nekem obdobju sem bila razočarana. Vmes sem izgorevala. En gost mi je rekel, ko sem ga postregla, vi boste izgoreli, vam jaz vidim, jaz sem zdravnik. Če vi nekaj ne boste zdaj orgirali/naredili, boste zboleli. Postajala sem depresivna. Takrat sem naredila ene spremembe v življenju, pri svoji družini. Dva otroka, ločena, potem drugi moški, še hčera. Samo sebe sem izčrpavala. Cote/obleke so mi nametali,

po vseh sobah, saj bo že mama pospravila, opravila. Popenila sem, odločila sem se, ka/da jim nem/ne bom prala in ne peglala/likala. Pa saj ste že vlk/veliki, sem rekla, zaradi mene, če boste imeli kaj oblečeno ali ne. Tu je stroj in obešalnik, tudi partnerju sem rekla, tote/te srajce som/sam peglaj/likaj. In mater, pustim cote/obleke, noben nič se ni pralo celi teden, sem ignorirala. Ka/ko resen/res nič cot/oblek več ni bilo, pridem domov in je stroj pral. Niso znali/vedeli prati, vsaki toliko časa so bile cote/obleke pobarvane – nema veze, zdaj znajo, zdaj bolj cenijo to delo. Sistem sem obrnila, takrat sem si opomogla. Nerviralo me je vse tisto. Sin mi je pravo/rekel, ti si ne več moja mama, ti nisi za nuc/uporabo.« Sogovornica (2).

Odziv sina na odločitev mame nam pove, da ima sin še vedno patriarhalne nazore o vzgoji, kjer je na čelu družine še vedno oče - moški, spoštovan s strani ostalih članov_ic družine, ki ga ubogajo.

3.3.6 Izobraževanje in ekonomska neodvisnost cvenske kmetice

Izobrazba je močno povezana z odločitvami, ki se sprejemajo na kmetijah. Kot smo že zapisali, je pri gospodaricah z višjo stopnjo izobrazbe, kmetijska dejavnost bolj intenzivna in usmerjena ter hitreje napreduje.

Pri cvenskih kmeticah se izobrazba viša. V vzorcu so štiri od osmih sogovornic imele višjo izobrazbo in po poroki niso opustile svojega poklica. Večina sogovornic je mnenja, da bi morale svoje znanje razširiti – ni jim dovolj samo izobraževanje na področju gospodinjstva. Izobraževanje in preživljanje prostega časa večinoma potekata doma oziroma v bližnji okolici doma. Najmanj se kmetice posvetijo izobrazbi, rekreaciji in prostemu času. Poslužujejo se samo klasičnih medijev. Hiter tempo življenja jim ne omogoča, da bi si privoščile nekoliko več časa zase. Poleg dela imajo še skrb za družino in otroke. Zanimalo me je, kako se izobražujejo cvenske kmetice in sogovornice so dejale:

»Samo obvezna predavanja. Partner za subvencijske stvari, jaz pa za prašičerejo. Računalniški tečaj sem hodila. Zdaj za davčno blagajno potrebujem računalnik. Gotovinski

račun izstavim. Internet moramo imet. Račun plačujem preko klika. Nekaj smo dobili subvencij, nekaj ne. Pisanja je dosti/veliko.« Sogovornica (1). »Izobraževala sem se dodatno, še nalogo za magistrski študij pripravljam.« Sogovornica (2). »Računalnik, še posebej za vikend, tudi imamo internet. Vsaki dva meseca se izobražujem na svojem področju. Partner spremlja škropiva, mehanizacijo. Prijavil se je na nepovratna sredstva pred petimi leti.« Sogovornica (3). »Register za gujdeke/prasiče vodi mož.« Sogovornica (4). »Vloge za otoke izpolnjujem sama, za kmetijo za subvencije dela partner sam vloge. Internet in računalnik imamo, on izstavlja račune, računovodstvo pa delam sama, partner mi je pokazal, ima po 1000 računov dnevno.« Sogovornica (5). »Zelo svetuje svetovalka. Udeležujeva se izobraževanja. Mož ima obvezno.« Sogovornica (8).

Integrirana in ekološka pridelava zahteva popis vseh semen, zaščitnih sredstev in gnojil, ki jih uporabljajo. Voditi se mora tudi register živali, ki jih redijo, zapisati vsa zdravila in zdravljenja pri veterinarju. Vloge za pridobitev finančnih sredstev so zahtevne. Kmetje sami poskrbijo za vloge za pridobitev subvencij, za škropiva, popise in registre. Sogovornice administrativna dela v glavnem opravljajo z računalnikom in za to potrebujejo veliko znanja.

Za možnosti izobraževanja danes skrbijo Kmetijsko svetovalne službe pod okriljem Ministrstva za kmetijstvo v vseh večjih mestih po Sloveniji.

Večina cvenskih kmetic svoje potrebe prilagodi potrebam kmetije in družine. Skupna denarnica oziroma skupen denar, opozarja Barbič (2005, 233), ni idealna rešitev, saj onemogoča samostojno razpolaganje z delom dohodka, ki ga ustvari. Sogovornice so dejale:

»Oba veva za kaj se gre. Skupno denarnico imava. Laufa/deluje vredi. Lahko vzamem in grem kaj kupit.« Sogovornica (1). »Oba za finance, on mi pomaga. Se čutim finančno neodvisno. Vsak ima svoj denar. Lahko pa rečeva in dava skupaj in obnoviva. Skupaj se odločiva.« Sogovornica (2). »Skupaj plačujeva račune, skupna denarnica, finančno neodvisna oba.« Sogovornica (3). »Skupno imava denar.« Sogovornica (4). »Za dopust varčujem celo leto. Zbiram baker v posodo, tu v gostilni. Lani je bilo 700,00 EUR.« Sogovornica (5). »Sem neodvisna. Skupaj se odločava.« Sogovornica (8).

Sogovornice imajo skupen denar in skupne prihodke, a ne morejo samostojno razpolagati z delom dohodka. Sogovornice imajo svoj denar (dopolnilna dejavnost, pokojnina, zaposlitev), a pretežni del dohodka gre za potrebe kmetije.

Od kmetic se pričakuje, da bodo razumno izbrale ustrezno šolo, obliko zdravstvenega zavarovanja, shemo pokojninskega varčevanja, toda vse več kmetic tega pritiska ne zmore, ker ima za to premalo znanja, informacij, izobrazbe. Tako pride do razkola med zahtevano in realno možnostjo avtonomije (osebne kompetence kmetice).

3.3.7 Prosti čas cvenske kmetice

Prosti čas predstavlja vrednoto sodobne družbe, s katero lahko kmetica sama avtonomno razpolaga. Zanimalo me je, ali na prosti čas sogovornic vpliva kmetijska dejavnost in ali poslušajo radio, gledajo televizijo, berejo časopise, revije, knjige, ali se igrajo z otroki, udeležujejo verskih obredov, obiskujejo sorodnike, prijatelje, gredo v kino, gledališče, se ukvarjajo s športom, obiskujejo koncerte, prireditve in sogovornice so povedale:

»Imamo Kmetijski oglasnik, Kmečki glas, Kmetovalec, Vestnik, Svetovalec, zvečer beremo. Po televiziji gledava kakšen film. Vreme gledava vsak dan. Veselice ne, tu pa tam je kera. Mož gre vsak drugi dan s kolesom okrog Mote, nekje 3 km. Jaz grem z otroci vsaj enkrat na teden, če znese, k babici na obisk. Samo imava par mladih, ka/ki so kmetje, ka/ki se srečujemo na rojstnih dnevih, samo mi starejši. Za vsakega. Vsak pripravi doma za jesti in se družimo. Jaz nisem nikjer v društvu. Partner je bil v folklori, pel je pri oktetu. Zdaj občasno pomaga, na pogrebu. Redno ne more več na vaje, pa da bi hodil na revije. Če ma društvo veselico, se tu pa tam udeležim. Na sejem v Radgono gremo.« Sogovornica (1). *»Rada grem k Muri, k reki direktno, tam hodim, enkrat na štirinajst dni, s kolesom, pa tam grem potem peš. Voda me neverjetno pomirja, kliče mi - pomagaj mi. Sem v društvu Rešimo Muro. Gledam ciljno izbrani film, rada gledam Dnevnik Slovenije ena, Ljudje in zemlja, Dobro jutro. Časopis Nedeljski dnevnik, sem odjavila, nimam časa čitat. Knjige berem, zanimajo me psihološke, malo parapsihološke, ne samo tu smo, malo duhovne zadeve me zanimajo. Sejem, na radgonskega grem. Grem tudi v gledališče v Maribor, na novoletno predstavo že sedem let tradicionalno. V cerkev hodim občasno, pogrebi, poroke. K maši, nisem privrženec institucionalne cerkve,*

nisem nevernik. Mlajša hčera ne hodi k verouku. Pri prvih dveh otrocih sem ohranila tradicijo in sta hodila k verouku. Pri zadnji hčeri sva se dogovorila s partnerjem, da ne.» Sogovornica (2). »Po televiziji gledam poučne stvari, mož gleda Dnevnik. Naročeni smo na Slovenske novice. Ko imam čas, kaj preberem.« Sogovornica (3). »Gledava Dnevnik, Vreme, Ljudje in zemlja. Od sosede berem Nedeljski dnevnik in Zvezde so rojene.« Sogovornica (4). »Stare običaje obujam, dekliščine, ja televizija, radio poslušam, ko likam, časopis, knjige nič ne berem. Kino dvakrat na leto. Smo na radgorskem sejmu s tunko.« Sogovornica (5). »Ne hodiva v gledališče, kino, večinoma na veselice.« Sogovornica (6). »V nedeljo obvezno pogledava oddajo Ljudje in zemlja. Naročena sva na Nedeljski dnevnik.« Sogovornica (7).

Sogovornice (1, 2, 4 in 6) rade gledajo po televiziji Vreme, Dnevnik in oddajo Ljudje in zemlja. Sogovornice se ne združujejo v društva kmečkih žena in deklet, za aktivno politično življenje nimajo časa. Sogovornica (3) rada bere. Zanimalo me je tudi, če gredo sogovornice kaj na morje ali v hribe in koliko si vzamejo dnevno prostega časa. Sogovornice so povedale:

»Ko je dela manj, enkrat na leto gremo na morje pet dni. Po žetvi, pa pred ali po sejmu v Gornji Radgoni. Na Hrvaško gremo na morje. Mož rad gre na dopust. Ko je bila avtocesta, je rekel, da zdaj pa gremo na dopust. Prosti čas ja, mogoče ena ura. V nedeljo več. Zase frizer.« Sogovornica (1). »Kaj je to prosti čas? Mi lahko najprej razložite. Deset let ni bilo prostega časa, ne vem, kaj pomeni ta pojem. Ob šestih vstajanje, pa do desetih. Treba je nekaj oprati, skuhati, pojest, popucat/počistit. Dnevno ne obstaja prosti čas. Na morje smo šli, ja to smo. Pa smučat tri do štiri dni. Hčerka in partner gresta rada, jaz ne grem rada.« Sogovornica (2). Kolesarjenje, vsako leto morje za sedem dni, gremo v planine za praznike po tri, štiri dni. Prosti čas preživljam z družino in prijatelji. Rada grem sama v savno v Banovce.« Sogovornica (3). »Nimam prostega časa nič. Na dopust hodimo na Hrvaško, taki čas v Olimije ali Čatež, midva greva smučat za sebe, poleti prvič 10 dni dopusta, partner je rekel, da je 5 dni dovolj. 3 dni imamo tudi dovolj.« Sogovornica (5). »Ne, ne vzamem si čas zase.« Sogovornica (7).

Sogovornice prosti čas preživljajo ponavadi z družino in s prijatelji. Tradicionalno preživljanje prostega časa ni oživelo. Sogovornice se zavedajo, da je tradicija sestavni in nepogrešljivi del njene identitete. V zadnjih letih se tradicije oživljajo in so postale del lokalne turistične ponudbe, kar je ugotovil tudi avtor Puconja (2011). Sogovornice malo berejo, nimajo časa za

obisk veselic, lokalov in nimajo konjičkov, za javno udejstvovanje so omejene že po tradiciji. Na dopust gredo z družino velikokrat za kratek čas.

Društva sodijo med tradicionalne prostočasne dejavnosti na podeželju in kar 55,1 % kmetov in 45 % kmetic je včlanjenih v vsaj enega izmed društev (Barbič 2005). Zanimalo me je tudi, če sogovornice skrbijo za tradicijo in ali so vključene v katero društvo in sogovornice so dejale:

»Stare običaje, ja, barvamo pirhe. Za božič. Ko so še bili otroci šolarji. Cvenski čehi/fantje in deklina/deklela–ta večji so v tem društvu. Do poroke. Vzdržujejo običaje.« Sogovornica (1).
»Sem tradicionalist fejest/zelo, pomagam mladim v društvu. Kuham po tradiciji.« Sogovornica (2).
»Stari običaji preko društva. Aktivna sem v obrtni zbornici.« Sogovornica (3).
»Sva z možem v turističnem društvu. Tam imamo setev, koline, delamo tunko, kožuhanje po starem.« Sogovornica (4).
»Nisem v nobenem društvu. Partner je v Cvenarih.« Sogovornica (5).
»Ja, sem v turističnem društvu.« Sogovornica (7).

Sogovornice so vključene ali pomagajo občasno Turističnemu društvu Cven. Otroci pa so vključeni v Cvenskih čehih/fantih in deklinah/dekletih. Ugotovila sem, da je v društvu več sogovornic srednje generacije, z odraslimi otroki. Sogovornica (5), ki ima še predšolska otroka, ni vključena v nobeno društvo. Zaradi domačih obveznosti nima časa za druženje. Društva so velikokrat dostopna samo za kmete. Presenetilo me je, saj so sogovornice dejale, da niso vključene v noben aktiv kmečkih žena in da nimajo časa za druženje. V TD Cven sodelujejo le sogovornice skupaj s partnerjem. Zanimalo me je tudi, če se sogovornice politično udejavljajo in sogovornici, ki sta politično dejavni, sta povedali:

»Za Slovensko ljudsko stranko plačujeva članarino. Ne vem kak sva v to prišla, članarino dobiva in jo plačava.« Sogovornica (1).
»Neodvisni kandidat, liste Olge Karba, nisem v nobeni stranki. Občinska svetnica sem.« Sogovornica (2).

Večina kmetic je zadovoljna s svojim življenjem in se je sposobna prilagajati. Zanimalo me je, kako so s svojim življenjem zadovoljne moje sogovornice, ki so povedale:

»Zadovoljna sem, če bi bilo malo več prostega časa. Stresna so sezonska dela. Drugače sem zadovoljna.« Sogovornica (1). »Spremenila, ne ne nebi, ne vem, kaj bi lahko bilo drugače. Kmetije ne zapuščam. Jaz sem človek zemlje in narave. Ni denarja, da bi šla v neki beton.« Sogovornica (2). »Ne bi svetovala življenja na kmetiji, ker sem pristaš, delaj tisto, kaj te veseli. Ne bi se preselila v urbano okolje, v mesto. Za kmetijo sem se odločila zaradi moža.« Sogovornica (3). »Sem zadovoljna...ja. Lahko bi bilo še slabše. Se prilagajam.« Sogovornica (5).

Sogovornice so zadovoljne s svojim življenjem na družinski kmetiji. Nobena se ne bi preselila v mesto, saj imajo neposreden stik z naravo in ljudmi, njihovo kulturo, navadami, domačimi specialitetami, domačo pristno kuhinjo ter hišnimi deželnimi vini, žganjem, naravnimi domačimi sokovi in medom.

3.3.8 Pokojninsko in invalidsko ter zdravstveno zavarovanje cvenske kmetice

Kmet kot nosilec kmetije se zavaruje pokojninsko in invalidsko. Kmetica je lahko zavarovana po njem ali si plačuje lastno zavarovanje. Tiste, ki delajo izven kmetije in so zaposlene, so tam tudi zavarovane. Sogovornice so povedale, kje so zavarovane:

»Oba sva zavarovana na kmetiji. Oba enako plačujeva. Nekdaj so bili razredi, zdaj imava oba isto. Zavarovana sem kot gospodinja na kmetiji.« Sogovornica (1). »Delala sem skrajšani delovnik, do tretjega leta.« Sogovornica (2). »Sem še absolventka. Zaposlena v podjetju.« Sogovornica (5).»Plačujem si.« Sogovornica (7).

Sogovornici (1 in 7) si plačujeta lastno pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Ostale sogovornice so zaposlene izven kmetije in tam tudi zavarovane.

Sogovornica (2) je glede zavarovanja, še povedala:

»Ja zdravstveno, tu je bil zdaj ravno problem, jaz sem pokojninsko zavarovana v službi, seveda za polni delovni čas, zaj smo te ugotovili, ka/da bi jaz nekih šestintrideset evrov na mesec mogla plačevati še nekega dodatnega zdravstvenega, kaj do zaj sploh nisem vedela in

zdaj do mi baje poračunali za nazaj, za pet let nazaj, se je kar neka zakonodaja baje spremenila, to sem jaz zaj/zdaj prvič čula/slišala in, da bi naj, pač mi plačevali dodatno, vsi, ki imamo dopolnilno dejavnost in zaj/zdaj nas hočejo sterjat za pet let nazaj, sem pravla/dejala, ki ste pa zaj/zdaj bili, madonca, sen/sem sama tu jaz, sem davčni zavezanec za dopolnilno dejavnost, zaradi investicije, nepovratna sredstva, evropska in zaradi tega sem mogla iti v sistem davčnega zavezanca, da lahko davek, zaj/zdaj poračunavlem/poračunavam, seveda imam računovodkinjo, ki na vsake tri mesece te obrazce vlaga in vse, pa sem rekla halo, pa tega te nihče ne ve, te je rekla računovodkinja, da ona še tega nikjer ni čula/slišala, saj sem tudi na bankariji/banki rekla, ki ste pa do zaj/zdaj bili, saj pa jaz vam vsaki tri mesece nek obrazec vložim, pa te vi niste vidli/videli, ka/da jaz nimam gor totih/teh prispevkov, al' kaj.« Sogovornica (2).

Sogovornica (2) ima dopolnilno dejavnost in bi po zakonodaji morala dodatno plačevati še šestintrideset evrov zdravstvenega zavarovanja – poračunati bi morala še za pet let nazaj.

Zanimalo me je, če sogovornice koristijo porodniški in bolniški dopusta in sogovornice so povedale:

»Če zbolim, nesmim/ne smem, če pa, letos je hčerka prišla, ko sva imela gripo, iz Maribora, da je pomagala. Zdaj že imava zamenjavo. Porodniški dopust sem imela. Za vse. Pri četrtem je imel partner očetovski dopust 15 dni. Bolniško ne koristimo. Ne za otroke. Moreš biti mesec in pol v bolniški, sobote se ne štejejo, da spraviš ure enega meseca. Do zadnjega sem delala, ko sem bila noseča. Potem pa par dni in takoj delat.« Sogovornica (1). »Porod je meni naravna normalna stvar. Ni treba tabu temo delati. Če imaš še nekaj, potem greš delat te aktivnosti - pred tem in po tem. Na večjih kmetijah, kdo bo kmetico nadomeščal? Če zboli, kerj/kateri je imel v službi manj obveznosti, je ostal doma.« Sogovornica (2). »Porodniški dopust sem koristila, par mesecev. Nisem izkoristila celega, pomagal je dedek. Šla sem delat zaradi strank. Bolniške nimam.« Sogovornica (3). »Izkoristila sem mesec dni prej in eno leto sem si vzela pavze. To je bilo še preden sem imela gostilno prek. Bolniške ne uporabljam, delala sem do 8 meseca, ko sta bila stara 2 meseca, sem že delala nazaj.« Sogovornica (5). »Ko jaz nemrem/ne morem, pride sestra. Porodniško sem koristila, bolniške ne koristim.« Sogovornica (7).

Sogovornice so koristile porodniški in starševski dopust, vendar za njih to ni bil dopust - pravi dopust, saj so delali na kmetiji do poroda in takoj po porodu. Bolniškega dopusta sogovornice (1, 3, 5, 6 in 7) zaradi sebe ali nege družinskega člana_ice niso izrabile.

3.3.9 Starševstvo, vzgoja in varstvo otrok, skrb za starejše člane_ice cvenske kmetice

Na družinski kmetiji delovno silo predstavljajo družinski člani. Zanimalo me je, kdo skrbi za vzgojo in varstvo otrok, kdo jih zjutraj pelje v vrtec ali šolo in kdo gre na sestanke? Sogovornice so povedale:

»Prej sva bila predvsem doma. Jaz sem bila skozi doma zaradi otrok. Tak sva se odločila, da je dovolj otrok. V glasbeno šolo in na avtobus zjutraj otroke peljem jaz. Jaz hodim na sestanke v šolo.« Sogovornica (1). *»Partner ima prek šolo za hčerko. Med počitnicami babica in dedek. Smo relativno zadovoljni, avtobus jih prevaža sem pa tam, pa tudi z lastnimi prevozi, ker smo oddaljeni od Ljutomera, je to rahel problem, ker ga na vsako aktivnost moreš peljat, v glasbeno, sem, tja. Mala ta pianino, pa bobni, sin je igral kitaro, hčera pa flavto. Ja pa pevski zbor, pa ples, v šoli so plesali, otroški plesni krožek, na Cvenu, mlada folklor, to so mislim da bili vsi trije.« Sogovornica (2).* *»Vzgoja otroka je pol-pol.« Sogovornica (3).* *»Otroke peljem večinoma jaz, samo ko delam zjutraj, jih tašča pelje v vrtec na Cvenu, drugi otrok plača polovično. Na sestanke grem sama, otroke imam jaz vse prek. Grem po otroke ob 15.30. Včasih jih tašča vzame. Vrtec plačujem sama, ja je dovolj dolgo odprt. Partner želi pet otrok.« Sogovornica (5).* *»Vsi smo hodili v vrtec po otroka, še stari starši.« Sogovornica (7).* *»Stari starši so čuvali otroka. Varstva bi se lahko prilagodila.« Sogovornica (8).*

Sogovornice si želijo, da otroci končajo vsaj srednjo šolo in si tako pridobijo poklic, čeprav so mogoče namenjeni za naslednika_co kmetije. Sogovornica (5) je povedala, da si partner želi veliko otrok, da bo imel dovolj delovne sile. Tudi sogovornici (1 in 7) sta dejali, da so otroci

vključeni v delovna opravila na kmetiji, vključeni torej v svet odraslih. Sogovornica (1) je svojim otrokom svetovala: *»Naj najprej uresniči svoje želje, če ne bo službe, pa se naj preseli na kmetijo.«*

Zanimalo me je tudi, če sogovornicam ustreza običajen obratovalni čas javnih storitev (vrtci, pošte, upravne enote) in trgovin? Sogovornice so odgovorile:

»Pošta in trgovina sta dovolj dolgo odprta. Trgovina je do pol štirih odprta, pošta do šestih. Na občino gre mož, dovolj dolgo je odprta. Pa še eno soboto je odprta. Vrtec je odprt do pol štirih, je v redu. Samo dva tedna ni bilo vrtca na Cvenu. Potem so bili z nama doma. Pa na njivi med počitnicami.« Sogovornica (1). *»Organizirano varstvo, problem za tiste, ki nimajo starih staršev. Tu de/bo se šolski sistem moral spremeniti, kaj je z učitelji, priprave delajo doma, to ne bi smelo bit, učitelj mora bit sedem ur v šoli. Ampak, ko so počitnice, se morajo razdeliti in delati v šoli in imet varstvo otrok. Nimajo točno definirano, kaj morajo narediti, jih nihče ne kontrolira. Vrtec, za ekstreme, bi vzgojiteljice morale ta del dopolniti. Jaz sem imela težave, vrtec do pol štirih. Ob štirih bi radi šli domov, jaz delam do štirih, pa mam pol ure vožnje, tu so problemi, marsikje za marsikoga.« Sogovornica (2).* *»Mama je šla po otroka v vrtec. Če si zaposlen, ti ne znese do pol štirih.« Sogovornica (4).* *»Trgovine so odprte dovolj dolgo. Vrtec ne, varstvo v šoli bi morali imet duže/daljše.« Sogovornica (6).* *»Dovolj dolgo je vse na voljo.« Sogovornica (7).* *»Meni ni zneslo, da pridem po njiju v vrtec. Ko so v šoli, so že večji.« Sogovornica (8).*

Sogovornici (1 in 7), ki sta zaposleni na kmetiji, sta bili mnenja, da so pošta, upravna enota in vrtec dovolj dolgo odprti. Otroci so, ko pridejo iz organiziranega varstva izven kmetije, s sogovornicami na njivi. Sogovornice, ki so zaposlene izven doma, so imele težave priti v vrtec po otroka do 15.30 in z varstvom šolskih otrok med počitnicami.

Sogovornice sem vprašala tudi, če se na cvenskih kmetijah mladi še poročajo in želijo ostati na kmetiji? Sogovornice so odgovorile:

»Dečva/dekle ne žen/ženi se na baure/kmete, na baurih/kmetih se dela težko. Idi rajši v tovarno, v Muro. Ne kmeti nemo/ne bomo, bomo v tovarni. Čez nekaj let pa, če neš/ne boš se

v šoli vučio/učil, te pa boš v Muri delo/delal. Idi v mesto, tam de/bo boljše, je rekel dedek.« Sogovornica (2). »Zdi se ljudem manj potrebno se ženiti, živijo pač skup/skupaj, nekaj jih je takih, ko še sploh nimajo partnerk. To so krive delovne navade, nonstop delajo, pa tak nimajo kam it. Skoraj celi teden partnerja nisem videla. Prideva jaz ali on pozno domov. Midva se bova poročila 18. 8. 2018, ker je tak lep datum.« Sogovornica (5). »Mislim, da je dobro, da se mladi poročijo. Potli/potem bodo radi tu/tukaj ostali.« Sogovornica (7). »Naj se sam odloči.« Sogovornica (8).

Sogovornica (2) je mnenja, da se stališča glede poroke spreminjajo. Sogovornica (5) meni, da poroka ni potrebna, čeprav se bo sama poročila v letu 2018. Ostale sogovornice menijo, da je poroka potrebna, prepuščajo pa odločitev mladim.

Problem usklajevanja je tudi skrb za starejše in pomoči potrebne člane_ice kmetije. Skrb zanje prevzame kmetica, ki želi dobro dostopnost do kakovostnih storitev dolgotrajne oskrbe, ki jih bo razbremenila. Tudi skrbstvena vloga moških se more povečati. Zanimalo me je, kdo skrbi za starejše, ki potrebujejo dnevno oskrbo (živijo v specializiranih institucijah, imajo plačano pomoč na domu, oskrbo s strani družine)? Sogovornice so odgovorile:

»Taščo smo imeli doma. Za jest smo ji dali zjutraj in zvečer. Nazmes/med pa so otroci pogledali.« Sogovornica (1). »Dedek je bil doma. Kdo je imel čas, ga je pogledal. Drugače sem skrbela zanj jaz.« Sogovornica (3). »Mama je bila do konca doma. Želela je bit doma.« Sogovornica (4). »Tašča je skrbela za bolna babico in dedka. Doma sta bila.« Sogovornica (5). »Mi nismo imeli še te skrbi.«(6) »Doma skrbim za taščo.« Sogovornica (8).

Sogovornice (1, 2, 3, 4, 6 in 8) so povedale, da same skrbijo za starejše člane_ice na kmetiji. Sogovornica (5) živi v večgeneracijski družini, zato je skrb za starejše prevzela tašča, ki pa je tudi zaposlena izven kmetije, tako da je to zanjo dodatna obremenitev.

3.3.10 Kakovost življenja cvenske kmetice

Zdravje je eden najpomembnejših kazalcev kakovostnega življenja kmetic. Iz odgovorov cvenskih kmeticah sklepam, da nimajo posebne bolezenske simptomatike in da zahteve usklajevanja poklicnega in družinskega življenja še zmorejo uskladiti tako, da ne zbolijo. Večina cvenskih kmetic izpostavi kot prioriteto delo, za tem pa vzgojo in skrb za otroke ter pomoči potrebne članice kmetije. Partnerja na cvenski kmetiji si sicer dela še ne delita enakomerno, gre pa že za drugo dimenzijo skupnega življenja, saj *»partner pogosto »vskoči« na pomoč, kaj skuha...« Sogovornica (1)*. Prav tako večinoma sodelujeta skupaj v procesih odločanja o kmetijskem gospodarstvu in vzgoji otrok.

Cvenske kmetice so v večini primerov zaposlene izven kmetije ali imajo dopolnilno dejavnost, ki jim omogoča lasten prihodek. Še vedno pa vse svoje potrebe prilagajajo potrebam kmetijskega gospodarstva. Sogovornice si prizadevajo, da ne bi bile razpete med delom na kmetiji in delom v gospodinjstvu. Skrbijo še za otroke in starejše ter so zelo obremenjene, saj poleg zaposlitve izven kmetije in dodatne dopolnilne dejavnosti, opravijo še vsa dela na kmetiji in v gospodinjstvu.

Cvenska kmetica je, po pridobljenih podatkih, slabo socialno vključena v lokalna društva, zaradi pomanjkanja prostega časa preprosto ne zmore dodatnih obremenitev. Prav tako niso vključene v politično sfero.

Ker so slabo vpete v družbo, so v glavnem socialno izključene in nevidne.

Kmetice na cvenski kmetiji nimajo najete delovne pomoči, saj se jim ekonomsko ne izide ob plačilu vseh prispevkov. Poslužujejo se le medsosedske pomoči. Ne poslužujejo se občasne pomoči gospodinjstvu preko ODD z nakupom vrednotnice.

Kmetice so vedno bolj izpostavljene omejitvam na trgu dela, potrošniškemu medijskemu trgu in oblikam nadzora, zato pa potrebujejo novo znanje, ustrezne informacije, ustrezen dohodek in predvsem čas za stalno iznajdljivost in inovativnost.

4. Praksa usklajevanje poklicnega in družinskega življenja cvenskih kmetic

Družinsko kmetijo na Cvenu, na kateri delajo družinski člani_ice se še vedno upravlja kot posamezno gospodarstvo, kjer je kmet_ica gospodar_ica tudi lastnik_ca. Obseg kmetije se povečuje, obdeluje se vedno več zemlje (lastne ali v najemu). Velike kmetije so vedno bolj specializirane, imajo sodobne velike stroje in kmetijsko mehanizacijo. Glede na to, da jih sogovornice težko obvladajo, delo za kmetijsko gospodarstvo s stroji opravljajo kmetje. Tudi za nakup mehanizacije se odločijo sami. V vseh ostalih primerih se partnerja o pomembnih zadevah odločata in dogovarjata skupaj, čeprav pa se velikokrat na koncu odloči partner.

Za lastno porabo na Cvenu ne pridelajo več vse hrane doma. Sogovornice nimajo dovolj časa za delo v vrtu, ker so zaposlene izven kmetije ali imajo dopolnilno dejavnost. To pomeni za moje sogovornice veliko obremenitev in dvojno zaposlitev. Večini sogovornic pa omogoča zaposlitev izven kmetije dodaten zaslužek in samopotrditvev. Moje sogovornice tudi ne razpolagajo samostojno z delom njihovega dohodka, saj je denar skupen in gre za potrebe družinske kmetije. Sogovornicam tudi manjka samozavesti, zdi se jim, da pomembnih odločitev niso sposobne uresničiti.

Na cvenskih družinskih kmetijah delajo samo družinski člani_ice kmetije, ne poslužujejo se najete delovne sile (ugotavljam iz intervjujev). Pomagajo jim le sorodniki ali sosedje, ki so člani_ice Društva za medsosedsko pomoč (strojnega krožka).

Zaradi pomanjkanja delovne sile so intervjuvane sogovornice aktivne vzdrževane članice na cvenski kmetiji, prezaposlene in preobremenjene z delom na kmetiji in vodenjem gospodinjstva. Dolg delovni dan opozarja na veliko delovno obremenjenost mojih sogovornic in tudi na pomanjkanje prostega časa. Sogovornice si ne vzamejo časa zase. Njihovo delo in

prosti čas nista ločena. Nekaj prostega časa si vzamejo v nedeljo, ko delajo v povprečju štiri ure na dan.

Glede na to, da subvencijo pridobijo glede na površine njiv, ki jih kmečke družine obdelujejo, se manjše cvenske kmetije bojijo za svoj obstoj; po mnenju sogovornice (2) »se ne gleda vsebinsko, ampak se gleda le količinsko na družinsko kmetijo« (koliko hektarjev njiv obdeluješ), ko želiš pridobiti subvencijo. Vedno več kmetov_ic išče rešitev v samozaposlovanju - v malem podjetništvu, kjer so vsaj relativno gospodarji svojega dela in zaslužka ter se lahko v polni meri samorealizirajo.

Ugotovila sem (iz pripovedi sogovornic), da ima večina cvenskih kmetij zagotovljenega naslednika_co. Moje sogovornice dopuščajo, da se otroci sami odločijo, za kaj se bodo izšolali in ali bodo ostali na kmetiji. Hčerke ne sodelujejo veliko pri odločanju in delu na kmetiji, kar lahko povečuje verjetnost, da se mlada dekleta ne bodo več odločale za delo in življenje na kmetiji. Verjetno bo to tudi v prihodnosti na Cvenu vplivalo na prisotnost žensk na družinski kmetiji.

Na kmečko delo vplivata vreme in letni čas. Največ dela je pomladi in jeseni. Moje sogovornice še vedno opravijo vse družinsko delo, po opravljenih poklicnih obveznostih izven kmetije. Samoumevno pomagajo tudi pri delu na njivi, v vinogradu in skrbijo za živino. Otroci jim pri opravilih pomagajo že od malih nog. Delitev dela je stvar dogovora na kmetiji, a še vedno tradicionalno prinaša ugodnosti kmetu. Sogovornicam ustreza obstoječa delitev dela, ki je nekako samoumevna. Iz intervjujev sem ugotovila, da ima kmet nadzor nad moškimi delovnimi močmi, kmetica pa nad ženskimi.

Pri mojih sogovornicah se izobrazba viša, kar pomeni, da bo v prihodnosti kmetijska dejavnost bolj intenzivna in usmerjena in bo hitreje napredovala. Sogovornice administrativna dela opravljajo z računalnikom. Od sogovornic se pričakuje, da bodo razumno izbrale ustrezno šolo, obliko zdravstvenega zavarovanja in shemo pokojninskega varčevanja. Moje sogovornice ta pritisk težko zmorejo, ker imajo za to premalo znanja in informacij. Po poroki na kmetijo niso opustile svojega poklica. Hiter tempo življenja jim ne

omogoča, da bi si privoščile več časa zase. Sogovornice so zadovoljne s svojim življenjem, saj imajo neposreden stik z naravo in ljudmi, kulturo in pristno domačo kuhinjo.

Pokazalo se je, da so sogovornice tiste, ki koristijo porodniški dopust, ne pa njihovi partnerji. Prav tako moje sogovornice nudijo domačo oskrbo starejšim članom_icam družine. Sogovornice ne koristijo dneve odsotnosti z dela zaradi nege družinskega člana_ice, ker se jim ekonomsko ne splača.

5. Sklepne ugotovitve in predlogi

V nalogi sem preučevala kmečke družine, ki svoj glavni vir dohodkov pridobivajo primarno iz kmetijstva, delno pa iz dopolnilnih dejavnosti v naselju Cven ali zaposlitve izven družinske kmetije in imajo otroke. Na osnovi odgovorov sogovornic ugotavljam, da bi lahko na državni ravni usklajevanje poklicnega in družinskega življenja kmečkih staršev uredili z ustrezno družinsko politiko, olajšavami, nižjimi davki in prispevnimi stopnjami, reorganiziranjem delovnega procesa kmečkih družin, promoviranjem usklajevanja poklicnega in družinskega kmečkega življenja, izobraževanjem o potrebi po enakopravnosti spolov v kmečkem delu in družini, promocijo poslovno uspešnih družinskih kmetij, obveščanjem kmetič o projektih EU, ki zadevajo družino in delo.

Kmetijsko gospodarstvo na Cvenu še vedno upravlja posameznik_ca in je družinsko vodeno, delo pa opravljajo le družinski člani_ce. Le redko najamejo pomoč, največ se poslužujejo medsosedske pomoči. Manjše cvenske kmetije se poslužujejo pri večjih opravilih na kmetiji pomoči strojnega krožka preko Društva za medsosedsko pomoč. Člani društva so večji kmetje s strojno mehanizacijo, ki po naročilu opravijo dela na njivi, travniku in v vinogradu - hitreje in cenovno ugodneje. Manjše družinske kmetije ne morejo pridobiti nepovratnih finančnih subvencij, ker obdelujejo premalo hektarjev njiv. Sogovornica (2) je predlagala, da se na prijave za pridobitev subvencije, začne gledati »vsebinsko« in ne količinsko.

Na ravni kmetijskega gospodarstva bi lahko pripomogli tudi k lažjemu usklajevanju poklicnega in družinskega življenja kmečkih staršev z uvajanjem družini prijaznih politik in programov, uravnoteženostjo plačanega kmečkega dela in neplačanega družinskega dela,

rekonceptualizacijo dela in družine, ki upošteva uravnoteženje življenja kmetov_ic in doprinaša k uspešnosti družinske kmetije, z upoštevanjem potreb vseh članov_ic kmetije, spodbujanjem pozitivnih sprememb in kulture, promocijo kmetic na Cvenu, promocijo novega očetovstva in uvedbo certifikata Družini prijazna kmetija, ob upoštevanju posebne socialne skupine in potreb kmetic.

Kmetijska gospodarstva, kjer je nasledstvo zagotovljeno, in je mladi prevzemnik_ca tudi dejanski gospodar_ica, delujejo bolj inovativno in prodorno (sogovornice (1 in 5)).

Navidezno rigidna struktura razdeljenih nalog po spolu in generacijah omogoča kmetu, da v sodelovanju z izbranimi družinskimi člani_cami sprejme tudi bolj tvegane odločitve. V tem smislu se potrjujejo ugotovitve, da so družinske kmetije, ki so prejemnice sredstev iz ukrepov zgodnjega upokojevanja kmetovalcev in pomoči mladim prevzemnikom_cam kmetij, bolj prožne in zatorej tudi uspešnejše. V večini primerov so to družinske kmetije, kjer starejši gospodarji_ice povsem zaupajo mlajšim in jim prepuščajo odločanje o bodočnosti razvoja kmetije (sogovornica (5)).

Življenjski poteki kmetice so postali vse bolj odvisni od njenih osebnih odločitev, kar povečuje različnost individualnih življenjskih načrtov, pa tudi nova tveganja, ki ji niso znana (ni vzorca staršev pri večini sogovornic). Cvenske kmetice si prizadevajo za popolno predanost in zavzetost na poklicnem in družinskem področju. Kmetov prispevek (to je, prispevek moških) k neplačanemu delu je še vedno njegova izbira oziroma je bolj pomoč cvenski kmetici, kot enaka participacija. Enakost spolov v kmečki družini pa pomeni, da kmet_ica skupaj sprejemata odločitve, delita si delo in skrb ter vzgojo za otroke. Ugotovila sem (iz pogovorov s sogovornicami), da so si pridobili mlajši kmetje skozi socializacijo prepričanje o družbeni vlogi, ki tradicionalno določa, da kmet ne sodeluje pri opravljanju družinskega dela.

Sogovornice, ki imajo skrbno razporejeno delo med družinskimi člani_cami, so ugotovljeno bolj inovativne in nadgrajujejo dejavnosti na kmetiji. Vsaka plačana dejavnost, ki jo kmetica opravlja, je takoj pozitivno vrednotena med drugimi družinskimi člani_cami. Manj cenjena gospodinjska neplačana dela, ki so v domeni kmetic (ali starejših članic družine), so komaj

višje ovrednotena, ko postanejo domena dela vseh družinskih članov_ic (primer sogovornice (2)).

Kmetice lahko opravljajo delo na družinski kmetiji kot samozaposlene osebe. Tradicionalno cvenske kmetice še vedno opravljajo vsa gospodinjska dela ter dela v bližini doma, kmetje pa so zadolženi za delo z mehanizacijo zunaj doma. Delo na področju kmetijstva postaja vedno zahtevnejše, saj stopajo v ospredje druge dejavnosti in tako prevzema značilnosti podjetništva, ki zahteva prilagajanje spremembam, uvajanje novih tehnologij, vrednotenje dosežkov svojega dela, pridobivanje dodatnih sredstev, iskanje tržnih priložnosti, prodajo pridelkov in izdelkov, iskanje možnosti za dopolnilne dejavnosti itd. Na primer, turizem na kmetijah, ki v okviru družinskih kmetij vključuje nudenje blaga in storitev na podeželju, je posel z nizko stopnjo tveganja, po drugi strani pa ustvarja delovna mesta, omogoča povezovanje družinskih obveznosti z delom ter spodbuja kmečko prebivalstvo, da ostane na podeželju.

Ugotovila sem tudi, da sta priseljevanje nekmečkega prebivalstva na podeželje in ekološka gibanja (ranljivost naravnega okolja in potreba po njegovem varovanju) pričela sooblikovati odločitve glede dela - kmetovanja in koriščenja prostega časa. Avtorica Barbič (1995) je ugotovila, da bo samo celovit pristop k razvoju podeželskih območij zagotavljal vzdrževanje ravnotežja med ohranjanjem narave in gospodarskim kmetijskim razvojem, ravnotežja, ki nikoli ni dokončno, temveč se nenehno spreminja. Ko se namreč pojavijo kakovostne spremembe, se jim drugi družbeni podsistemi prilagodijo in s tem ustrezno spremenijo. Seveda pa morajo vse spremembe temeljiti na načelu trajnosti oziroma vzdržnosti, kar človeštvu zagotavlja dolgoročen obstoj. V prihodnje bo potrebno urediti in povezati tri družbene podsisteme na Cvenu: naravo, kmetijska gospodarstva in lokalno prebivalstvo.

V pripovedih cvenskih kmetic sem zaznala perspektivo umeščeno v okvirje konceptov in vrednot, ki izražajo in utrjujejo dominantno pozicijo kmeta znotraj kulture. Cvenske kmetice so razpete med poklicem in družino, kar pa neredko (lahko) povzroča preobremenjenost, razdvojenost, občutek krivde, prisilo izbire in dvojno obremenitev. Cvenske kmetice so dvojno obremenjene: večina sogovornic po delu izven družinske kmetije opravi še vso družinsko delo in delo za dopolnilno dejavnost. Delo izven kmetije jim omogoča dodaten

zaslužek in ekonomsko neodvisnost. K ekonomski neodvisnosti kmetic so v naselju Cven po mojih ugotovitvah, pripomogle dopolnilne dejavnosti, kot so predelava, prodaja, turizem na kmetiji, domača obrt, pridobivanje energije iz obnovljivih virov, storitve, izobraževanje, ribogojstvo in aranžiranje rož.

Uspešno usklajevanje delovnega in družinskega življenja je povezano s preseganjem stereotipov, vezanih na organizacijo dela in spolne vloge. K usklajevanju dela in starševstva bo pripomoglo učinkovito delo, ki upošteva potrebe članov_ic kmetije in presega kulturno dominacijo plačanega dela nad vsem drugimi oblikami dela; to bo imelo za posledico tudi večjo kakovost delovnega življenja in pa oblikovanje takšnih vlog spolov, ki bodo omogočile enakopravnejšo delitev starševskih in drugih obveznosti.

Kmetice se morajo v lokalni javnosti še bolj potruditi, da jih obravnavajo resno. Pogosto so izključene iz javnega in političnega življenja, saj nimajo dovolj časa za participacijo v javni sferi. Sogovornice najbolj skrbi negotova ekonomska situacija kmetijske pridelave in slab plačilni red, saj ni takojšnjega plačila. Cene gnojil, semen in sredstev proti škodljivcem se višajo, cene kmetijskim proizvodom pa padajo. Vpliv vremena na kmetijsko pridelavo je odločilen: neurje, toča, suša, mraz, poplave jim lahko uničijo celoten pridelek.

Cvenske kmetice imajo z vključitvijo v TD Cven ali aktiv kmečkih žena možnost, da svoje življenje oblikujejo, ne da bi se morale odločati med tradicijo in inovacijami, ampak lahko oboje med seboj povežejo. Ob tem je zelo pomembna zmožnost pravilnega odločanja kmetice, saj se mora – pogosto postavljena v zelo negotov položaj - dnevno odločati med številnimi priložnostmi in za odločitve sprejemati odgovornost. Sogovornice so dejale, da se ne vključujejo v društva, ker imajo preveč dela na kmetiji. Kratek prosti čas, ki si ga lahko vzamejo, preživijo z družino ali s prijatelji. Dolg delovnik, ki je tudi zvečer, v soboto in nedeljo, je po mnenju sogovornic, sprejemljiv.

Cvenska kmečka družina se je spremenila. Na kmetiji sta še samo dve generaciji – generacija staršev in otrok. Tiste kmečke družine, ki imajo pomoč starejše generacije, hitreje napredujejo in se lažje odločijo za nove investicije. Večgeneracijske družine, ki jih na Cvenu ni več veliko in na kmetiji bivajo v ločenih gospodinjstvih, prav tako kažejo večji razvojni

potencial (sogovornici (5 in 7)). Tudi cvenske kmečke družine se prilagajajo modernim družinskim vzorcem, za katere je značilno več svobode v partnerskih odnosih in izpodirvanje starih vlog in prisile.

Danes se spopadamo z nizko rodnostjo po eni in staranjem prebivalstva po drugi strani, zato je še toliko bolj pomembno uskladiti poklicno in družinsko življenje, vzpostaviti cenovno ugodnejše, kakovostnejše in dostopnejše otroško varstvo ter zagotoviti storitve, ki ustrezajo potrebam starejših in invalidnih oseb po oskrbi.

Običajen delovni čas javnih storitev – pošte, upravne enote in trgovin je dovolj dolg za potrebe kmečkih družin na Cvenu. Največ težav pa imajo moje sogovornice z odpiralnim časom vrtcev, ki za njihove potrebe niso dovolj dolgo odprti. Sogovornice so izrazile nestrinjanje s tem, da med šolskimi počitnicami ni organiziranega varstva za otroke in da se tudi v tem času vrtec na Cvenu za dva tedna zapre. Posebnih programov in storitev varstva otrok, prilagojenih različnim potrebam staršev in otrok na Cvenu, ni. Kmečke poklicne in družinske obveznosti namreč niso zasebni, individualni problemi ali problemi kmetic - so družbeni problemi in njihovo reševanje ne sme biti prepuščeno individualnim gospodinjstvom oziroma kmeticam.

Z usklajevanjem poklicnega in družinskega življenja kmetic se spodbuja bolj enakopravna delitev domačega, neplačanega dela med spoloma, ob upoštevanju osebnih, poklicnih in družinskih potreb. Programi in ukrepi usklajevanja poklicnega in družinskega življenja kmetic morajo biti zato oblikovani tako, da zagotavljajo enake možnosti obema staršema in ju spodbujajo k enaki odgovornosti pri skrbi za dom in družino. Predvsem pa želi cvenska kmetica ločiti delo in prosti čas, se vključiti v procese odločanja in vodenja kmetije, biti ekonomsko neodvisna, sodelovati pri delitvi kapitala in se dogovoriti glede tradicionalne delitve dela glede na spol (po mnenju sogovornic). Pomembno je, da imajo kmetice na voljo več možnosti za delovanje in razvoj, med katerimi bodo lahko izbrale sebi najbolj primerne. Sogovornice bodo v prihodnje potrebovale tudi pomoč pri izobraževanju, da dosežejo višjo raven znanja, več ustvarjalnosti in inovativnosti.

Kmetice torej usklajujejo čas, ki je namenjen delu na kmetiji s časom, ki ga posvečajo skrbi za družino, otroke in pomoči potrebne družinske člane_ice. V pomoč pri usklajevanju so kmeticam lahko ukrepi in politike, ki so oblikovani tako, da zagotavljajo enake možnosti obema staršema in ju spodbujajo k enaki odgovornosti pri skrbi za dom in družino.

Uspešnost pri pridelovanju hrane in zadovoljevanje življenjskih potreb kmetic je odvisna torej tudi od njihovega znanja in usposobljenosti. Obenem pa izobraženost in ozaveščenost vplivata na vzdrževanje naravnega ravnovesja, ohranjanje tradicije in varovanje kulturne dediščine. Izobrazbena struktura kmetic se sicer izboljšuje - mlajša kot je generacija, višjo stopnjo izobrazbe dosega. Za možnosti izobraževanja kmetic danes skrbijo Kmetijsko svetovalne službe pod okriljem Ministrstva za kmetijstvo v vseh večjih mestih po Sloveniji. Gre predvsem za svetovanja glede novih načinov pridelave, turistične ponudbe, financ, seminarjev za pridobivanje novih možnosti širjenja ponudbe in proizvodnje na podeželju.

Kmetice, ki imajo status pomagajočega družinskega člana, ne prejemajo plačila za svoje delo, vendar pa pomembno prispevajo k blaginji kmetijskega gospodarstva. Večina cvenskih kmetic v mojem vzorcu si plačuje prispevek za zdravstveno, pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Prav tako sem ugotovila, da so v mojem vzorcu cvenske kmetice zdrave in nimajo večjih poškodb pri kmečkih opravilih. Mnoge kmetice dejansko nikoli niso bile aktivne na trgu dela, torej niso registrirane kot brezposelne osebe ali vključene v statistiko o brezposelnosti. Cvenskim kmeticam je težko, če niso bile z delom na kmetiji seznanjene še pred poroko.

Potrebno je ustvariti pogoje za spodbujanje dejanske enake udeležbe obeh spolov pri delitvi poklicnih in družinskih obveznosti na družinski kmetiji. Počasne spremembe pri spolni delitvi skrbi za otroke je mogoče pripisati tudi prepričanjem samih žensk o njihovi vlogi, o nenadomestljivosti kot mater - samo one naj bi bile primerne za izvajanje nekaterih skrbstvenih nalog. Zato se mora v prihodnje še več pozornosti nameniti ukrepom, namenjenim odpravljanju stereotipov in kulturnih ovir, ki določajo vloge spolov v družbi in kmečki družini.

Danes se tudi cvenski kmečki otroci lahko sami odločijo o poklicu, ki ga bodo opravljali v svojem življenju. Pridobijo si lahko izobrazbo in opravljajo svoj poklic, ki ni nujno povezan s kmetijsko dejavnostjo (po mnenju sogovornic). Že od malega so vključeni v lažja opravila na kmetiji, kjer se poudarja pomen dela in delovnih navad. Kmete je potrebno spodbujati pri vzgoji in skrbi za otroke in pomoči potrebne člane_ice in k večji izrabi starševskega in očetovskega dopusta. Urejena plačana materinski in očetovski dopust ter starševski dopust morata biti kot individualni in neprenosljivi pravici. Ustrezna mora biti tudi politika države na področju preživnin za otroke, ki krepi odgovorno in kakovostno starševstvo. Pomembno je tudi ustrezno sprejemanje zakonskih in drugih ukrepov – družinske in socialne politike, politike v zvezi z otroškim varstvom, dolgotrajna oskrba starejših ter drugih odvisnih družinskih članov_ic in dejavnosti za odpravljanje stereotipov. Potrebna je urejenost zakonodaje v zvezi z nadomestilom dohodka za odsotnost z dela kmetici zaradi bolezni. Do slednjega pa so sogovornice upravičene le v primeru, ko bolezen traja več kot 30 delovnih dni ali pa če zboli njihov otrok. Torej, če zbolijo same, si morajo prvih 30 delovnih dni bolniškega staža same plačati prispevke in ne prejemajo nadomestila za začasno zadržanost od dela.

Sodobna kmečka zakonska partnerja imata danes več individualne svobode in različnih interesov, pa kljub temu lahko intenzivno preživljata skupni prosti čas ter ohranjata poglobljene čustvene odnose. Ugotovila sem, da so cvenske kmetice več kot le zaposlene, imajo interese in odgovornosti tudi zunaj poklicnega življenja. Cvenske kmetice so danes izobražene, moderne podjetnice s profesionalno razvitim gospodarskim poslovanjem, ki neodvisno od svojega partnerja vodijo svoj posel. So mobilne, vozijo avtomobile in traktorje. Uporabljajo računalnike in mobilne telefone. Socialne stike navezujejo v društvih (če imajo čas), v katerih združujejo skupne stanovske interese in si oblikujejo svojo družbeno identiteto (sogovornice srednje generacije). Cvenske kmetice prepoznamo po primernih finančnih virih, bivalnih in delovnih razmerah, zaposlitvi, zdravju in izobrazbi. Hiše so prostorne, urejene in opremljene z gospodinjskimi aparati: pomivalnim strojem, sušilnim strojem, pralnim strojem in mikrovalovno pečico. Urejeno imajo centralno kurjavo, vodovod in električno. Tudi televizija in računalnik ne manjkata. Cvenske kmetice so sodobno oblečene, urejene, nosijo frizure, ne hodijo pa k kozmetičarki. Poskrbijo za svojo zunanost in jo prilagodijo sodobnim trendom, večina se jih odpravi na kratek dopust. Verskih obredov se

udeležujejo po lastnih željah. Kmetice težave in življenjske okoliščine doživljajo na lasten način ter jih tudi sooblikujejo. Zato morajo programi dobrih praks prepoznati celovitost kariere kmetic, njihovih vlog v družinskem življenju in njihovih skupnostih, njihove potrebe in interese.

Po mnenju sogovornic, ima delo cvenske kmetice danes značilnosti podjetništva: prilagajanje spremembam, uvajanje novih tehnologij, vrednotenje dosežkov svojega dela, pridobivanje dodatnih sredstev, iskanje tržnih priložnosti, prodaja pridelkov in izdelkov ter iskanje možnosti za dopolnilne dejavnosti. Ponudbo v naselju Cven bi lahko izboljšali – po mnenju sogovornic in lastnem opažanju - z vožnjo turistov z vlakcem in s kočijo, organizirano dejavnostjo za otroke in varovanjem otrok, z fitnes studiom, raznovrstnimi drobnimi popravili, s kmetijo odprtih vrat, z sušenjem sadja, nabiranjem suhljadi, privezi, oskrbo in rejo konjev, izposojajo športne opreme, prostorom za piknike in taborjenje, prodajo na tržnici, gostinstvom (ni izvajanja glasbe v živo med vikendom), prodajo na domu, z izdelki umetne in domače obrti, z pridelavo sadnega kisa, organsko pridelavo žit, sadja, dišavnic in vrtnin, pakiranjem kmetijskih proizvodov, sušenjem mesa, žganjekuho, pripravo marmelade, nabiranjem sadja, s prenočišči z zajtrkom, s turističnimi apartmaji, vodenjem krajših izletov, peko kruha in peciva in pripravo domačih jedi. Pod okriljem TD Cven, bi lahko predstavile cvenske kmetice menije z zdravo, na kmetiji pridelano hrano, zaščito živali in prijazno rejo. Kmetija je lahko tudi prostor za zelo uspešno združevanje kulture in doživljajske gastronomije: doživetje narave z vsemi čutili, masažnim centrom, prostorom za izobraževanje o modernih vrtovih, predelavo zelišč, pridelavo različnih olj, pridelavo naravnih slaščic in sladoleda, prodajo na domu.

Danes se veliko govori o grozdenju oziroma mreženju, ki pomaga družinski kmetiji prodreti na globalni trg in postati razpoznavna. Turistična dejavnost bo uspešna, če se bo integrirala v mrežo na vseh ravneh, od nacionalne do regionalne ravni, in bo sodelovala z drugimi organizacijami v tej mreži.

Kmetice potrebujejo kakovostno znanje o novostih na področju kmetijstva, tehnoloških postopkih in zakonodaji. Le tako se bodo lahko strokovne in poslovno odločale. Ustrezna raven pismenosti kmetic je potrebna tudi v vsakdanjem življenju (branje, pisanje, raba

računalnika). Ta zagotavlja večjo uspešnost, blaginjo in boljšo kakovost življenja z ohranjanjem kmečkega naravnega okolja. Promovirati je potrebno tudi poslovno uspešne kmetije, v katerih si partnerja enakopravno delita poklicno in družinsko delo.

Še vedno pa cvenske kmetice ne vplivajo dovolj na svoje življenje, se ne udeležujejo v politiki in ne preživljajo dejavno svoj prosti čas. Morale bi se vključiti v politično življenje, da bodo njihove besede slišne tam, kjer se o njihovih pogojih odloča. Stereotip o vlogi kmetice v družini in partnerstvu bi bilo potrebno odpraviti in enakovrednejše deliti skrbstveno, gospodinjstvo in emocionalno delo. Kmeticam je - ne glede na zaposlitveni status - dodeljena še vedno večina družinskega dela. Neplačano družinsko delo v kmečki družini bi bilo potrebno ovrednotiti, da bi postalo ekonomska kategorija, razdeljena enakopravno med partnerjema.

Spodbujena z obstoječimi spoznanji o neenakopravni porazdelitvi družinskega dela ter starševskih in skrbstvenih obveznosti med partnerjema, sem z lastno raziskavo želela prispevati k doseganju lažjega in uspešnega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja kmetic iz naselja Cven ter k odpravi obstoječih stereotipov o vlogah žensk in moških.

6. Seznam literature

1. Barbič, Ana. 1991. *Kmečka družina-socialna sestavina družinske kmetije*. Ljubljana: Družba za razvoj podeželja: 20, 47—64.
2. --- 2000. Kmetica in kmečka družina v tranziciji. *Družboslovne razprave* 16 (34—35): 97—125.
3. --- 2003. Samoobladanje kmečkega sloja v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo* 5: 209—217.
4. --- 2005. *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: FDV: 76—77, 85, 206—207, 212—227, 233, 267, 275—280, 293—294.
5. Biernacki, Patrick in Dan Waldorf. 1981. Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling. *Sociological Methods & Research* 10: 141.
6. Brečko, Barbara Neža. 2005. Istospolno usmerjeni: metodologija raziskovanja skritih populacij. *Družboslovne razprave* 21 (49—50): 107—118.

7. Černič Istenič, Majda. 2000. Razlike v kakovosti življenja žensk glede na vir dohodka – iz kmetijstva ali iz nekmetijskih dejavnosti. *Zbornik. Biotehniška fakulteta* 75 (1): 7–17, 43.
8. --- 2002. *Predlog nacionalnega načrta za vključevanje žensk v razvoj podeželja*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta.
9. --- 2014. *Do rural development programmes promote gender equality on farms? The case of Slovenia*. Dostopno prek:
https://www.researchgate.net/publication/271669796_Do_rural_development_programmes_promote_gender_equality_on_farms_The_case_of_Slovenia (6. marec 2016).
10. Černigoj Sadar, Nevenka. 2000. Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. *Družboslovne razprave* 16 (34–35): 31–52.
11. Černigoj Sadar, Nevenka in Aleksandra Kanjuo Mrčela. 2005. *Starši med delom in družino*. Dostopno prek: http://www.adp.fdv.uni-lj.si/podatki/starsi04/starsi04_porocilo.pdf (6. junij 2016).
12. Černigoj Sadar, Nevenka, Petra Hartman, Nina Konavec, Aleš Kranjc Kušlan in Maja Skorupan. 2015. *Usklajevanje zasebnega in poklicnega življenja v praksi*. Dostopno prek: <http://www.certifikatdpp.si/wp-content/uploads/2015/08/EKVILIB-Institut-Izkusnje-z-izvajanjem-projekta-certifikat-druzini-prijazno-podjetje-v-SLO-A4-2015-Low.pdf>
13. Destovnik, Irena. 2000. *Moč šibkih: Ženske v času kmečkega gospodarjenja*. Celovec: Založba Drava.
14. Evropska fundacija za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer. 2012. *Peta raziskava o delovnih pogojih*. Dostopno prek:
<https://eurofond.europa.eu/pubdocs/2011/821/sl/1/EF11821SL.pdf> (7. maj 2016).
15. Ferlinc Guzelj, Irma. 2010. *Kmečke ženske iz slovenskih goric nekoč in danes*. Ljubljana: FDV.
16. Flere, Sergej. 2000. *Sociološka metodologija*. Maribor: Pedagoška fakulteta: 35.
17. Haralambos, Michel in Martin Holborn. 2001. *Sociologija*. Ljubljana: DZS: 260–261.
18. Hribar, Ana. 2007. *Vsakdanje življenje kmečkih žensk v Sloveniji*. Ljubljana: FDV.
19. Humer, Živa. 2009. *Etika skrbi, spol in družina: Procesi relokacije skrbi med zasebno in javno sfero*. Ljubljana: FDV: 106–107.
20. Jogan, Maca. 2001. *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: FDV.
21. Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 1996. *Ženske v menedžmentu*. Ljubljana: Enotnost: 28, 41.

22. --- 2002. Sodobna rekonceptualizacija dela: delo med racionalnim in emocionalnim. *Teorija in praksa* 39 (1): 30—48.
23. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. 2013. *Kmetijstvo je zakon!* Dostopno prek: <http://www.zarazvojpodezelja.si/docs/kgzs-brosure-05-kmetijstvojezakon-www.swf>
24. Kneževič Hočevar, Duška in Majda Černič Istenič. 2010. *Dom in delo na kmetijah*. Dostopno prek: http://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/dom_in_delo_na_kmetijah.pdf
25. Kneževič Hočevar, Duška. 2013. *Etnografija medgeneracijskih odnosov. Dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi*. Ljubljana: Družbenomedicinski inštitut.
26. Konec, Katja. 2006. *Problemi mladih staršev: Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja*. Ljubljana: FDV.
27. Kovačič, Matija. 2001. Podjetniške in sociološke značilnosti kmetij v Sloveniji. V *Učinki reforme slovenske kmetijske politike*. Ljubljana: DAES: 209—221.
28. Kovačič, Matija in Andrej Udovč. 2003. Razvojni trendi v slovenskem kmetijstvu. *Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani* 81 (2): 297—311.
29. Krt Stopar, Andreja. 2013. *Socialna varnost kmetov in kmetic*. Dostopno prek: http://www.zarazvojpodezelja.si/arhiv_skp_petelincek/docs/kgzs-brosure-04-socialnavarnost-www.pdf (6. april 2016).
30. Lapajne, Lara. 2006. *Socialne in prostorske spremembe slovenskega podeželja z vidika vključevanja v evropsko kmetijsko politiko*. Ljubljana: FDV.
31. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 2006. *Nacionalni program za integracijo načela enakih možnosti spolov v kmetijstvu in razvoju podraželja v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.
32. --- 2007. *Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013*. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.
33. --- 2012. *Izzivi in potrebe v prenosu znanja v kmetijsko prakso v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Q3COQJYM/?> (6. maj 2016).
34. --- 2014. *Strategija za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva do leta 2020*. Dostopno prek: http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/podrocja/Kmetijstvo/strategija_razvoj_slo_kmetijstva_2020.pdf (3. april 2016).
35. Mesec, Blaž. 2004. *Pritlehne teorije v kvalitativnem raziskovanju v socialnem delu*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-XQYA8OGQ> (4. maj 2016).

36. Metode kvalitativnega raziskovanja. 2009. Dostopno prek:
<http://www.mediana.si/raziskovalne-metode/metode-kvalitativnega-raziskovanja> (1. junij 2016).
37. Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: 20, 107, 114—117, 238—239, 279—298.
38. Pinterič, Lucija. 2005. *Medgeneracijski odnosi in odnosi med spoloma na slovenskih kmetijah*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta: 12.
39. *Pravilnik o osebnem dopolnilnem delu*. 2014. Ur. l. RS 94/14. Dostopno prek:
<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV12251> (26. marec 2016).
40. Pšeničny, Andreja. 2014. *Samo ena je mama. Tisti drugi je oče!*. Dostopno prek:
<http://www.psihoterapija-ordinacija.si/uploads/file/PUBLIKACIJE/08DovoljDoberOceRevijeMama.pdf> (24. marec 2016).
41. Puconja, Miran. 1995. *K vrednotenju identitete panonske kmetije: temelji preživljanja na Cvenu*. Cven: samozaložba: 3.
42. --- 2011. *Slovenska kmečka kultura na Cvenu od zemljiške odveze do začetka tretjega tisočletja*. Murska Sobota: Tiskarna Klar: 47, 287—288, 290—292, 322—329, 336, 348.
43. Renner, Tanja, Alenka Švab, Živa Humer in Tjaša Žakelj. 2005. *Perspektive novega očetovstva v Sloveniji: vpliv mehanizma očetovskega dopusta na aktivno očetovanje*. Dostopno prek: <http://www.european-fatherhood.com/UserFiles/File/Raziskovalno%20porocilo-o%C4%8Detovstvo.pdf> (5. marec 2016).
44. Ritchie, Jane, Jane Lewis in Elam Gillian. 2003. *Designing and selecting samples*. Dostopno prek:
https://books.google.si/books?hl=sl&lr=&id=Iz3fJID5x8gC&oi=fnd&pg=PA77&dq=designing+and+selecting+samples+ritchie+jane&ots=e1TAaX6uZg&sig=Mfn0oXuHiSWQPELG-3i4bmPg9wE&redir_esc=y#v=onepage&q=designing%20and%20selecting%20samples%20ritchie%20jane&f=false (10. marec 2016).
45. Robnik, Sonja. 2012. *Enakost spolov v družinskem življenju in v partnerskih odnosih*. Dostopno prek:
http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_moznosti/RaziskavaEnakostSpolovPartnerstvo.pdf (8. februar 2016).

46. Serec, Anja in Goran Šoster. 2006. *Ljutomer, osrčje Prlekije*. Ljutomer: prleška razvojna agencija: 16, 166.
47. Sogovornica (1). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 9. april.
48. Sogovornica (2). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 9. april.
49. Sogovornica (3). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 10. april.
50. Sogovornica (4). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 10. april.
51. Sogovornica (5). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 23. april.
52. Sogovornica (6). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 23. april.
53. Sogovornica (7). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 24. april.
54. Sogovornica (8). 2016. Intervju z avtorico. Ljutomer: 24. april.
55. Sonjak, Karmen in Stanko Kumpej. 1999. *Postavitev servisne enote za razvoj in trženje produktov s kmetij*. Dostopno prek:
http://iposipis7.fov.uni-mb.si/kern/pedagog/ios_9899/FOVIOS_9899_SK108.doc (9. maj 2016).
56. Svetin, Irena. 2010. *Kmečke ženske v Sloveniji 2010*. Dostopno prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=3479> (10. april 2016)
57. --- 2013. *Kmečke ženske v Sloveniji 2013*. Dostopno prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=5820> (15. april 2016)
58. Svetin, irena in Lenart Lah. 2011. *Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3821 (6. junij 2016).
59. Svetlik, Ivan. 1996. *Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: FDV: 65, 143.
60. SURS. 2002. *Popis kmetijskih gospodarstev 2000*. Dostopno prek:
http://www.stat.si/publikacije/pub_rr777-02.asp (10. maj 2016).
61. --- 2002a. *Popis prebivalstva 2002*. Dostopno prek:
www.stat.si/popis2002/rezultati/rezultatired (10. maj 2016).
62. --- 2007. *Dejstva o ženskah in moških v Sloveniji*. Dostopno prek:
http://www.stat.si/doc/pub/dejstva_zenske_moški.pdf (13. februar 2016).
63. --- 2010. *Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja, končni podatki*. Dostopno prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=3821> (22. februar 2016).

64. --- 2012. *Popis kmetijstva: Vsaka kmetija šteje!* Dostopno prek:
<http://www.stat.si/dokument/1163/kmetija.pdf%20> (5. maj 2016).
65. --- 2014. *O kmetijstvu doma in drugje po EU*. Dostopno prek:
http://www.stat.si/doc/pub/kmetijstvo_EU.pdf (26. 4. 2016).
66. --- 2015. *Družine v Sloveniji so v povprečju tričlanske*. Dostopno prek:
<http://www.stat.si/statweb/prikazi-novico?id=5147> (28. februar 2016).
67. --- 2015a. *Prebivalci po spolu*. Dostopno prek: [www.stat.si/statweb/prikazi-novico?id=5148 &idp=17&headerbar=15](http://www.stat.si/statweb/prikazi-novico?id=5148&idp=17&headerbar=15) (15. marec 2016).
68. --- 2016. *Mednarodni dan žensk*. Dostopno prek:
<http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=5798&idp=17&headerbar=15> (30. marec 2016).
69. Šadl, Zdenka. 2002. Emocionalno delo in intimni odnosi v pozni modernosti. Ljubljana: *Družboslovne razprave* 39: 59—71.
70. --- 2006. Plačano gospodinjsko delo v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 53 (22): 33—54.
71. --- 2014. *Verbalna intimnost v partnerskih zvezah: spolne in razredne razlike*. Dostopno prek: [http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/pages-from-kultura-in-razred-\(korektura-5\)---predogled.pdf?sfvrsn=2](http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/pages-from-kultura-in-razred-(korektura-5)---predogled.pdf?sfvrsn=2) (10. februar 2016).
72. Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče: 135, 142—145.
73. Trbanc, Martina. 1996. Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V *Kakovost življenja v Sloveniji*, 287—310. Ljubljana: FDV.
74. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: FDV.
75. Verbole, Alenka. 1997. *National action plans for the integration of rural women in development*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/w6543e/w6543e00.HTM> (28. marec 2016).
76. Vlada RS, Urad za enake možnosti. 2005. *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005-2013*. Ljubljana: Vlada RS, Urad za enake možnosti.
77. Vladimirov, Petra. 2004. *Usklajevanje plačanega dela in družinskega življenja: stališča o spolnih vlogah in delitev dela v družini*. Ljubljana: FDV.
78. *Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1)*. Ur. l. RS 21/2013. Dostopno prek:
<https://www.uradni-list.si/1/content?id=112301> (10. april 2016).

79. *Zakon o enakih možnostih žensk in moških (ZEŽM)*. Ur. l. RS 59/2002. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200259@stevilka=2837> (12. marec 2009).
80. *Zakon o kmetijstvu (ZKme-1B)*. Ur. l. RS 26/2014. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=117072> (10. maj 2016).
81. *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-2)*. Ur. l. RS 96/2012. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=110802> (2. april 2016).
82. *Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC-1)*. Ur. l. RS 32/14. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=117354> (3. maj 2016).
83. *Zakon o socialnem varstvu (ZSV-F)*. Ur. l. RS 39/2016. Dostopno prek: [https://www.uradni-list.si/1/content?id=126794&part=u&highlight=zakon+o+social#!/Zakon-o-spremembah-in-dopolnitvah-Zakona-o-socialnem-varstvu-\(ZSV-F\)](https://www.uradni-list.si/1/content?id=126794&part=u&highlight=zakon+o+social#!/Zakon-o-spremembah-in-dopolnitvah-Zakona-o-socialnem-varstvu-(ZSV-F)) (8. maj 2016).
84. *Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-1)*. Ur. l. RS 26/2014. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=117071> (6. maj 2016).
85. *Zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1)*. Ur. l. RS 43/2011. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201143&stevilka=2039> (7. junij 2016).
86. *Zakon o vrtcih (ZVrt-UPB2)*. Ur. l. RS 100/2005. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=58651> (5. junij 2016).
87. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB1)*. Ur. l. RS 69/2004. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200469&stevilka=3093> (4. maj 2016).
88. *Zakon o zdravstvenem varstvu in zdr. zavarovanju (ZZVZZ)*. Ur. l. RS 72/2006. Dostopno prek: <https://zakonodaja.com/zakon/zzvzz/23-clen-pravice-do-zdravstvenih-storitev> (7. april 2016).
89. Zavrtnik Zimic, Simona. 2000. Koncept družbene izključenosti v analizi marginalnih etničnih skupin. *Teorija in praksa* 37 (5): 832—848.